

Ал-Ваъй сөзү

**Украина майданындагы
эл аралык күрөш...
Андагы туруктуу жана өзгөрүүчү негиздер**

**Эң
оптималдуу
экономикалык
түзүм (6)
(Исламий
экономикалык
түзүмдүн
негиздери)**

**Батыштын
эксперименталдуу
акыйдасы жана динди
турмуштан бөлүү**

**Өкүмдар ким?
Ким мыйзам
чыгаруу укугуна ээ?
Аллах таалабы
же инсанбы?**

**Илманий динчилдердин
бурмалоо эрежелери
(муртаддын жазасы
мисалында)**

436

Отуз жетинчи
жыл чыгышы,
жумадулаввал 1444х,
декабрь 2022м

ПУСКА БААСЫ

Ливан 1000 лира
Яман 30 риял
Түркия 1 доллар
Пакистан 1 доллар
Австралия 2,5 доллар
Америка 2,5 доллар
Канада 2,5 доллар
Германия 2,5 евро
Швеция 15 крон
Бельгия 1 евро
Британия 1 евро
Швейцария 2 франк
Австрия 1 евро
Дания 15 крон

Үшүл санда

- **Ал-Ваъй сөзү:** Украина майданындагы эл аралык күрөш... Андагы туруктуу жана өзгөрүүчү негиздер3
- Батыштын эксперименталдуу акыйдасы жана динди турмуштан бөлүү..... 13
- Өкүмдар ким? Ким мыйзам чыгаруу укугуна ээ? Аллах таалабы же инсанбы?29
- Эң оптималдуу экономикалык түзүм (6) (Исламий экономикалык түзүмдүн негиздери).....37
- Илманий динчилдердин бурмалоо эрежелери (муртаддын жазасы мисалында).....50
- **Аалам мусулмандарынын кабарлары** 60
- **Куръани Карим сабагында** 64
- **Бейиш бактары:** «Мен пендемдин Мен тууралуу күмөнүндөмүн» 74
- Сауд Арабияда хэллоуин... Тыюу салынган ишчарадан көптөн күтүлгөн мааракеге карай80

УКРАИНА МАЙДАНЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК КҮРӨШ... АНДАГЫ ТУРУКТУУ ЖАНА ӨЗГӨРҮҮЧҮ НЕГИЗДЕР

Хамд Тобиб – Байт ул-Макдис

Украина кризисине жана андагы окуялардын өрчүшүнө назар сала турган болсок, бул жер жана байлык үчүн болгон регионалдык көйгөй эмес, балким эл аралык абалга байланыштуу болгон эл аралык күрөш экендигине күбө болобуз. Тактап айтканда, аталган кризис Американын дүйнө жүзүнө үстөмдүк кылуусуна, ошондой эле, ага Орусия, Кытай жана Түндүк Корея сыяктуу айрым өлкөлөрдүн каршылык көрсөтүүсүнө байланыштуу болгон эл аралык күрөш. Демек, бул күрөштө эң башкы ролду өзүнүн дүйнөлүк саясатка үстөмдүк кылуучу эл аралык макамын сактап калууга умтулган Америка эң башкы ролду ойноодо. Ал дүйнө элин өз саясатына моюн сундуруу үчүн жоон камчысын ишке салууда. Украина согушунда болуп өткөн жана азырга чейин уланып жаткан окуялардын бардыгы мына ушул максатта Америка тарабынан пландалган болчу. Тактап айтканда, Америка Орусияны алсыратып, дүйнөнүн башка мамлекеттери сыяктуу аны дагы өз саясатына моюн сундуруу жана өз этегине чөгөлөтүү үчүн аны кыйратуучу согушка батырууну максат кылып, Украина кризисин келтирип чыгарды. Америка Орусияны биротоло кыйратып, аны Америкага атаандаштык кылуу тууралуу, же ага каршы башка мамлекеттер менен тил бириктирүү тууралуу, же доллардын үстөмдүгүнө чекит коюу максатында саясий жана экономикалык аракеттерге баруу тууралуу, же дагы башка ушул сыяктуу Американын эл аралык үстөмдүгүнө зыян келтириши мүмкүн болгон иштер тууралуу ойлонууга дагы чамасы жетпей турган деңгээлге түшүрүүнү каалап турат.

Андан тышкары, Украина кризиси 1990-жылдагы Советтер Союзунун кулашынан кийинки т.а. ошол кездеги ири державалардын өз ара келишими негизинде белгилүү дүйнөлүк түзүм калыптангандан берки эң ири эл аралык окуя болду. Белгилүү болгондой, Экинчи Дүйнөлүк согуштан кийин жаңы дүйнөлүк түзүм орнотулуп, ири державалар ортосунда айрым өзгөрүүлөр жүз берген жана эл аралык саясатта жаңы жагдайлар пайда болгон. Экинчи Дүйнөлүк согуштан

кийин болуп өткөн көптөгөн окуялардын натыйжасында, эл аралык абал турукташкан (т.а. биринчи мамлекет жана анын атаандаштары белгилүү болгон). Ага ылайык, Америка жана Советтер Союзу сыяктуу мамлекеттер алдыга озуп чыгып, Британия жана башка Европа өлкөлөрү алсырап кетти, ошондой эле, Кытай сыяктуу айрым өлкөлөр өз абалында өзгөрүүсүз кала берди. Андан кийин эл аралык абалда бир калыпта уланып, Америка менен Советтер Союзу ортосундагы өз ара түшүнүшүүлөр, Америка менен Британия ортосундагы кагылышуулар жана тирешүүлөр менен коштолуп турду. Соңунда эл аралык абалда Америкага каршы туруучу, эл аралык саясатты белгилөөдө аны менен атаандашуучу жана тең тайлаша сүйлөшүүчү мамлекет болгон Советтер Союзу кулады. Советтер Союзунун кулашы эл аралык абал турукташып, бир нукка түшкөн учурдан кийинки эң ири окуя болгон эле. Бул окуядан кийин Америка дүйнө жетекчилигин өз колуна алып, саясий жана аскерий жактан болуп көрбөгөндөй күчкө ээ болду. Ошол күндөн тартып дүйнөдөгү бардык көйгөйлөрдүн башкы себепчиси Америка болуп калды. 1990-жылдагы Ирактагы согуш, 2003-жылдагы Ирактагы жана Ооганстандагы согуш, же дагы башка саясий жана аскерий иштердин бардыгы Американын колу менен ишке ашырыла баштады. Баарынан да эң маанилүүсү Америка дүйнө жүзүнө экономикалык жактан теңдешсиз түрдө өз гегемониясын орнотту. Кытай тараптан айрым экономикалык аракеттер байкалганы менен, ал дүйнө экономикасына жетекчилик кылууда Америка менен атаандашуу даражасына көтөрүлө алган жок.

Соңку кездеги Украина майданында пайда болгон кризис, чындыгында, эл аралык абалга байланыштуу болгон өтө кооптуу окуя. Анткени, бул кризис өз ичине эл аралык позиция үчүн атаандашуу маселесин камтып алды. Башкача айтканда, Украина согушу бул Американын эл аралык саясаттагы макамына, ошондой эле, экономикалык жана саясий үстөмдүгүнө каршылык көрсөтүү аракети. Бул согуш түздөн-түз Америкага каршы каратылбаса дагы, ошондой эле, анын жеринде жана анын армиясына каршы болбосо дагы, түпкүлүгүндө эки фронт ортосунда болууда. Экинчи фронттун сап башында Орусия туруп, Американын эл аралык саясатына каршылык көрсөтүүдө. Жогоруда айтканыбыздай, Америка каршы фронттун мына ушул тилегин таш каптыруу максатында Украина согушуна чок таштады. Чын-чынына келгенде, согуштун жараянын жана алдыда кандай өзгөрүүлөр жүз берерин азырынча эч ким так айта албайт. Анткени, алдыда жүз бериши мүмкүн болгон кокустуктарды жана өзгөрүүлөрдү алдын ала билүү мүмкүн эмес. Анын үстүнө, окуялар бир калыпта же бир багытта кетпей жатат. Себеби, алдыда согуштун

нугуна таасир бериши мүмкүн болгон экономикалык өзгөрүүлөр жүз бериши ыктымал. Ошондой эле, жаңы жагдайларды жаратышы жана күрөш майданын дагы да кеңейтиши мүмкүн болгон аскердик бурулуштар ишке ашуусу мүмкүн. Андан тышкары, Орусиянын, жада калса, Американын дагы ички саясатында ири өзгөрүүлөр болушу ыктымал. Бул иштердин бардыгы опурталдуу болуп турган Украина кризисинен таасирлениши же ага таасир бериши мүмкүн.

Бул кооптуу кризистеги туруктуу жана өзгөрүүчү негиздер тууралуу сөз кылуудан мурун төмөнкү нерселерге токтолуп өтүүбүз зарыл: кандайдыр бир саясий маселени (андагы туруктуу жана өзгөрүүчү негиздерди) түшүнүү үчүн алгач анын тарыхын, курчап турган чөйрөсүн, ошондой эле, андагы болуп жаткан иштерди жана окуяларды түшүнүү зарыл. Башкача айтканда, мына ошол саясий маселенин өтмүшүн жана вакыйлыгын (учурдагы акыйкатын) түшүнүп алуубуз кажет. Ошону менен бирге, ал окуяга аралашкан өлкөлөрдүн вакыйлыгын, мабдасын жана ошол мабдасынан келип чыккан көз карашын дагы түшүнүп алышыбыз шарт. Ошондой эле, эл аралык абалды, ага таасир өткөрүүчү мамлекеттерди жана ал мамлекеттерге көз каранды болгон өлкөлөрдү аныктап алышыбыз зарыл. Андан тышкары, бул окуялар кайсы эл үчүн тагдыр чечүүчү маселе болорун билип алуу кажет. Соңунда, мына ошол саясий окуя жүз берип жаткан мамлекеттин ресурстарына, экономикалык, саясий жана аскердик күч кубатына, ошондой эле, башка өлкөлөр менен түзгөн келишимдерине дагы көңүл буруу шарт.

Дүйнөдө болуп жаткан кандайдыр бир саясий маселенин туруктуу жана өзгөрүүчү негиздерин аныктоодо мына ушул нерселерге көңүл буруу зарыл. Ал маселе чоң (эл аралык) болобу же кичинекей (регионалдык) болобу, айырмасыз. Кайсы бир саясий маселеге назар салууда анын тарыхына, курчап турган чөйрөсүнө жана вакыйлыгына кайдыгерлик кылуу одоно айып болуп, саясий окуяларды жана маселелерди түшүнүүдө туура натыйжаларга алып барбайт. Биз бул макалабызда өтө назик жана кооптуу болгон эл аралык күрөшкө түздөн-түз байланышып турган Украина кризисиндеги туруктуу жана өзгөрүүчү негиздер тууралуу сөз кылмакчыбыз. Демек, жогоруда айтканыбыздай, айрым маселелерге кеңири токтолуп өтүшүбүз зарыл.

Украина кризиси тууралуу сөз кылуу учурунда көңүл буруу зарыл болгон маселелер төмөнкүлөр:

Биринчиден: учурдагы кризис камтып алган жана аны курчап турган өзгөрбөс туруктуу негиздер. Бул негиздерди аталган кризистин жана андагы эл аралык күрөштүн күрөө тамыры же кызыл сызыгы деп атоого болот. Бардык өзгөрүүлөр жана бурулуштар мына ушул

сызыктын айланасында гана жүз берет. Төмөндө мына ошол негиздердин бир нечесин санап өтөбүз:

1 – Бул күрөш Украина аймагына чектелген регионалдык күрөш эмес, балким анын тамырлары жана таасирлери эл аралык деңгээлде.

2 – Америка баш болгон Батыш Орусияны өзүнүн дүйнөлүк үстөмдүгүнө таасир өткөрбөшү үчүн саясий, экономикалык жана аскердик жактан белгилүү бир алкакка чектеп, андан чыга албай турган кылууну каалайт.

3 – Америка Европаны дагы көз карандысыз саясат жүргүзүп, Америкага Кытай сыяктуу экономикалык коркунуч жаратуучу күчкө айланып кетпеши үчүн белгилүү чекке жана саясий калыпка салып коюуну көздөйт.

4 – Орусия өзүн Советтер Союзунун мыйзамдуу мураскору жана анын карамагында болгон өлкөлөрдүн кожоюну деп эсептейт. Ошондуктан, ал аталган өлкөлөр менен кызматташтыктарды жана келишимдерди түзүп, өзүнүн бул элестетүүсүнө каршы келген ар кандай ички жана тышкы саясий иш аракеттерге катуу каршылык көрсөтүп келет.

5 – Америка Кытай менен Орусия ортосундагы мамилелердин күчөшүн өзүнүн дүйнөлүк гегемониясына карата коркунуч деп эсептейт.

6 – Америка Украинаны, Европа өлкөлөрүн жана Тынч Океан аймагындагы айрым өлкөлөрдү Орусия жана Кытай менен беттешүүгө тукуруп, аларды мындан качып кутулуу мүмкүн эмес экендигине ишендирүүдө. Ошол эле учурда, Америка Европада жасалма түрдө саясий, экономикалык жана аскердик көйгөйлөрдү жаратып, аны Орусия менен беттешүүгө мажбурлоодо.

7 – Европа элдери дүйнөдө болуп жаткан иштерди өздөрүнүн экономикалык кызыкчылыгына жана жашоо шартына гана карап өлчөшөт. Алар Америкадагы же Европадагы саясатчылар сайрап жаткан жалган жана жасалма Батыш баалуулуктары тууралуу ойлонуп да коюшпайт. Европанын бир нече өлкөлөрүндө болуп өткөн соңку шайлоолордо ашынган оңчулдардын жеңип чыгышы, ошондой эле, согуштун экономикалык зыяндарына жана кесепеттерине каршы нааразылык акцияларынын болуп өткөндүгү буга ачык далил болду!

8 – Учурда дүйнө жүзү Батыш алып барган саясат себептүү үлкөн экономикалык кризисти башынан кечирүүдө. Украина согушу бул экономикалык киризиске жаңы май куюп, аны дагы да тереңдештирди жана татаалдаштырты.

9 – Америка Орусияны толугу менен өз саясатына моюн сундуруу максатында Советтер Союзуна жана Германияга кылганы сыяктуу Орусияга дагы экономикалык кысым көрсөтүүдө. Ошондой эле, ал экономикалык санкциялар аркылуу Орус президентинин айланасындагы ички саясий топко жана жалпы Орусия элине басым өткөрмөкчү.

10 – Орусия саясатчылары, Мамлекеттик Думасы жана аскер жетекчилери Батыштын Орусияга карата чабуулун улуттук коопсуздукка карата коркунуч катары көрүшүүдө. Ошондуктан, алар улуттук коопсуздукту камсыздоо үчүн бардык аракеттерди көрүүгө даяр.

Украина көйгөйүнө назар салууда, анын үстүндө тахлил (анализ) кылууда жана кандайдыр бир чечимдерди чыгарууда көңүл буруу зарыл болгон туруктуу негиздер мына ушулар. Украинада жана анын айланасында болуп жаткан окуялар сөзсүз түрдө мына ушул негиздерге байланат. Орусия Украина маселесин өзүнө карата чакырык, коопсуздугуна карата коркунуч жана туруктуулугуна каршы чабуул деп эсептөөдө. Анын көз карашында, Батыш Украина менен гана чектелип калбастан, андан ары постсоветтик өлкөлөргө жана алар менен түзүлгөн келишимдерге, жада калса, Орусия федерациясына чейин кирип келип, Орусияны дагы Европа өлкөлөрү сыяктуу, тышкы саясатта Америкага «жок» дей албай турган даражага түшүрүүнү каалайт. Арийне, бул согушту Орусия баштаган жок жана кризисти дагы ал келтирип чыгарбады. Бул иштердин башында Америка турат. Ал аталган кризисти келтирип чыгаруу үчүн Европа өлкөлөрүн рычаг катары пайдаланды жана Европа жетекчилерин «ак аюу Украинадан кийин Европага кол салат» деген жалганга ишендире алды. Ошондой эле, Америка европалыктардын башын айландырып, аларды Орусия менен беттешүүгө тукуруп койду. Бул согуштун кесепетинен Евробиримдик энергетика жана азык-түлүк кризиси, баалардын көтөрүлүшү, өнөржайлардын алсырашы, инфляция, жумушсуздук жана башка ушул сыяктуу көптөгөн ири көйгөйлөргө кабылды.

Украина кризинин түпкү өзөгү бул Американын дүйнөлүк үстөмдүккө болгон көз карашы жана мына ошол көз карашты жокко чыгаруу үчүн болгон мүмкүнчүлүгүн ишке салган Орусия. Америка өз үстөмдүгүн сактап калуу жана ага коркунуч жараткан күчтөрдү зыянсыздандыруу үчүн эл аралык деңгээлдеги иш аракеттерге чейин барууда. Ал, жада калса, дүйнө жүзүн кыйратуучу жаңы дүйнөлүк согушту баштап жиберүүдөн дагы тайбайт. Ошол эле учурда, Орусия

Украина маселесин Америка жана Батыш тарабынан өз улуттук коопсуздугуна каршы уюштурулган чабуул катары көрүүдө. Ошондуктан, Орусия бул назик маселени өз кызыкчылыгына ылайык чечүү үчүн бардык чараларды көрүүгө даяр. Мына ушулар Украина кризисиндеги өзгөрүлгүс туруктуу негиздер же кызыл сызыктар.

Ал эми бул кризистеги өзгөрүүчү негиздер тууралуу айта турган болсок, алар саясий, экономикалык жана аскердик факторлордон турат. Ушул күнгө чейин жүз берген жана алдыда дагы жүз бериши мүмкүн болгон өзгөрүүлөрдүн айрымдары төмөнкүлөр:

1 – Экономикалык күтүүсүздүктөр. Экономикалык күтүүсүздүктөр дегенибизден максат аталган кризистин кесепетинен улам дүйнөлүк биржада жүз берип жаткан күнүмдүк өзгөрүүлөр, ошондой эле, алдыда ири каржы уюмдарында жүз бериши мүмкүн болгон кыйроолор. Чын эле, бул күнгө чейин жүз берген айрым өзгөрүүлөрдүн Украина кризисине түздөн-түз таасир бергенине баарыбыз күбө болдук. Мисалга алсак: Европада жана Америкада жүз берген инфляция, Орусия рублунун арзандап кетүүсү, экономикалык блокаданын айынан каржылык ликвиддүүлүктүн азайышы, айрым Европа өлкөлөрүндөгү ири каржы уюмдарынын жана банктардын кыйроого учурашы ж.б.у.с. Андыктан, экономикалык өзгөрүүчү негиздер Украина кризисине жана ага аралашкан өлкөлөрдүн элдерине ички басым өткөрүүгө, ошондой эле, согуш нугунун өзгөрүүсүнө, жада калса, биротоло токтоп калышына дагы түздөн-түз таасир өткөрөт.

2 – Азыркы тапта жүз берип жаткан жана алдыда жаңы саясий жагдайларды жаратышы мүмкүн болгон аскердик өзгөрүүлөр. Аскердик өзгөрүүлөр жогоруда айтылган кызыл сызыктарга дагы таасир өткөрөт. Мисалга алсак, Орусия федерациясынын ичинде аскердик көтөрүлүш жүз бере турган болсо, бул Орусиянын ички туруктуулугуна, Украина согушуна карата саясий чечимдерине жана Америкага каршы туруу позициясына таасир өткөрүп, аны толугу менен Америка баш болгон Батыш саясатына моюн сунууга мажбурлашы мүмкүн. Ошондуктан, бул кризисте бардык тараптар үчүн ички туруктуулук жана биримдик эң маанилүү ролду ойнойт. Эгер орус фронтунда кандайдыр бир ички өзгөрүү жүз бере турган болсо, бул согуш нугун биротоло өзгөртүшү мүмкүн. Балким, өткөн кылымдын 90-жылдарында Советтер Союзунун башына түшкөн көргүлүк азыркы Орусия федерациясынын дагы башына түшүп, ал дагы майда бөлүкчөлөргө бөлүнүп кетиши ыктымал. Азыркы тапта орус фронтунда ички саясий жана аскерий биримдик сакталып турат. Бирок, бул абал качанга чейин уланары жана алдыда кандай

өзгөрүүлөр болору тууралуу анык бир нерсени айтуу азырынча оор иш.

3 – Кытайдын Америкага карата, ошондой эле, Орусия менен Европа өлкөлөрүнүн Америкага карата позициясынын өзгөрүшү. Бул нерселердин айрымдары туруктуудай болгону менен, аларда дагы кээбир өзгөрүүлөр ишке ашышы толук ыктымал. Мисалы, Кытай кайратын чогултуп, майданга кириши жана бул эл аралык күрөштө Орусиянын сабында туруп калышы мүмкүн. Же болбосо, Европада ички фронттун басымы күчөп, ашынган оңчулдарды бийликке келиши жана саясий чечимдер тизгинин колго алышы натыйжасында Европада фикий бөлүнүү пайда болушу ыктымал. Эгер мына ушундай өзгөрүүлөр жүз бере турган болсо, бул күрөш майданында жаңы жагдайларды жаратышы жана согуш нугуна таасир этиши мүмкүн. Анткени, согуштун Америка тарапка кулач жайышы, ошондой эле, ал таянган мамлекеттердин ага каршы кыймылга келиши Америка үчүн терс таасирин тийгизери бышык. Башкача айтканда, Америка бул опурталдуу кризисте өзү жалгыз күрөшө албайт жана бир нече өлкөлөрдөн турган колдоочу топко муктаж.

4 – Украина кризисинин экономикалык таасири же болбосо республикачылар менен демократтар ортосундагы күрөш себептүү Американын ички туруктуулугунда жүз бериши мүмкүн болгон өзгөрүүлөр. Эгер Америка ичинде мына ушул өзгөрүүлөрдүн бири жүз бере турган болсо, анда эл аралык күрөштүн нугу 180 градуска бурулары бышык. Анткени, учурда жетекчилик тизгини Американын колунда турат.

5 – Согуш мөөнөтүнүн узакка созулушу, ошондой эле, Орусиядагы ички фронттун жана аны колдоп турган өлкөлөрдүн чыдамкайлыгы. Бул нерселердеги өзгөрүүлөр дагы Украина кризисине түздөн-түз таасир берет. Дүйнө жүзү ансыз деле байма-бай келген каржылык кризистеринен, кымбатчылыктан, дүйнөлүк экономиканын алсырашынан, ошондой эле, Европадагы жана Америкадагы капиталисттерге таандык болгон долбоорлордун кыйрашынан улам оор күндөрдү башынан кечирүүдө. Ошондуктан, согуш мөөнөтүнүн кыскарышы же узакка созулушу күрөш майданындагы саясий иштер жараянына, ошондой эле, бул эл аралык күрөштүн натыйжаларын аныктоого чоң таасирин тийгизет.

6 – Өзөктүк же тыюу салынган куралдарды колдонуу маселеси. Аскердик жааттагы мындай өзгөрүү өтө кооптуу болуп, Украина майданындагы эл аралык күрөштү ири өзөктүк согушка айлантип жибериши жана жер бетинде ири өзгөрүүлөрдү ишке ашырышы мүмкүн. Анын натыйжасында, айрым өлкөлөр жер бетинен биротоло

жок болуп кетүүсү дагы ыктымал. Мындай өзгөрүүнүн жүз берүү ыктымалдуулугу абдан төмөн болсо дагы, согуш нугун бүтүндөй башка багытка буруп жибериши мүмкүн болгон өзгөрүүлөр катарында турат.

Жогоруда айтылгандарга кошумча иретинде айта турган болсок, бул опурталдуу күрөштө көңүл буруу зарыл болгон бир канча маселелер бар болуп, алар жаңы дүйнөлүк түзүмдүн калыптанышына, Американын эл аралык саясатына, ошондой эле, «Окос» жана «кваддар» пакты сыяктуу стратегиялык тил бириктирүүлөрүнө жана таасир этиши мүмкүн. Төмөндө мына ошол маселелердин айрымдарын атап өтөбүз:

Биринчиден: Орусиянын алдыңкы айлар аралыгында чыдамкайлыгы, ошондой эле, орус элинин саясий жана аскерий жетекчилер айланасына биригүүсү. Бул иштер Орусиянын Америкага каршы турууну улантуусу үчүн өтө маанилүү. Эгер Орусия алдыдагы бир нече айлар аралыгында чыдамкайлык көрсөтө ала турган болсо, бул бүтүндөй Европада экономикалык жана саясий кризисте келтирип чыгарат.

Экинчи: бул адаштыруучу саясаттар себебдүү Европа калктары туш болуп жаткан азап-кыйынчылыктар. Эгер, абал оорлошсо – абал андай даражага жетиши мүмкүн – Европадагы калктар өз саясий жетекчилерине каршы баш көтөрүп, аларды Америкадан баш тартууга мажбур кылышы ыктымал. Себеби, Америка европалык жетекчилерге текебердик, зомбулук кылып, өзүнүн максаты, саясаты жана эл аралык өзүмчүлдүгү үчүн алардан пайдаланууда. Россия эли жакынкы айларда сабырын көрсөтө алса, Европанын кемчиликтерин ачып берет жана Америка аны куткара албайт. Ошондуктан, Европа Союзунун кулашы орустардын сабыры бүтүшүнөн тез болот. Россия бүгүнкү күндө ушул нерсеге көз салып турат. Бул ишке ашса, Америка Европа менен болгон союздаштыкты бузбоо үчүн Россияга карата экономикалык блокаданы алууга, санкцияларды басаңдатууга жана саясий чечим издөөгө мажбур болот. Себеби, мындай абалда Европадагы оңчул радикал күчтөр башкарууга келип, Американын ордуна Россия менен жакындашуусу, андан кийин Европа Америка менен бирге болуунун ордуна Россия менен бирге Америкага каршы күчкө айланышы мүмкүн.

Үчүнчү: бүткүл дүйнө калктары башынан өткөрүп жаткан хазарий кризис жана андан келип чыккан олуттуу экономикалык кризис. Бүгүн адамдар бул чириген, эскирген жана ойрон болуп бара жаткан түзүмдөн тажады. Алар өткөн кылымдын акырында социалисттик түзүмдөн тажап, аны кулатышкан эле. Бүгүн болсо, капиталды ыйыкташтырып, ага ибадат кылган, капиталды ыйыктаганы үчүн

бүткүл дүйнөлүк проблемаларды козгогон капиталисттик түзүмдөн да тажады. Чындыгында, капиталисттик түзүм бүткүл дүйнөнү хазарий кризиске алып барды. Натыйжада, эл аралык проблемалар жана күрөштөр пайда болду о.э. ачарчылык, жакырчылык жана кооп-коркунуч күчөп, капиталисттер дүйнөдөгү бардык байлыктарга өкүмдарлык кылууда...

Жакынкы айлар жана жылдар кооптуу окуялар, согуш жараянындагы өзгөрүүлөр, Американын атайылап саботаж иштерди жасашы жана орус калкына басымдын күчөшүнүн акыбети оор болот. Америка эскалациянын кооптуу кадамдарын коёт, Россия болсо жаңы аскерий чараларды көрүүгө мажбур болушу мүмкүн. Бул нерселер Россиянын моюн сунушун о.э. Американын шарттарын жана саясатын кабыл алышын ылдамдатуу үчүн кылынат. Ошентип, бүткүл дүйнө жана калктар түзүм жана хазарат кризисине байланыштуу окуялар о.э. андан пайда болгон эл аралык жана регионалдык саясий, экономикалык жана аскерий кырсыктар иримиңде калды. Демек, жакынкы айларда жана жылдарда дүйнөдө эмне болушу мүмкүн? Ким бат багынып берет? Кимдин саясаты биринчи болуп туруштук бербей калат? Америка жана анын саясаты алдында Европа Союзу кулайбы же Россия жана анын ички абалыбы? Ким биринчи болуп кыйкырат? Россия жана анын союздаштарыбы же Америка жана анын союздаштарыбы? Бул ойрон болгон мабдалардын абалы эмне болот? Аларга адамдар кандай позицияны карманат? Бул азаптар жана жасалма илдеттер натыйжасында Америка менен Европа мамлекеттеринде Советтер Союзунда болгондой окуялар жүз бериши мүмкүнбү? Бул суроолор жакынкы күндөрдө өз жообун табат жана эч ким аларды башарат кыла албайт. Себеби, өзгөрүүлөр тез болуп, окуялар бат өзгөрүүдө, алдыда бизди эмне күтүп турат – белгисиз.

Корутундулап айтсак, дүйнө мамлекеттери, алардын саясаттары жана калктарга болгон көз караштары мына ушундай. Алар капитал жана саясий өкүмдарлык үчүн дүйнөнү ойрон кылууга да, өкүмдарлык жана таасири үчүн дүйнөнү үчүнчү дүйнөлүк согушка тартууга да даяр турушат... Бул ушул нерсеге далалат кылат – жер жүзү карамүртөздүктөрдөн, кайгылардан о.э. адамдар тарабынан чыгарылган ыфлас мабдалардан кутулуу үчүн кутаруучуга муктаж болуп, адамзат бул үлкөн туңгуюктан жана караңгылыктан амандыкка алып чыга турган кишини күтүп жатат. Бул болсо, адамзат жана анын кадыр-кыйматын сактай турган, аны бактылуу кыла турган түзүм менен ишке ашат. Ал – ошол түзүмдү колдонгон жана аны бүткүл адамзатка жакшылык жана нур катары алып чыккан Ислам Мамлекетинин көлөкөсүндөгү Ислам түзүмү. Аллах Тааладан бул

окуялар жаңы улуу доордун башталышынын жышааны кылышын сурайбыз. О.э. төгүлгөн бул кандар жана азаптар бардык адамзат үчүн жаңы жакшы жашоонун белгиси болушун сурайбыз. Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себебдүү шаттанышат жана Аллахтын ушул аяты дагы бир ирет өз тасдыгын табат:

﴿لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٣١﴾ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ﴾

«Абалкы-акыркы бардык нерсе Аллахтын (колунда). Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себебдүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишиге нусрат берет. Ал кудуреттүү жана ырайымдуу. (Бул) Аллахтын убадасы. Аллах Өз убадасына (эч качан) тескери иш кылбайт. Бирок, көп адамдар муну билишпейт. Алар Ахыреттен бейкапар абалдарында жалаң дүйнө турмушунун сыртын гана билишет» [30:4-7] □

БАТЫШТЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДУУ АКЫЙДАСЫ ЖАНА ДИНДИ ТҮРМУШТАН БӨЛҮҮ

Фаик Нажах

Батыш эксперименталдуу (эмпириялык) жандашуусу жана андан кийинки бардык нерселерди кабыл алышы өнүгүү жана агартууга умтулуунун натыйжасы экенин айтып, тарыхты бурмалап көрсөттү. Бирок, Батыш хазараты жөнүндөгү чыныгы түпкү акыйкат – ал жырткыч насроний жана материалисттик күчтөрдүн ортосунда ойлонбостон кабыл алынган орточо чечимге (мунасага) курулган. Фикирлөөнүн эмпириялык усулу динди турмуштан бөлүү аркылуу ушул адаштыруучу орточо чечимге мүмкүнчүлүк берди. Андан соң, негизи туруксуз болгон ушул мунаса бүгүнкү күндө биз билген Батыш хазаратынын пайдубалына айланды.

Батыш буларды моюнга албайт, кала берсе, өзүнүн насроний өтмүшү жөнүндө да анык түшүнүктү бербейт. Себеби, бул анын Ислам менен терең алакаларын моюнга алууну талап кылат. Миладий он биринчи кылымдан он үчүнчү кылымга чейин күчөгөн ушул алакалардын далили катары Сицилия, Мальта жана Андалусиядагы сакафий жана илимий алакаларды о.э. мусулмандардын илимий борборлорунун ролун айтууга болот. Медицина, философия, математика жана башка илимдерди үйрөнүү үчүн мусулмандардын илимий борборлоруна көчүп өткөн эң көзгө көрүнгөн студенттер арасында (Пизандык) Леонардо Фибоначчи, Баттык Аделард, Африкалык Константин жана башка Европа студенттери бар болгон. О.э. бул алакаларга мусулмандарга таандык эмгектердин которулушу да таасир көрсөткөн. Буга испандар Толедону басып алгандан кийин ал жердеги Ислам мурасы Герард Кремонский тарабынан которулушун, миладий 965-жылда мусулмандар тарабынан Сицилия ээленип, 1091-жылы кайра Нормандияга кайтарылгандан кийин ал жердеги мурастын которулушун мисал кылса болот. Ошентип, өз сарайында мусулман аскерлери, акындары жана аалымдары болгон Сицилиядагы Рожер II экинчи сыяктуу өкүмдарлар колдоосу астында норман-араб сакафаты пайда болгон.

Мухаммад Идрисий король Рожер үчүн жазган «Назхатул муштак фи ихтирокил афак» китеби орто кылымдардагы эң ири географиялык эмгектердин бири болуп эсептелет. 1127-жылы Пизандык Стефан медицина назариясына боюнча араб трактатын латын тилине которду. Тогузунчу кылымда Харезмий арифметикалык операцияларды араб сандары жардамында аткаруу усулун иштеп чыккан. Леонардо Фибоначчи аны Европага алып келди. Честерлик Роберт болсо миладий 1145-жылы Харезмийдин «Мухтасар фи Хисабил Жабр вал

Мукаабала» китебин которду... Булардан тышкары, кийинки кылымдарда да которулуп, Европадагы илимге таасир кылууну уланткан башка көптөгөн эмгектер бар. Француз тарыхчысы Гюстав Лебон өзүнүн «Арабдар хазараты» китебинде мындай дейт: «Эң белгилүү француз командачысы Наполеон Бонапарт 1801-жылы Мисирден Францияга кайтып жатканда Малик ибн Анас мазхабынын фикхи боюнча жазылган «Шархул Дардир ала матни Халил» китебин ала кеткен». Маликий мазхабы европалыктар таанышкан биринчи Ислам мазхабы болуп эсептелет. Лебон айтышынча, Бонапарт Француз мыйзамын-укугун иштеп чыгууда бул китебдин мазмунун колдонгон. Бул Француз мыйзамы мамлекеттин тикеленишинин, өзгөчө эрежелер, келишимдер жана милдеттенмелер маселелеринде эң негизги себебдеринин бири болду. Ошентип, Франция мыйзамчылыгына, айрыкча, «Наполеон кодекси» деп аталган жарандык кодекске Ислам фикхинин, өзгөчө, Маликий мазхабынын таасири күчтүү болду.

Мусулман окумуштуулар жана укуктаануучулар тарабынан жүргүзүлгөн айрым изилдөө жана салыштыруулардын натыйжалары бул нерсени көрсөтүүдө. Алардан айрымдарын келтирип өтөбүз: Хидювий Исмаил өкүмдарлыгы доорунда казы болгон Махлуф Минавий, ал француз мыйзамдары менен Маликий мазхабын салыштырган. Он тогузунчу кылымдын акырында Мисир адилет министри болгон Кадрий Паша да. Азхар аалымы, мыйзамчылыктарды салыштыруу автору Саййид Абдуллах Али Хусайндын айтымында, Маликий мазхабы менен француз мыйзамдары ортосундагы окшоштук 90 %га жетет.

Голландия университетинин эл аралык укук боюнча профессору Мишель де Тоб (Michael de Taube) Ислам алып келген жана фикх философиясында камтылган гумандуулук жана ахлакий рухтун таасирине о.э. бул рухтун орто кылымдарда Европада абзел болгонуна ишара кылат. Ал адамзат башынан өткөрүп жаткан бактысыздыктар жана Ислам мыйзамчылыгы алып келген өзгөрүүлөр о.э. анын эл аралык укукка таасири жөнүндө айткан.

Айрым тарыхый булактарда айтылышынча, Кастилия королу Альфонсо IX Европада биринчи мыйзамдар топтомун жазган жана бул топтом латынча түшүндүрмөлөр менен үч томдо басылып чыккан. Ал муну хижрий 679-жылдагы, миладий 1289-жылдагы Андалусиядагы мусулман вилайттарынын мыйзамынан алган. О.э. Сицилия жана Германия королу Фридрих II 1250-жылы мыйзамдарды Ислам фикхинен алган. Король тикелей жана кыйыр салыктар, аскерий структуралар, бажы төлөмдөрү о.э. мамлекеттин пайдалуу

кендердерге жана айрым товарларга монополиясы жөнүндө Ислам мыйзамчылыгында 9-10-кылымдарда белгилүү болгон мыйзамдарды кабыл алган. Бул мыйзамдар бүткүл Европа үчүн үлгү болду.

Батыш өзүнүн насронийлик өтмүшү жөнүндө туура элести бербеди. Себеби, бул үчүн Ислам менен болгон терең алакаларды моюнга алышы керек. О.э. материализмге өзгөчө маани берип коюудан коркуп, өзү туш келген материализм коркунучунун олуттуулугун да туура түшүндүрө албады. Ошондой болсо да, Батыштын эксперименталдуу акыйдасынын маанисин жана динди турмуштан бөлүү себебин баалоо үчүн ушул караңгы тарыхты ачыктоо зарыл.

Европадагы насронийлик (насронийдык) хазарат жана материализм идеясына каршы күрөш

Европада насронийлик хазаратты туура түшүнүүнүн жалгыз жолу – ал Исламий хазарат астында өнүккөндүгүн жана Европа Исламдын насронийлик нускасы катары өнүккөндүгүн моюнга алуу. Батыш анын өнүгүшү Байыркы Греция жана Рим маданий мурасынын уландысы катары көрсөтүп, адамдарды чалгытат. Акыйкатта болсо, Исламий Халифалык мамлекети миң жылдан ашуун убакытта дүйнөлүк күч болгон. Ислам хазараты адамзаттын жетишкендиктеринин чокусун өзүндө камтып, улуулук, бакубатчылык жана изгиликтин үлгүсү эле. Турмуштун бардык тармактары үчүн чечимдерди берген өзгөчө Ислам идеологиясын кеңири колдонуу натыйжасында Ислам болуп көрбөгөн хазарий ийгиликке жетишкен. Ислам өз хазаратынын мөмөлөрүнөн ошол доордо мусулмандар эле эмес, бүткүл дүйнө белгилүү бир даражада пайдаланган. Батыш математика, илим, технология, маданият, өнөрчүлүк, соода жана адабиятты эле эмес, бүткүл насроний хазаратты Ислам айланасында курду. Ал биздин түзүмдөрүбүз, мыйзамдарыбыз жана турмуш жөнүндөгү фикирлерибизден нуска көчүрдү. Массачусетс университетинин тарых илимдеринин профессору, теги италиялык болгон америкалык философ Жоржио де Сантияна мындай деп жазган: «Араб мыйзамдарынын таң калаарлык жери – ал бизди жоопкерчилиги чектелген коомдор сыяктуу соода мыйзамдарынын деталдарына багыттады». О.э. Жоржио де Сантияна Ислам мыйзамчылыгы негизинде кабыл алынган соода мыйзамдарына көптөгөн мисалдарды келтирген.

Англис чыгыштаануучусу Герберт Жорж Уэллс: «Европа өзүнүн эл аралык соода мыйзамдары үчүн мусулмандарга карыз», - деген.

Ушул орунда Наполеон имам Малик фикхинин кабыл алып, анын негизинде Француз мыйзамдарын түптөшү жөнүндө маанилүү маселеге көңүл буруу керек. Биз Батыш мыйзамдарын алга сүрүүгө

каршыбыз жана Батышка «Силер бизден тартып алган мыйзамдарыбызды кайтарып бергиле!» дегендин тарапкери эмеспиз. Ушул орунда конституциялык мыйзамчылык менен конституциянын айырмасына көңүл буруу зарыл. Конституция жаатында Батыш Исламдан эч нерсени албаган. Батышта илманий либерал демократиялык система бар. Конституция мамлекеттин формасын, анын мекемелерин, өкүмдарды шайлоо жолдорун жана башкаларды белгилеп берет. Батыш бул жаатта Исламдан эч нерсе алган жок. Адамдардын турмушуна байланыштуу өзгөчө мыйзамдар, мисалы, соода жана коомдук мамилелер жөнүндөгү эрежелерге келсек, Наполеон имам Малик мазхабынан соода жана компанияларга тиешелүү нерселерди, мисалы, келишимдер, мажбурияттар жана мүлк жоболорун алган. Бирок, бул айрым жоболор мамлекеттин формасын өзгөртпөйт, болгону өзүнчө нормалар катары гана иштейт.

Ушуну да баса белгилөө зарыл, мыйзамдар исламий болушу үчүн алар вахийге байланышы керек. Демек, Франция кээ бир шарият мыйзамдарын кабыл алышы анын шарият негизинде өкүмдарлык кылышын түшүндүрбөйт, балким, соода тармагын тартипке салган мыйзамдарды макулдаганын билдирет. Ушул мыйзамдар өз булактарынан ажыраган соң, алар башка мыйзамдар сыяктуу эле болуп калат. Биз аларды өз булагынан т.а. вахийден ажыраган абалда алышыбыз жаиз эмес. Мусулмандар мыйзамдарды түздөн-түз вахийден алышы шарт, Батышка үстөмдүк менен карашыбыз керек, себеби Батыш мыйзамдарды өзү иштеп чыга албады жана аларды мусулмандардан алууга мажбур болду. Аллах Субханахунун мыйзамдары гана – мусулмандардын ойгонушу, өнүгүшү, Аллахка итаат кылып, бардык калктардан озунушу үчүн жападан жалгыз кепилдик.

Бүткүл Европа насроний эле. Европа өкүмдарлары өздөрүнүн таасирин жана мыйзамдуулугун насроний дининен алышкан. Алар Европаны Рим чиркөөсү менен биргеликте башкарып келишти. Бирок, насронийлик ички идеологиялык күчкө ээ болбогон дин. Ал жалпы инсаний хазаратын жарата албады. Ошондуктан, насронийлер бизден алган нерселерди өзгөртүп, өздөрүнүн насронийлик ишенимдерине ылайыкташтырышты жана ушул таризде Европада Ислам хазаратынан нуска көчүрүштү. Бүгүн Батыш ушул тарыхты туура эмес чечмелеп, аны караңгы кылымдар деп атайт. Бирок, ошол убакытта Европада өкүм сүргөн жашоо таризи Батыштагы азыркы абалынан кыйла жогору болгон. Ооба, бүгүнкү күндө Батыш алдыңкы технологияларга ээ. Бирок, илимий өнүгүү тарыхий кылымдардагы хазараттарды салыштыруу үчүн пайдалуу өлчөө эмес. Батыштын турмушу бүгүнкү

күндө утилитардык материалдык кызыкчылыктарга тынымсыз умтулууга негизделген. Насроний хазараты материалдык умтулуулар менен ахлакий, инсаний жана моралдык кызыкчылыктарды тең салмактуулукка сала алган жана ошол убактарда ар-намыс, кадыр-киймат, үй-бүлө жана коом түшүнүктөрү маанилүү орунду ээлеген. Бирок, капитализм пайда болордон мурун эле насроний өкүмдар тайпада материалдык эксплуатацияны көрүү мүмкүн эле. Рим папалары менен королдор эзилген калктардын эсебинен үлкөн байлык топтоодо бири-бири менен кызматташкан. О.э. алар байлык, бийлик, ал тургай, илимди монополия кылышкан. Бул эксплуатациялык менталитетти кресттүүлүк жүрүштөрүндө же Америка континентинде болгондой, насроний Европанын чет элдеги амбицияларында да көрүү мүмкүн. Капитализм насроний элитанын жүрөгүндө өнүп чыккан карамүртөздүк уругун азыктандырды. Капитализмдин идеологиялык күчү Батыштын өкүмдар тайпасын турмуштун бардык тармактарында өкүмдарлык кылууга үндөдү.

Батышка материалисттик идеянын кирип келиши да Ислам хазараты менен болгон алаканын натыйжасы эле. Ислам эллинисттик сакафат (грек сакафат) өкүмдар болгон мамлекеттерге жайылган убакта мусулмандар алгачкы ирет материалисттик фикирлер менен кагылышкан. Ошондо кээ бир мусулмандар Батыш фикирлеринен таасирленип калышкан. Мунун натыйжасында Ибн Синага окшогон түбөлүк жашоо сыяктуу Ислам акыйдасына ачыктан-ачык тескери болгон туура эмес фикирлерге ишенген философтор чыккан. Акыйкатта болсо, аалам, адам жана тирүүлүктү жараткан Зат жалгыз Аллах болуп, жашоонун канча убакытка созулушун жалгыз Ал белилеши ачык акыйкат. Хижрий үчүнчү жана төртүнчү кылымдарда Исламдын гүлдөп-өсүшү дагы эле алтын доорунда эле. Ошондуктан, Ислам уламалары ушул жат фикирди четке кагууга катуу аракет кылышты. Хижрий бешинчи кылымдын аяктарында имам Газзалий «Философтордун кыйроосу» китебинде алардын далилдерин ар тараптуу четке какты. Андан кийин Ибн Рушд келип, имам Газзалийдин китебине каршы чыкмакчы болду. Ибн Рушд Андалусия аалымдарынын белгилүү үй-бүлөсүнөн болуп, атасы жана чоң атасын ээрчип Кордовада башкы казы болот. Бирок, Уммат Ибн Рушддун фикирлери кыйроого учураганын байкаган соң, ал соттолуп, сүргүн кылынган. Бул, Ислам уламалары философторду жеңишкенине ачык далил. Материалисттик фикир Ислам дүйнөсүндө жеңилди. Бирок, Ибн Рушддун эмгектери латын тилине которулуп материалисттик фикир Европага көчтү. Он жетинчи кылымда насроний руханийлеринин бир бөлүгү материалисттик фикирге кызыгышып суктанып калышты. Алар

латин тилинде «Аверроэс» деп таанылган Ибн Рушддун аты менен «аверроэстер» деп аталышты. Материалисттик фикир Исламда канчалык жийиркеничтүү болсо, насронийлердин назарында да ошондой жийиркеничтүү эле. Уламалар филофосторго каршы күрөшкөндөй, Рим чиркөөсү либералдарга каршы күрөштү. Рим чиркөөсү өз өкүмдарлыгын сактап калууга аракет кылды. Ал чиркөө таалимдерин жана андагы бузгунчулукту сындагандарды же муфаккирлерди куугунтуктай баштады. Европада чиркөө өкүмдарлыгынын натыйжалары кырсыктуу болду. Ошондуктан, аны оңдоо эмес, аны жок кылуу маселеси алга сүрүлдү. Ага карабастан, чиркөө латын тилинде «Ал-газель» аты менен белгилүү болгон Газзалийден алынган далилдер жардамында Батыш коомунда күчөп жаткан фикирий тенденцияларга каршы турууга кудуреттүү болду.

Биз бул эпизоддон Европа Ислам хазараты көлөкөсүндө мусулмандар арасындагы фикирий агымдардан канчалык таасирленгенин көрүүгө болот. Ошончо аракеттерге карабастан, Европа материализмге чекит коё албады. Чиркөө фикирий канааттандырууга караганда көбүрөөк саясий күчүнө таянган көрүнөт. Кийинчерээк кээ бир насроний өкүмдар элиталар от менен ойношо баштады. Алар өз бийлигин сактап калуу жана чиркөөгө каршы күрөштө тең салмактуулукту камсыздоо үчүн материалисттик фикирдин элементтерине таяна башташты. Ошондуктан, материалисттик фикир толук жеңилбей, бир бурчта, өз учурун күтүп жатты.

Исламдан айырмаланып, Европа насронийлеринин эки негизги кемчилиги болгон, алардын биринчиси – саясий, экинчиси – фикирий. Материалист философтор ушул нерседен пайдаланышты. Насроний Европанын биринчи саясий кемчилиги башкарууда биримдик жок эле. Бул туруктуу ички күрөштөргө себеп болду, бийлик чиркөө жана мамлекет ортосунда бөлүштүрүлдү. Бул насронийликти кабыл алып, бирок, Рим мыйзамдарын колдонууну уланткан мурунку Рим императорлорунан калган мурас эле. Ушулар улам, руханийлердин ролу диний иштерди башкарууга чектелди. Бийликтин бул таризде бөлүнүшүн насронийлер макулдоо менен кабыл алышты.

Аллахтын пайгамбары Иса алайхиссалам вахий менен колдоп-кубатталып, Бану Исраилге жиберилген. Бирок, насронийлер Иса алайхиссалам алып келген турмуш жөнүндөгү эрежелер яхудийлерге гана таандык экенин, яхудий эместер анын ордуна жердеги королдорго моюн сунушу мүмкүндүгүн баса белгилешти. Мындан тышкары, насронийлик акыйдасына материяны рухтан бөлүү жөнүндөгү өкүмдар философия да таасир кылды. Насронийлер

руханийлик диний жана рухий иштерди гана көзөмөлдөшү керек деген тыянакка келишти. Заман жана материяны башкарууну болсо акимдерге калтырышты. Батыш Рим империясы кулагандан кийин Европа өзүн тикелеп жатканда Рим чирчөөсү кудум ушул моделде иш-аракетин улантты. Ал рухий иштерге гана чектелди жана Европа королдорунун материалдык иштери үчүн жоопкерчиликтен баш тартты. Мындан тышкары, Европанын алгачкы тарыхында руханийлердин жетекчиси катары бир «папа» болгон болсо да, бирок, Европа жерлери ар дайым бири-бири менен согушуп жаткан монархтар ортосунда бөлүштүрүлдү. Чиркөө адамдын аң-сезимин көзөмөлдөп, аны жашоо жөнүндөгү түшүнүктөрүн ыйык китептин монополисттик түшүндүрмөсүнөн алууга мажбур кылды. Чиркөө бүткүл этибарын өз күнөөсүн моюнга алып, анын каффаратын төлөгөн, өз денесин моюн сундурган, кайрымдуулук-садака берген жана чиркөөнү улуулаган кишиге каратты жана мунун акысына ага индульгенция (күнөөсүн кечирүү жана ушул жөнүндө Рим папасы тарабынан берилчү жарлык) берди. Бирок, чиркөө адамдын руханиятына жана өзүн өзү оңдошуна этибар караткан жок. Бул абал протестанттык реформаторлук кыймылдын негиздөөчүсү Мартин Лютерди адамдын социалдык деңгээлин өнүктүрүү үчүн «адамдын нафси» жана анын ахлакый тереңдиги жөнүндө изденүү алып барууга үндөдү. Андан кийин Лютер адамдын эки түрдүү табияты т.а. эң маанилүү болгон ички рухий жана тышкы дене табияты жөнүндөгү назарияны алга сүрдү. Анын назариясына ылайык, ички нафстын тазаланышы эркин тандоонун көрүнүшү, эгер адам муну ишке ашыра алса, илахий сүйүүгө жетишет. Лютер өз тезистерин (негизги фикирлери) менен католик чиркөөнүн бар болушунун себептерине сокку берди. Натыйжада, чиркөөгө эч кандай муктаждык калбады. Тескерисинче, өз Роббисин ыраазы кылууну жана айланасындагы дүйнө менен шайкеш болууну каалаган адам үчүн чиркөө тоскоолдук болду. Ошондуктан, адам менен ал өз такдырын өзү чечиши, өз нафсин тазалашы, айланасындагы дүйнөгө көз карашы жана Роббиси менен болгон алакасынын ортосунда руханийлер үчүн эч кандай өкүмдарлыкка орун калбады.

Ушул фикирий өзгөрүү ыңкылаптык болуп, муфаккирлердин аң-сезимин алар эч качан ойлобогон идеяларга ачты. Алар адамдын ички жана тышкы дүйнөсүнүн бөлүп, алар эки өзүнчө боштук (майдан) деген тыянакка келишти. Алардын айтымында, ички дүйнөнүн маңызы ушул – адам эркин жана өзүнүн индивидуалдыгына багытталып, активдүү жана жогору өздүккө жетүүгө умтулат. Тышкы дүйнөсү – бул өзүнүн бардык сырларын, түшүнүктөрү жана түшүнүү механизмдерин

өзүндө камтыган т.а. адам сезип турган дүйнө болуп, тышкы кайып талимдерге муктаж болбойт.

Хижрий онунчу кылымда Түндүк Европа королдору жаңы түзүлгөн протестант агымдары атынан Рим өкүмдарлыгына каршы козголоң көтөрдү. Түштүк Европа монархтары болсо, Рим чиркөөсүнө садык католиктер менен бирге калышты. Хижрий он экинчи кылымга келип, насроний Европа материалисттик ыңкылапка каршы турууга мүмкүнчүлүк берген күчтүү борбордук бийликке ээ эмес эле. Насроний өкүмдар элитанын эки жүздүүлүгү жана насронийликке бүтүндөй тескери бузгунчулугу, ач көздүгү, зулум жана эксплуатациялары бүтүндөй ачылып калды. Бул Европа калктарындагы материалисттик ыңкылаптын таасири эле.

Насроний Европанын негизги фикирий кемчилиги грек рационализминин туура эмес фикирлөө тарыйкатын кабыл алуу жана насроний ишенимин акыл менен негиздөө үчүн мантиктин (логиканын) туура эмес ыкмасын колдонуу эле. Мантик фикирлөөнүн туура тарыйкаты, бирок, акыйда маселелеринде эмес. Себеби, ал жашоо жөнүндөгү фикирлерде карама-каршы тыянактарды бериши мүмкүн. Акыйда катый болушу керек, анда күмөндүк үстөм болбойт. Себеби, сакафат, жашоо таризи жана хазаратты калыптандыруу үчүн акыйда бекем, четке каккыс жана өзгөргүс пайдубал үстүнө курулушу керек. Бирок, мантик жардамында бул мүмкүн эмес.

Ушул мантикий фикирлөө механизминен келип чыгып, материалист муфаккирлер материянын өз-өзүнөн пайда болгону, түбөлүк экендиги жана жаратуучуга муктаж эместиги туурасында өз «далилдерин» алга сүрдү. Миалы, алар мусулмандар тарабынан четке кагылган философтордун далилдери менен куралданышты жана түбөлүк нерседен убактылуу бир нерсени жаратуу мантик жагынан мүмкүн эместигин баса белгилешти. Гректердин илахийлик идеясы алкагында айтылган мындай фикир чыныгы мааниге ээ эместиги алардын оюна да келбеген. Материалисттер көптөгөн диний ишенимдер алдында өздөрүн «атеист» катары көрсөтүүгө аракет кылышты. Бирок, түпкүлүгүндө алар эң жаман динге ээрчишти. Т.а. алар жаратылган материяга илахий сыфаттарды, түбөлүктүктү, өзүн-өзү камсыздай алууну байлап, эң чоң ширкти ээрчишти. Ал тургай, жалгандан Аллахка байлангандыктарын айткан Мекке мушриктери да бул бутпарас-материалисттерден жогору эле. Себеби, Мекке мушриктери эч болбогондо Жаратуучунун бар экенине ишенишкен.

Батыштын материализм менен өз ара мунасага келиши

Насроний муфаккирлер материалисттик коркунучту фикирий жактан жеңе албаган соң, насронийлик менен материализм ортосунда

мунасага келүүнү сунуштап, коргонууга өтүштү. Хижрий он экинчи кылымда насроний муфаккирлер грек рационализмин Батыш эмпиризмине алмаштырышты. Бул болсо, акыл идиректи кескин чектеп, диний талкууну фикирий майдандан четтетти. Насроний муфаккирлери муну өз динине зыян жеткирүү үчүн эмес, материалисттердин фикирий чабуударынан коркуп кылышты. Алар жаратуучуга ишенүүнү анык жана ачык-айкын акыйкат деп эсептешти. Бул нерсени материалисттердин фикирлери башаламан кылып жиберди. Батыш эмпиризми жаратуучунун бар экени туурасындагы жалпы талкууларга чекит койду. Бирок, диндин жашоодон бөлүнүшү дагы бир натыйжа болду. Батыш насронийликти жаңы акыйдага алмаштырды. Ушул жаңы Батыш акыйдасына ылайык, бул дүйнөдөгү жашоо гана катый болушу мүмкүн. Коомдук турмушта адамдын иштерин тартипке салууда бул дүйнөдөн сырттагы нерсе эсепке алынбашы керек. Бул жашоодон сыртта кимдир бирөө барбы деген маселеде ар бир адам жеке өзү чечим чыгарат.

Уильям Дюрانت «Хазараттар тарыхы» китебинде жана Рональд Стромберг «Учурдагы Европа фикиринин тарыхы» эмгегинде Батыш фикиринин тарыхынын баскычтарын: орто кылымдарга, ренессанска (ойгонуу дооруна), реформа дооруна жана Барокко доорлоруна бөлүшкөн. Алардын фикиринде, Барокко доору ойгонуу кылымынан кийинки доор же башка мааниде 1570-жылдары башталып, 1650-жылга чейин уланган диний реформа үчүн жасалган аракетерден кийинки доор болуп эсептелет». Алар он жетинчи кылымды акыл-эс кылымы деп атап, далил катары ушуларды айтышат: «Галилей, Ньютон, Декарт, Спиноза, Томас Гоббс, Жон Локк жана Лейбниц жөнүндө ойлосо, он жетинчи кылым акыл-эс кылымы экендигин четке кагып болбойт. Андан кийин 18-кылымда агартуу доору келди. Бул болсо 19-кылымдагы идеологиялардын пайда болушуна жол ачты».

Европа он алтынчы жана он жетинчи кылымдардан тартып өзүнүн ойгонуу жолун чиркөөнүн жашоо жана билимге өкүмдарлык кылышын токтотууда көрө баштады. «Агартуучулар» деп аталган муфаккир жана философтор бул ойгонуунун фикирий пайдубалын куюуга киришишти. Бул пайдубал мамлекетти, кийин турмушту бардык деталдары менен дин, ахлак жана баалуулуктардан бөлө турган илманий мабдага негизделди. Көп абалдарда ушул муфаккирлер өздөрү эксперименталдуу илимий методго (эмпиризмге) негиз салышкан. Аларга 1626-жылы өлгөн Фрэнсис Бэкон, 1650-жылы өлгөн Рене Декарт, 1662-жылы өлгөн Блез Паскаль сыяктууларды мисал кылса болот. Ошондуктан, илимий метод менен илманийликтин

кесилишин көрүү табигый. Бул нерсе илим компасын белгилүү бир багытка багыттады. Муну менен бирге, Батыш илимди билимдин жалгыз куралы жана жолу катары кабыл алды. Ошондуктан, ал башка бардык илимдерге жана инсаний билимдерге өкүмдарлык кылды.

Илим менен илманийлик бири-бирине кызмат кылгандыгы Дарвин назариясы сыяктуу көптөгөн илимдердин илимий кыйматын суроо жана күмөн астына коёт. О.э. Батыштын гуманитардык илимдер сыяктуу эксперименталдуу эмес билимдерде да эксперименталдуу усулдан пайдаланууга да чоң илеп белгисин коёт. Алар илим компасы дунявий жана материалдык жак менен чектелиши үчүн ушул багытка каратышкан. Илимдин жалгыз аракет тармагы табият жана адам билимдери тармагы болуп, алар менен өз ара мамиледе болуусу эмпириялык жандашуу болуп эсептелет. Ал эми, илимдин максаты – адамга пайда келтире турган нерсе. Ошондуктан, алар пайдасыз деп эсептелген, тавтология менен алектенүүдөн башка эч нерсе кылбаган мантик жана аналогия сыяктуу «эски» философиялык билим жана идеялардан баш тартуулары керек эле. Себеби, алар илимдин жарыя кылынган максатына тескери келет. Ошентип, утилитаризм (пайдапарастык) илим жана философиянын ортоктош максатына айланды жана анын аракет тармагы материализм болуп калды. Бул болсо, илманий мабдага ачыктан-ачык жакындашуу жана утилитаризмге моюн сундуруу үчүн илимди манипуляция кылуу болуп саналат. Анткени, назариячылар дунявий, маддий жана пайдалуу деп эсептеген фикирлерге аракет менен жетүү мүмкүн. Ушул таризде, илим ошол доордун рухуна жана аклий тенденцияларына туткун болду.

Насронийлик бул жаңы негизди тез кабыл алды. Диний менен дунявий о.э. материалдык менен рухий абалдары бөлүү, жогоруда айтылгандай, насронийликте Рим империясы доорунан бери бар. Диний жана дунявий маселелерде насронийликке таандык болгон бөлүнүү себептүү, динди жашоодон бөлүү алгач амалда анчейин чоң өзгөрүүлөргө алып келбеди. Европа насроний дининде болуп, калк да насроний динине иътикад кылат болчу, насронийлик таалимдерин ээрчиген о.э. жашоодо бул динге ээрчийт эле. Кала берсе, Европадагы өкүмдар тайпа насроний болчу жана алардын дини турмуш маселелеринде кандай багытты сунуш кылса, ошого ылайык башкарууну улантышкан. Насроний хазараты өкүм сүргөн кылымда Европа элдери табигый укук назариясына баш ийип келди. Мунун натыйжасында алар жашоо жөнүндөгү өз фикирлерин диний көз караштан о.э. аклий жактан туура деп билишкен. Ал тургай, дин четке сүрүлгөн учурда да алар мантикий себептерге ылайык ошол

чечимдерди кабыл алууну улантышты. Насронийлер табигый укук назариясына негизделип, бийлик бир өкүмдарга берилиши керектигине, зина кылмыш экендигине жана «жалпы» деп белгиленген жерлер бардык адамдардын мүлкү катары мамлекеттин көзөмөлү астында болушу керектигине аклий ишеним пайда кылышкан. Бул идеялар дин мамлекеттен бөлүнгөндөн кийин бат өзгөргөн жок. Бирок, кийинчерээк, ондогон жылдар жана кылымдарда алардын жашоо жөнүндөгү түшүнүктөрү өзгөрдү жана насроний таалими жалпы Батыш фикирин бекемдей албай калды. Ислам хазараты да Батыш үчүн бирер үлгү сунуштоону токтоткон эле. Коомдук турмуш рухияттан куру жалак калганы үчүн Батышта материалисттик импульс кескин күчөдү. Утилитаризм материалисттик философиядан келип чыккан табигый укук назариясына көлөкө салды. Адамдын жашоодогу максаты – материаладык лаззатты издөө болуп калды.

Муну менен бирге, материализм менен мунасага келүүнүн тарапкерлери жеңилбестен калышты. Материалисттерге акыйдалык талкууларга гана катышууга тыюу салынды. Ушул таризде алар эркиндик жана демократиянын саясий идеалдары сыяктуу акыйдалык болбогон максаттарга кызыктырылды. Хижрий он экинчи кылымдагы Франция ыңкылабы материалисттер колдогон козголоң болуп, эркиндик жана демократия көрүнүшүндө гана көрүндү. Ыңкылап Британиянын собатажы себептүү саясий жактан ийгиликсиздикке учурады. Ага карабастан, бул ыңкылаптын натыйжасында жүзөгө келген жаңы саясий идеялар Францияда жана бүткүл Батышта фикирий жактан кеңири кабыл алынды. Хижрий он үчүнчү кылымда грек рационализи бүтүндөй жок кылынгандан кийин материалисттер акыйда темаларына кайтышты. Карл Маркс өзүнүн илимий-эмпириялык материализмин сунуштады. Ал тургай, эксперименталдуу (эмпириялык) аталыштар аркылуу акыл вакиънин мээдеги чагылышынан башка нерсе эмес деп аныктама берди. Европаны курчап алган ыңкылаптардан коркуп, Батыш экинчи келишүүгө барды. Келишимдин алкагында Батыш дүйнө карашына ылайык келе турган жана орнотулган Батыш тартибине коркунуч туудурбай турган жеке жана ыхтыярдуу эркиндик жана демократиянын өзгөртүлгөн версиялары сунушталды. Ушул саясий идеялар динди турмуштан бөлүү акыйдасына кошулгандан кийин Батыштын капиталисттик идеологиясы толук калыптанدى жана насронийлик доору бүттү. Батыш чегинүүлөр аркылуу универсалдуу материалисттик фикирдин коркунучтарынан жана хижрий он төртүнчү кылымда турмуштун чоң бөлүгүнө өкүмдарлык кылган жана эркиндик, демократия

көрүнүшүндө көрүнгөн коммунисттик идеологиядан өзүн куткарып калды. Бирок, Батыштын капиталисттик идеологиясы турмушта өкүмдар болуп калды жана бүгүнкү күндөгү карамүртөздүктөрдүн көпчүлүгүнө ал жооптуу. Т.а. капиталисттик идеология Батышта фикирди бекемдеди о.э. батыштыктарды ээрчүүчүлөрдөн жетекчилерге жана ачылыш жасоочуларга айлантты. Бирок, бул жетекчи жана ачылыш жасоочуларды калыптандырган нерсе Батыш коомунда жана турмуштун бардык катмарында адамды эксплуатация кылуучу жалган идеология болуп эсептелет. Эркиндик жана демократия, ал тургай, эң жакшы көрүнүштө да бүткүл адамзат үчүн кыйроо болду. Капитализм Батыштын мурунку насроний монархтарынын тарыхтагы ырайымсыз кол салууларына кайра жол ачып берди. Натыйжада, караңгы доорлор кайра кайтып келди.

Грек рационалиزمи да, Батыш эмпиризми да четке кагылышы керек

Насроний муфаккирлер грек муфаккирлеринин терең жаңылыш философиясын четке кагышып туура кылышкан. Мантикий (логикалык) фикирлөө – математика, мантик же грамматикада оңой эле болгондой, негизги негиздерден ачык фикирлерди алуунун формалдуу усулу. Наадан гректер чыныгы жашоого байланыштуу негиздер өз-өзүнөн айкындашат деп ойлошкон. Алар вакиъликтен эч кандай далил келтирбестен, жашоо жөнүндө кеңири фикирлөө системасын жаратышты. Мантикий фикирлөөнүн эки чектөөсү бар. Биринчиси, эгер гипотеза болжолдуу болсо, андан алынган натыйжа да болжолдуу болот. Экинчиси, мантикий фикирди ээрчү менен туура эмес тыянак чыгаруу оңой. Ошондуктан, бир эле шарттар карама-каршы натыйжаларды бериши мүмкүн. Ага карабастан, гректер өздөрүнүн мантикий ой жүгүртүүлөрүнө абдан ишенишкен, ал тургай, натыйжалары вакиъликке тескери болсо да, бул түздөн-түз тажрыйбадан үстөм деп билишкен. Алар натыйжалар вакиъликке тескери келгенде вакиъликти түшүнүү бизди алдап жатат деп ойлошкон. Байыркы гректер ал тургай эмпириялык илимдерде да философиялык фикирге кайрылышкан. Аларда дыкат күзөтүү жана тажрыйба өткөрүүгө зарылдык да, сабыр да жок эле. Алгач, насронийлер мантикий фикирлөөнү насронийлик диндин кээ бир мантиксиз тараптарын көрсөтүү үчүн жакшы каражат деп билишкен. Ал эми, мантикий фикирлөө материалисттердин колунда пайдалуурак болуп, алар материалдык дүйнө жоктон бар болушу мүмкүн деген өздөрүнүн мантиксиз фикирлерин негиздеши керек эле. Мындан тышкары, насроний муфаккирлер эмпиризмде грек рационализминен чыгуу жолун көрүшкөн. Динди фикирий талкуулардан бөлүү менен

насронийлер материалисттердин чабуулун токтотуп гана калбастан, насронийлик итикаддын мантиксиз тараптарын аклий коргоодон өздөрүн куткарышты. Көптөгөн башка өзгөрүүлөр сыяктуу, эмпиризм да Ислам дүйнөсүндөгү мурунку талкуулардан илхамданган. Мындай абалда, насроний муфаккирлери эмпиризмди грек рационализмине ылайык альтернатива катары кабыл алышты.

Хижрий он биринчи кылымда насроний Батыш мусулман аалымдарынын бир нече кылымдар мурун алып барган байкоо жана тажрыйбаларын кайталоо аркылуу «илимий ыңкылаб» деп аталган окуяда эксперименталдуу усулду колдоно баштады. Бул – эмпиристтер жашоо жөнүндөгү бардык идеяларга негиз кылган эмпириялык усул. Эмпириялык усул, эгер анын максаты нерселердин табиятын кандай болсо, ошондой үйрөнүү болсо, туура фикирлөө усулу болот. Бул усул берилген шарттарга объектти кайра-кайра моюн сундурууну, кийин анын реакциясын байкоо жана үйрөнүүнү талап кылат. Эмпириялык усулду колдонуу анык маалыматка алып барат, мисалы, бир атмосфера басымы астында суу температурасы 100 градуска жеткенде кайнат же жарыктык вакуумда секундуна 299.792.458 метр тездикте жайылат деген маалымат сыяктуу. Бирок, көзөмөлдөнгөн шарттарда кайталангыс окуялар, мисалы, тарыхий окуялар же организмдердин механикалык эмес реакциялары жөнүндө эксперименталдуу усул бизге эч нерсени бербейт. Эмпириялык илимдер алкагында да илимий түшүндүрүүлөрдү назариялаштыруу үчүн эксперименталдуу усулдан тышкарыга чыгуу керек. Эмпириялык усул «Бойл мыйзамы» (Роберт Бойл) же Эйнштейндин салыштырмалуулук назариясын тыянак кыла албайт. Гипотезалар, назариялар, ал тургай, илим мыйзамдары чектелген маалыматтар топтомунан келип чыга турган жана кийинчерээк кеңейтиле турган божомолдуу жалпылоолор. Ньютон механикасы өз доору үчүн пайдалуу назария эле жана адамзат андан пайда көрдү. Бирок, ал жаңы эмпириялык маалыматтарды түшүндүрө албаган соң, ал Эйнштейндин салыштырмалуулук назариясы менен алмаштырылды. Белгилүү болгондой, бүгүнкү күндө салыштырмалуулук назариясы да квант эффекттерин түшүндүрүүгө жетиштүү эмес. Физиктер Эйнштейндин салыштырмалуулук назариясын четтеп өтө турган назария боюнча дагы эле келише албайт. Илимий назарияларда жалпыдан жекеге өтүүчү дедукция (жалпы абалдан жеке тыянактарга келүү, өзгөчө тыянактарды чыгаруу) эмес, жекеден жалпыга өтүүчү индукция (экинчи даражалуу окуялардан жалпы натыйжа чыгаруу, айрым факттардан жалпы тыянакка келүү; дедукциянын тескериси) колдонулат. Индукция – божомол. Себеби, чектелген маалыматтарды жалпылаштырганда

божомол кылуу зарыл болот. Эксперименталдуу усул бизге туура-так натыйжаларды бериши мүмкүн, бирок, аны колдонуу чөйрөсү өтө тар.

Батыш эмпиризми өзүнүн чектелгендиги жөнүндөгү тынчсызданууларга адамдар түздөн-түз идиреки менен акыркы билим катары өзүнөн канааттанышын талап кылуу аркылуу жооп берет. Бирок, күндөлүк тажрыйба ушуну көрсөтөт, биз өзүбүз көргөн нерсеге караганда көбүрөөк нерсеге ынанышыбыз мүмкүн. Мисалы, мен өзүм жетишкен тыянактарыма ынанышым мүмкүнбү, көбүнчө алар анык жана эч кандай жалпылаштырууларды өз ичине албаган болот. Бөлмөмдөгү столдун үстүндө бир чыны ысык чай турганын көрсөм, ким кантип кылганын көрбөгөн болсом да, шексиз, аны кимдир бирөө койгонун билем. Толук ишенем, мен жалпылаштырбастан белгилүү бир факттан белгилүү бир негиздүү тыянакка өтүп жатам. Буга мен толук ишенем. Себеби, мен анык белгилүү бир факттан анык негиздүү тыянакка жалпылаштырбастан өтүп жатам. Мен бардык түрдөгү бөлмөлөрдө, кайсы убакта жана бардык түрдө чайлардын болушу мүмкүндүгү жөнүндөгү жалпы назарияны жактап жатканым жок. Балким, ушул убакта алдымда турган бир чыны ысык чай жана ага байланыштуу нерселер жөнүндө айтып жатам. Т.а. мен бул чыны чайды кандай шартта тапканымды жакшы билем. Мен шексиз, анык бир тыянакка келишим жана түздөн-түз көрбөгөн болсом да, ишеним менен билишим мүмкүн. О.э. жаратуучунун бар экенин да толук ишеним менен түшүнө алам. Мындай абалда, биз жашоо жөнүндө жалпы тыянактар чыгарбастан, башкача айтканда, вакиълик жөнүндө фикир жүргүзүүдө индукция же дедукция усулдарынан пайдаланбастан, өзүбүз сезип жаткан анык бир вакиъликтен анык тыянакка өтөбүз. Бул – адам жаратылыштагы чырайлуу нерсени байкап, ал муну пайда кыла албашын жана бул жашоодо эч нерсени пайда кыла албашын түшүнүп жеткен учурда сезүү менен амал кылган жандашуу. Биз бул сезүү менен жандашууну мыйзамдуу фикирий жол деп моюнга алышыбыз керек.

Грек рационализми да, Батыш эмпиризми да адамдын акылына жана фикирине туура түшүндүрмө бере албаганы үчүн билим алууда жаңылышкан. Акыл же фикир төрт элементтен турат: вакиълик, сезим, мээ жана мурунку маалыматтар. Эгер, ушул элементтердин бири болбосо, анда фикирлөө жараяны жүзөгө келбейт. Адам жок жерден мурунку маалыматты жарата албайт. Бирок, эгер сиз ага алдын ала маалыматтарды берсеңиз, ал аларды өнүктүрүшү жана кеңейтиши мүмкүн. Бул анын түшүнүк берүү жөндөмүн күчөтөт. Ал өзү алгандан да көбүрөөк маалыматты башкаларга жеткирүүгө кудуреттүү. Фикирлөө жараяны адамда ушундай ишке ашат: вакиълик адамдын сезүү органдары жардамында мээге өткөрүлөт жана мурунку маалыматтар жардамында

ушул вакиъликти түшүнүү ишке ашат. Бул – фикирлөөдөгү аклий тарыйкат. Бирок, ыкма менен тарыйкатты айырмалап алуу керек. Мантикий фикирлөө жана эмпириялык жандашуу фикирлөөнүн туура ыкмасы. Бирок, аларды колдонуу чөйрөсү өтө чектелген. Ал эми, фикирлөөдөгү аклий тарыйкат фикирдин бардык түрлөрү үчүн жалпы, себеби, ал фикирлөөнүн өзүн сүрөттөйт.

Байыркы грек кафирлери жана азыркы Батыш мурунку билим жана маалыматтардын келип чыгышын Аллах Субханаху ва Тааланы тааныбастан түшүндүрүүгө аракет кылышкан. Гректер мээни маалыматтардын булагы деп эсептешкен. Алар ар кандай маселеде акыйкатка аклий фикирлөө аркылуу жетүү мүмкүн, бул үчүн ой-фикир тышкы далилдерге муктаж болбостон, ички шайкештикти талап кылат деп эсептешкен. Рационализм гректер үчүн аларды кызыктырган же алардын түшүнүктөрүн курчап алган бардык нерсени талкуулоого майдан ачты. Бул аларды кыялдагы фикирлөө моделдерин жаратууга алып келди. Алардын көпчүлүгү жашоонун акыйкаты туурасындагы иллюзиялар. Алар турмуштук проблемаларга ушундай бир чечимдерди иштеп чыгышты, алар адамдарга түшүндүрүп болгус бактысыздыктарды алып келди. Үй-бүлөнү бекер кылуу идеясы алардын бири. Материалисттер бүгүн да аны ишке ашырууга аракет кылышууда. Ал эми, фикирди башкаруу аракетте Батыш эмпиризми тескери тарапка жүрдү. Эгер, гректер үчүн билим булагы мээ болсо, эмпириктер үчүн билим булагы акыйкат. Алар түздөн-түз түшүнүү мүмкүн болгон нерсени анык билүү мүмкүн экенин айтышты. Эксперименталдуу илимдер көбүртүлгөн абройго ээ болду. Ал абдан кеңейди, ал адамдын жаратылышы сыяктуу өз чөйрөсүнөн сырттагы нерселер жөнүндө өкүм кылуу куралына айланды. Эмпиризм метадологиясы турмуш жөнүндө кеңири чечимдерди иштеп чыгуу үчүн «социалдык илимдер» деп аталган философия аркылуу туура эмес үгүттөлдү. Муну ишке ашыруу үчүн Батыш эмпиризми ижабийликти (положительный) нормативдик менен аралаштырып жиберди жана эмне болушу керектигин аралаштырды. Ал чечимди абалдан иштеп чыгуу жана кризистен чыгуу үчүн зарыл болгон идеяларды сунуштоо үчүн адамдын учурдагы шартын үйрөндү. Эмпиристтер вакиълик фикирди жарата албастыгын, вакиълик түшүндүрүлүшү керектигин аңдашкан жок. Акыл мээ вакиъликтен берилген хиссий идирек менен мурунку маалыматты байлоону талап кылат. Билимдин булагы акыл эмес жана дүйнө турмушунун акыйкаты эмес, балким, Аллах Таала. Ал Зат бизге ушул турмушту берип, сезүү органдары жана акыл менен бизди камсыздады. Бизге мурунку маалыматтарды Аллах берген. Бул маалыматтар биринчи адамга аалам жөнүндө түшүнгөн нерселерин чечмелөөгө мүмкүнчүлүк берген. Бул болсо, ага адамзаттын калган бөлүгүнө өтүшү мүмкүн болгон фикирлерди калыптандырууга мүмкүнчүлүк берди.

Динди жашоодон бөлүү мүмкүн эмес

Динди турмуштан бөлүүнү токтотуу жана коомдук турмуштагы максаттар жеке турмуштагы максаттарга шайкеш келиши керек. Турмуш жөнүндөгү туура философия рухту материядан бөлүүдө эмес, рухту материя менен бириктирүүдө. Адам турмуш иштеринде жалаң материалдык максат үчүн эмес, жогору руханий максат үчүн толук катышуусу, муну менен бирге турмушта материалдык эле эмес, ахлакый, инсаний жана рухий кыйматтарга да көңүл бурушу керек. Дагы ушуну баса белгилөө зарыл, адамдын чыныгы такдыры бул турмушта эмес, кийинки турмушта.

Адам өз турмушун жана hazarатын учурдагы жана кийинки жашоо жөнүндөгү эң маанилүү суроолорго жооп бере турган о.э. адамдын болушунун маңызы жана турмуштагы максатын Жаратуучуга байлай турган туура жана кеңири көлөмдүү фикирий пайдубал үстүнө курушу керек. Адамдагы ушул эң маанилүү суроону адамдын жеке турмушунан алып болбойт. Тескерисинче, адамзат коомунун, мамлекет жана hazaratтын негизи жана бүткүл түзүлүшү ушул суроонун жообу негизинде калыптанат. Жаратуучунун бар экенин акыл жардамында о.э. адам сезими түшкөн жандыктарга назар салуу менен идирек кылуу мүмкүн. Себеби, бул жанзаттардын бардыгы өзүн өзү пайда кыла албашы, алардын бардыгы чектелген жана өзүнөн башкага муктаж экени, бардык чектелген жана өзүнөн башкага муктаж нерселер жаратылгандыгы ачык-айкын акыйкат. Бул акыйкатты түшүндүрүү үчүн акыл пайдаланылат. Ошондо акыл бардык нерселер адамдын түздөн-түз идирегинен сыртта болгон жаратуучу тарабынан жаратылган деген тыянактан башкасын чыгарбайт. Бул тыянак корутунду болуп эсептелет. Себеби, ал турмуш жөнүндө эч кандай жалпы божомолдорго кайрылбастан, белгилүү бир аклий натыйжага жетүү үчүн адамдын сезими идирек кылган белгилүү бир вакиъликтен пайдаланат. Бул тыянакты четке кагуунун себеби, адамдын ага жетише албашында эмес, балким, анын табигый жана хиссий тафаккурун рационализм тарыйкаты негизинде туура эмес деп ойлоп алып, адаштырылганында.

Ислам акыйдасы адамдын болушу жана анын турмуштан максаты жөнүндөгү суроого бул дүйнө жана андан кийин эмнелер болушун туура түшүнүү негизинде ар тараптуу аклий чечим берет. Адам өз турмушунан максатын, турмуштук проблемаларга чечимди пайгамбар жана расулдардын акыркысы болгон Мухаммад ﷺ дан, т.а. Куръан жана Суннатта айтылган вахий аркылуу Өз жаратуучусунан алат. Сакафат жана hazarat да ушуга негизделиши керек. Халифалык мамлекети тарыхта буга жетишкен жана жакын келечекте дагы буга жетишет. Батыштын ийгиликсиздигинен кийин Исламдын кайтышы жакындашып жатат. □

ӨКҮМДАР КИМ? КИМ МЫЙЗАМ ЧЫГАРУУ УКУГУНА ЭЭ? АЛЛАХ ТААЛАБЫ ЖЕ ИНСАНБЫ?

Саир Салама (Абу Малик)

Бул суроолорго «Батыш фикиринин ката кутусу» деген макалабыздын киришүү бөлүмүндө жана жалпы мазмунунда фикирий негизди курган элек. Жада калса, жалпы макала ушул суроонун тегерегинде болгон. Ошондой эле, анда адамдардын колу менен орнотулган мыйзамдардын кесепетинен пайда болуучу көйгөйлөрдү дагы баяндаганбыз.

Мыйзам чыгаруу укугун адамдарга эмес Жаратуучуга тапшыруу эмнелерге алып келет? Эмне себептен андай кылышыбыз керек? Эмне себептен турмушту туура тартиптөө, адилеттүүлүктү орнотуу, укуктарды ээлерине кайтаруу жана жалпы адамзатка пайда алып келүү үчүн муъжизалык өзгөчөлүктөргө ээ болгон Исламий шариятты гана карманышыбыз керек?

Автор бул суроолордун жообун баяндап, көйгөйлөрдүн чечимдерин туура жолуна кайтара турган чечимдерди сунуштады.

Мыйзам чыгаруунун жарактуулугун кепилдөөчү жана өкүмдүн маңызына байланыштуу белги жана касиеттер:

а) Көйгөйлөрдүн кеңири көлөмдүү, туруктуу, турмуштагы өзгөрүүлөргө жооп берүү жөндөмүнө ээ, ылайыкташуучу болбогон, өнүкпөй турган о.э. ар кандай заман жана мекенге жарактуу чечимин берүү үчүн фикирлөө орду болгон вакиъликке карала турган туура өңүттү белгилөө. Муну белгилөө менен мыйзам чыгаруучу мыйзамдарды өзгөртүүгө муктаж болуу же заман, мекен, шарттардын өзгөрүшү менен мыйзамдардын өзгөрүшүнө же карама-каршы мыйзамдардан карама-каршы мыйзамдарга өтүүгө мажбур болуу көйгөйүнө учурабайт. Акыйкатта болсо, ушул абалдар коомду фикирий бузулууга салат же туруктуу адилеттин жүзөгө чыкпашына алып келет.

Ислам белгилеген бул көз караш жалпы адамзатка тиешелүү. Ал адам көйгөйлөрүнө ушундай бир чечимдерди берген, алар жер жүзүндөгү ар бир адамга ылайык келет. Себеби, адамдын табияты жана анын касиеттери (адамдын гарыйзалар жана организм муктаждыктарынан келип чыккан турмуштук кубаты) бирдей. Атом кылымындагы адам өзүнүн касиеттери, табияты жана муктаждыктары менен миң жыл мурдагы адамдан айырмаланбайт. Ошондуктан, чечимдер ушул көйгөйлөрдүн жарактуу чечими болуп калат.

Ислам чечими жалпы адамзатка тиешелүү. Ал кимдир бирөөнү өзгөчөлөнтүп белгилүү бир уруу жана коомго гана таандык чечим эмес. Ал жыныс, жөндөм, күч жана жөндөмдөгү айырманын жоопкерчиликке, милдетке жана өкүмдөргө таасирин эске алат. Ошондуктан, Ислам аялга анын аялдыгына ылайык атайын өкүмдөрдү, эркекке анын табиятына ылайык өкүмдөрдү белгиледи. Ал эми, эркек менен аялдын кубатынын айырмачылыгы эч кандай роль ойнобогон маселелерде Ислам эки жыныска бирдей өкүмдөрдү белгиледи. Ислам мыйзамчылыгы милдет, укук жана жоопкерчиликтерди адам, үй-бүлө, коом жана мамлекетке күч жана жөндөмүнө карап бөлүштүргөн. Бул болсо, коомдун бакубатчылыгын жана коопсуздугун жүзөгө чыгарууда, анын кыйматтарын сактап калууда адамдын катышуусун кепилдейт. Адамдын көйгөйлөрүн чечүү боюнча коом жана мамлекетке жүктөлгөн жоопкерчиликтер о.э. байлыктын адилеттүү бөлүштүрүлүшү коомдогу тайпалар ортосундагы айырмачылыкты жоёт. Аларга жакшылыкка буйруу жана жамандыктан кайтарууну, социалдык тилектештикти жана байлыктын бөлүштүрүлүшүнө олжону мисал кылуу мүмкүн.

Ислам ушул буйрук жана кайтарууларды о.э. жоопкерчилик, милдет жана укуктарды шарт, абал, заман, мекен, чөйрө жана урфка карап өзгөрүп турган муктаждыктарга багыттабайт. Тескерисинче, шарт, абал, кырсыктар, урф жана кызыкчылыктарды тартипке салуучу мыйзамдар менен көзөмөлдөйт. Т.а. вакиъликтен келип чыккан кырсыктар же көйгөйлөргө чечим бергенде, чечим истинбат кылууда вакиъликти фикирлөө булагы кылбайт. Тескерисинче, вакиъликти өз түшүнүктөрү жана истинбат кылган өкүмдөрү менен тартипке келтирүү үчүн аны фикирлөө жана өзгөртүү темасы кылат. Чечимдер туруктуу болуп, алар өзгөрбөйт. Ушул туруктуу чечимдер адилетке жетүүнүн туруктуулугун, максат жана милдеттердин талап кылынган түрдө ишке ашырылышын о.э. мыйзам чыгаруу тармагынын шайкештиги сакталып калынышын кепилдейт. Ошондо вакиълик фикирлөө булагы катары кабыл алынбайт жана мыйзам чыгаруучу «адамдар үй-жайга муктаж, бирок, аны курууга алдары жетпейт, ошондуктан сүткордукту чектеген тыюуну бекер кылып, сүткор банктардын ишмердигине урухсат берүү жөнүндө мыйзам кабыл алуудан башка чара жок» дебейт. Ислам эч качан андай абалга түшпөйт. Андай фикир капиталисттик түзмдүн натыйжасы. Ал фикирдин натыйжасында малекет жарандарга камкордук кылуу мүнөзүн жоготот, салык чогултуучу мамлекетке айланат жана адамдардын зарыл болгон муктаждыктарын камсыздоого аралашпайт. Капитализм байлык адамдардын ортосунда адилеттүү бөлүштүрүлүшүнө эмес, аз сандагы капиталисттердин колуна

топтолушуна негизделет. Капитализмде ири байлар табигый байлыктарды жана алардын казып алынышын о.э. цемент жана темир сыяктуу турак-жай куруу үчүн зарыл болгон материалдарды монополия кылып алат. Натыйжада, ушул материалдардын баасы сезилээрлик даражада жогорулайт. Экономикада капитализмдин алтын менен камсыздалбаган кагаз акча системасы инфляцияга алып келет. Акчанын кунсузданышы натыйжасында баалар көтөрүлө баштайт. Ошентип, коомдогу көпчүлүк адамдар компаниялардын ээлери жана инвесторлор колундагы арзан жумушчуларга айланат. Алардын үй курууга алы жетпейт. Себеби, курулуш материалдары баасынын жогорулашы капитализмдин табияты болуп эсептелет. Ошондуктан, адамдар банктарга кайрылууга мажбур. Ислам нефть, алтын, туз, темир, цемент жана башка табигый байлыктарга жеке адамдардын ээлик кылышына тыюу салган. Мындай кен байлыктар мусулмандардын жалпы мүлкү болуп эсептелет. Мындай байлыктарды казып алууну жана андан түшкөн каражаттардын өз ордуна сарфтоону жакшы жолго коюу – мусулмандардын зарыл муктаждыктары о.э. камалий муктаждыктардын чоң бөлүгү камсыздалышы үчүн кепил. Андан тышкары, алтын жана күмүшкө негизделген акча системасында инфляция болбойт.

Ислам адамдын гарыйза жана дене муктаждыктарын кандыруу аракетине чечим берет. Адамдын иш-аракеттери жана мамилелери бирдей эреже жана аталыштар астында болот. Мисалы, насилди сактап калуу гарыйзасын кандырууда, андан көздөлгөн нике жана ажырашуу маселелеринде о.э. соода садык келишимдеринде өкүмдөр адамдын иш-аракетин жана вакиълигин камыйт. Ар бир вакиълик үчүн өзгөргүс чечим бар. Мисалы, зина өбүшүү жана тийиштик кылуу менен бирдей эмес. Ар бир иш-аракеттин белгиленген өкүмү жана жазасы бар. О.э. күн тутулганда окула турган кусуф намазы жана намазы менен бирдей эмес. Бул амалдар ар кандай заман жана мекенде кайталана турган белгилүү бир мамилелер формасында ишке ашырылат. Буга мүлккө ээ болуу себептерин, маселен, эмгек (аңчылык, музараба, өлүк жерди тирилтүү жана маяна акысына иштөө), мурас, мамлекет тарабынан жарандарга каражат берилиши жана башкаларды мисал кылуу мүмкүн. Мал-мүлктү көбөйтүү себептери да белгилүү бир мамилелерден болуп, алардын байъ, ижара, келишим, кумар жана башка маселелердин өкүмдөрү сыяктуу өзгөргүс өкүмдөрү бар. Булардын бардыгында мамилелер кандай болсо ошондой экендиги күзөтүлгөн. Белгилүү бир акы эсебине иштөө, Кытайда болобу же Америкадабы, ушул заманыбызда же тарыхтабы, компанияда иштейби же Аббасийлер халифалыгы заманында

чеберчилик кылган жеке жалданма жумушчу болуп иштейби, кумар оюну тарыхтагы абалдагыдай ойнолобу же бүгүнкү күндө лоторея аркылуу ойнолобу, айырмасыз, Ислам гарыйза жана узвий муктаждыктарды кандыра турган амалдардын өкүмдөрүн баян кылган. О.э. байъ, нике жана башкалар сыяктуу мамилелерди ишке ашыруунун кеңири тарыйкаты жөнүндө, мисалы, машина, пияз сыяктуу муктаждыктар кандырыла турган нерселерге ээлик кылуу тарыйкаты жөнүндө о.э. кантип ээлик кылуу туурасында (уурулук мененби же байъ мененби), Ислам байъды халал, риба (сүткорлук), уурулук жана талап-тоноону харам кылган тафсилий өкүмдөрдү жана зекет өкүмдөрүн баян кылган. Мына ушул өкүмдөр Кыяматка чейин өзгөрүүсүз туруктуу абалында калат. Демек, байъ өкүмдөрү өзгөрбөйт. Себеби, биз төөлөрдүн ордуна самолёттор сатабыз! Аллах Тааланын:

﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾

«Аллах байъды (соода) халал, ребаны харам кылган» [2:275]

“بيع” сөзү байълардын бардык түрлөрүн өз ичине алат. Байъдын мубахтыгы туурасындагы жалпы өкүм байъдын бардык түрлөрүнө тиешелүү т.а. жалпы өкүм!

Экономикалык, социалдык жана коомдун мындан башка түзүмдөрүндө Ислам көйгөйгө экономикалык же социалдык көйгөй деп карабайт, адамга байланыштуу экономикалык көйгөй деп карайт. Капиталисттик экономикадагы жумушсуздук жана доорго тиешелүү туруксуздук көйгөйүн чечүү үчүн «Кейнс» (Жон Мейнард Кейнс) назариясына негизделген ыкмаларды издөөгө зарылдык жок. Жакырчылыкты жоюу өндүрүштү көбөйтүү менен эмес, тескерисинче, коомдун ар бир мүчөсү өзүнүн негизги муктаждыктарын кандырышы үчүн аларга байлыкты бөлүштүрүү менен болот. Батышта – ал тургай, байлыкка ээ болгондор калктын беш пайызынан ашпаса да, жумушсуздук, үйсүздук жана жакырчылык даражасы о.э. саламаттыкты сактоо тармагындагы таңкыстыктар канчалык жогору болсо да – экономикалык өсүү жалпы улуттук кирешеге карап өлчөнөт. Бул болсо, көйгөйгө ар бир адамга байланыштуу болгон көйгөй эмес, нукура экономикалык көйгөй деп кароонун натыйжасы. Исламга келсек, ал «социалдык тилектештик» системасын орнотуу аркылуу адамдын да, коомдун да жакырчылык көйгөйүн чечет.

Илманий либерализм көйгөйлөрдү чечүүдө этибарды адамга тандоо эркиндигин камсыздоого жана материалдык нияматтардан эң жогору даражада пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берүүгө каратат. Көйгөйлөрдү адам жана коомго байланыштуу көйгөй деп эмес, экономикалык же социалдык көйгөй деп үйрөнүү о.э. аларга акыйкат салыштымалуу,

өзгөрүү турмуш мыйзамы болуп эсептелет деген көз караш негизинде кароо Батыштагы мыйзам чыгаруучуларды карама-каршы мыйзамдарды чыгарууга мажбур кылды.

б) Ислам иштер жана нерселерге таасир кылуучу ар бир чыныгы же күмөндүү факторлорду эсепке алат. Ошентип, мыйзам чыгаруу вакиълигине жана мыйзамдардын кабыл алынышына эч кандай таасир көрсөтпөй турган, орун, убакыт, айлана-чөйрө, техника жана өнөр жайдын өнүгүшү, маданий өнүгүү сыяктуу факторлорго этибар бербейт. О.э. адамдын хулк-мүнөзүнө таасир кылуучу факторлорго да этибар берилбейт. Бирок, адам туура эмес өлчөөлөр, мисалы, үрф-адат жана каада-салттар туткунунда калбашы үчүн Ислам бул таасирди жок кылат.

в) Ислам пайда жана зыян темасына адамдын нафси жана каалоолоруна ылайык келе турган о.э. пайда жана зыян туурасындагы адамдын чектелген өлчөөлөрүнө ылайык келе турган нукура материалдык тараптан караган жок. Тескерсинче, адам үчүн жетик турмуш түзүмүн, өзгөчө жашоо тарыйкатын сунуштады. Бул нерсе экономикалык, социалдык жана башка мамилелердин туура жана жетик тартипке салынышын кепилдейт. О.э. адамдын жеке жана социалдык жоопкерчилигин, мамлекет жоопкерчилигин толук кандуу түзүм көрүнүшүндө белгиледи. Бул түзүм адамга бакыт жана кадыржамдык алып келет, коомдун туруктуулугун жүзөгө чыгарып, Умматты өнүктүрөт.

г) Адам мыйзамчылыгы материалдык кызыкчылыктарды жүзөгө чыгарууга негизделет же анын өлчөөлөрү жалаң материалдык, утилитардык мүнөзгө ээ. Мыйзам чыгаруучу-адам кызыкчылыктарын толук аныктай албайт. Ошондуктан, адам чыгарган мыйзамдар кара-каршылыктуу болот. Мындан тышкары, адам өлчөөлөрдө жаңылыштык кылуу ыктымалы бар. Себеби, ал шектүү маселелерде чечимдердин кайсы бири туура экенин айырмалоо мүмкүнчүлүгүн берген куралга (өлчөөгө) ээ эмес. Бул болсо, ушул мыйзамдардан кандайдыр бир кыйматтын жүзөгө чыгышына тоскоолдук кылат. Кээде бир мыйзам бекер кылынып, башка мыйзам аткарылат, бир аз убакыт өткөндөн кийин пайда бекер кылынган мыйзам менен ишке ашышы белгилүү болот. Же бир мыйзам убактылуу пайданы жүзөгө чыгарат, кийин шарт өзгөрүп, ал пайданы жүзөгө чыгарбашы ачык-айкын болуп, аны өзгөртүү зарыл болот. Же кээде көйгөйдүн чечими мыйзам чыгаруучунун оюна да келбеген нерседе болот. Ушул себептен улам, Батыштагы саясий партиялар шайлоо кампанияларында коомго терс таасир көрсөткөнү үчүн мыйзамдарды өзгөртүүгө, саясатты башка тарапка бурууга убада беришет. Ошондуктан, мыйзам чыгаруунун

ушундай бир булагы керек, анда кызыкчылыктарды аныктоодо эч кандай ыхтымалдык болбостугу, акыйкат гана болушу шарт.

д) Кала берсе, адам жасаган иштери менен жалаң гана материалдык кыйматты эмес, рухий, инсаний жана ахлакый кыйматтарды да жүзөгө чыгарууга умтулат. Ошондуктан, Батышта нукура материалдык кыйматтан башка кыйматтарды жүзөгө чыгара турган иштерге кайдыгер каралганын көрөбүз. Мисалы, көчөдө кимдир бирөө чабуулга учураса, ага жардам колун сунуучулар аз болот. Ал тургай, ага жардам колун сунуучулар болгон учурда да, алар муну илманий коом калыптандырган кыйматтан келип чыгып эмес, христиандык же адамгерчилик кыйматтарынан келип чыгып кылышат.

е) Исламдын кызыкчылыктарга болгон көз карашы материалдык жак менен бирге рухий, ахлакий жана инсаний кыйматтардын болушун да камсыздады. Ошондуктан, мыйзамчылык кыйматтарга байланат. Бул кыйматтар кызыкчылыктарды жүзөгө чыгарат же үлкөн пайдаларды жүзөгө чыгаруучу зекет түзүмү сыяктуу социалдык түзүмдөрдү пайда кылууга каратылган мыйзамчылык системасынын бир бөлүгү болот. Зекет түзүмү байлардан акча чогултуу жараяны болсо да, коомго туруктуулук жана тилектештик алып келет.

ё) Мыйзамчылыктын тууралыгы жана адилеттүүлүгү. Мыйзамчылык характер, жоопкерчилик жана жөндөмдөр ортосундагы айырмаларга этибар каратпаган «социалдык теңдик» сыяктуу жалган ураандарга таянбашы, «социалдык тилектештик» сыяктуу ишке ашыруу мүмкүн болгон идеяны алга сүрүшү о.э. көпчүлүктүн фикирине же жалпы эркке негизделген демократиядай куру кыял болбошу керек.

ж) Мыйзамчылык адамдын иш-аракеттери жер жүзүн изги иштер менен абад кылышы, жерге ойрондулук алып келбеши керек. Ал адамдын инсаний табиятын, аң-сезимдүүлүгүн эсепке алышы, кызыкчылыгын жүзөгө чыгарышы керек. Бул болсо, мыйзам чышгаруучудан адам жана коомдун кызыкчылыктары о.э. аларга таасир кылган факторлор жөнүндө билимге ээ болууну талап кылат.

з) Мыйзамчылык адилетти жана бардык адамдардын мыйзам алдында тең болушун жүзөгө чыгаруу жөндөмүнө ээ болушу керек. Анда укук камсыздалышы, адам укугу менен коом кызыкчылыгы жана укугу ортосунда тең салмактуулук ишке ашырылышы, айыпка жараша жаза белгилениши о.э. жазада теңдик болушу керек.

и) Мыйзамчылык көйгөйгө терең кирип барышын о.э. көйгөйгө эмне таасир кылышын жана андан эмне таасирленишин терең үйрөнүшү керек. Адамдын нафси жана умтулуулары о.э. адамдын турмушу жана муктаждыктары түрдүүлүгү жана өзгөрүп турушу

жөнүндөгү билимге негизделип, көйгөйгө ар тараптуу каралышы керек.

Мыйзамчылыктын жарактуулугун кепилдеген жана турмушта мыйзамдын колдонулушуна байланыштуу касиеттер

а) Мыйзамчылыкты диний жана ахлакий кыйматтарга байлоо: мыйзамчылык дин жана ахлакка кызмат кылышы жана аларды коргоого алышы, аларды бузуу каражаты болуп калбашы керек.

б) Табигый шартка ылайык келе турган чечимдерди белгилөө жана адам башынан өткөрүшү мүмкүн болгон өзгөчө абалдарды эсепке алуу (зарылдык жана кыйынчылыкка тиешелүү өкүмдөр).

в) Ушундай бир кыймат жана өлчөөлөр болушу керек, алар коомдо өкүмдар болушу о.э. мыйзамчылыктан көздөгөн максатка айланышы шарт. Бирок, мындай кыймат жана өлчөөлөр илманийлик жана демократиянын о.э. «плюралисттик» деп аталып жаткан коомдун фикирий негиздерине тескери келет. Себеби, мындай кыймат жана өлчөөлөр плюрализм идеясына коркунуч туудурат о.э. коомго адамды фикирлөө укугунан куру калтыра турган белгилүү бир көз караштарды орнотот, мыйзамчылыкты өзгөргүс кылат, акыйкатта болсо, алардын назарында мыйзам чыгаруу маңызы салыштымалуу жана өзгөрүүчөн. Бул болсо, алардын фикиринде, адилеттин бузулушуна, мыйзамчылыктын ар кандай социалдык идея жана максаттардан куру жалак калышына жол ачат.

г) Туруктуулук. Өзгөрүп туруучу түзүм жараксыздыктан о.э. мыйзамчылык көйгөйлөрдү туура чече албашынан кабар берет. Мыйзамды өзгөртүү анын жараксыздыгын моюнга алуу болуп саналат. Себеби, көйгөй бирдей болгондо, жаңы чечим эски чечимден үстөм келип, анын каталыгын далилдейт. Мыйзамдардын өзгөрүшү адам мыйзам чыгарууга кудуреттүү эместигин көрсөтөт. Мындан тышкары, мыйзамдардын өзгөрүшү эски түзүмдүн коом даражасында адилеттүү жана күтүлбөгөн кыйматты жүзөгө чыгара албаганын моюнга алуу дегени. Муну менен бирге, бузулган укуктарды кайра тикелөө үчүн эски мыйзамдар менен чечилген бардык абалдарды кайра карап чыгуу мүмкүн эмес. Ошентип, коом адилетти жана социалдык кыйматтарды жүзөгө чыгара албоо иримиинде айланууну улантат. Бул болсо, адамдардын мыйзамдарга жана мыйзамчылыкка болгон ишеним жана урматын төмөндөтөт о.э. түзүм көйгөйлөрдү чече албастыгын ачыктайт.

д) Ислам көйгөйлөрдүн чечимин толук курчап ала турган жана мыйзам чыгаруудан көздөлгөн максатты жүзөгө чыгара турган бир катар өкүмдөрдү иш жүзүндө колдонду. Мисалы, Ислам уурулукка

тыюу салуу жана уурунун колун кесүү жөнүндө мыйзам белгиледи. Сыртынан караганда, бул мыйзам жалгыз өзү башка мыйзамдардан бөлүп колдонулса, Ислам адамзатка рахмат экендигине ылайык келишин элестетүү кыйын болушу мүмкүн. Бирок, тереңирээк изилдесек, Ислам мүлккө ээ болуунун халал себебдерин (жолдорун) баян кылып, аларга кызыктырганын көрөбүз. Мисалы, мүлккө ээ болуунун эмгек, мурас, белек жана нафака сыяктуу себебдерин баян кылган. О.э. адамдардын үй-жай, кийим-кече, дарылануу жана таалим алуу сыяктуу негизги муктаждыктары камсыздалышына байланыштуу өкүмдөрдү баян кылып, жарандарды ушул муктаждыктар менен камсыздоо милдетин мамлекетке жүктөгөн о.э. мамлекет тарабынан адамга зомбулук кылынышына жана мүлкү талап-тонолушуна тыюу салган.

Демек, өкүмдөрдү жалпы топтому рахмат жана адилет алкагында тартиптешти. Ошондуктан, эгер ууру анын муктаждыктарын кепилдеген өкүмдөрдү толук тартип-эрежелерин тебелеп-тепсеген абалда уурулук кылган болсо, анын колун кесүү ага карата рахмат болуп эсептелет. Анткени, берилген жазанын күнөөсү кечирилишине себеп боло турган жаза болду. О.э. коомго рахмат болду. Себеби, эч ким уурулук кылууга батына албай туган даражада, күнөөдөн кайтара турган жана адамдардын мал-мүлктөрүн жана коопсуздугун коргой турган жаза болду. Демек, кызыкчылыкты тартуу жана зыянды кетирүү көйгөй жана көйгөйгө чечим берүү жөнүндө фикирлөөдөн жогору фикирлөөгө муктаж болот. Т.а. көйгөйдү түпкү тамырынан жогото турган жетик мыйзамдар жөнүндө фикирлөөгө муктаж болот жана ар кандай шартта адамды муктаждыктарын кепилдей турган жана коомдун коопсуздугун камсыздай турган жетик мыйзамдар жөнүндө фикирлөөгө муктаж болот. О.э. ушул сыфат коомго тиешелүү болгон жетик түзүмдөрдүн топтомуна муктаж болот. Бул нерсе адамдар ойлоп тапкан түзүмдөрдө жок. Адамдар ойлоп тапкан түзүмдөр көйгөйлөр менен гана алек болгон мыйзамдарга чектелүүдө. □

ЭЦ ОПТИМАЛДУУ ЭКОНОМИКАЛЫК ТҮЗҮМ (6) (ИСЛАМИЙ ЭКОНОМИКАЛЫК ТҮЗҮМДҮН НЕГИЗДЕРИ)

Махмуд Абдулхадий

Бул макалабызда Исламий экономикалык түзүмдүн саясатын белгилей турган жана анын максаттарын ишке ашыра турган негиздер тууралуу сөз кылабыз. Исламдагы экономикалык түзүм үч негиздин үстүнө курулат. Алар: мүлккө ээлик кылуу, мүлктү сарптоо жана байлыкты адамдарга бөлүштүрүп берүү. Бул макалабызда мына ушул үч негиздин биринчиси тууралуу гана сөз кылабыз жана калган негиздер тууралуу кийинки сандарда баяндайбыз, ин шаа Аллах.

Биринчи негиз: Менчик (мүлккө ээлик кылуу). Менчик маселеси үч бөлүмдөн турат: Менчиктин мааниси, менчиктин түрлөрү жана менчиктин себептери. Төмөндө алардын ар бирине кеңири токтолуп өтөбүз:

1-Менчиктин мааниси:

Оболу, бардык мал-мүлк жалгыз Аллахка гана таандык. Аллах Таала айткан:

{وَأَتَوْهُمْ مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي ءَاتٰكُمْ}

«Андан сырткары Аллахтын силерге берген мал-мүлкүнөн аларга да бергиле» [24:33]

Демек, бардык мал-мүлк Аллахка гана таандык. Ал эми инсандын мүлккө ээлик кылуусу болсо Аллах Тааланын бир нече себептер аркылуу инсанга берген шарый укугу. Жеке менчиктин шарый мааниси бар болуп, ал мүлккө ээлик кылуу жана аны сарптоонун кайфиятында көрүнүп турат. Демек, менчик түпкүлүгүндө адамга таандык мүлк эмес, балким шарияттын мүлккө ээлик кылуу үчүн инсанга берген белгилүү укуктары. Аллах Таала айтты:

{وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلْنَا لَكُمْ مَسْتَخْلَفِينَ فِيهِ}

«(эй инсандар), Аллага жана Анын пайгамбары (Мухаммадалайхис-салам)га, ыйман келтиргиле дагы Ал Зат силерди халифа кылып койгон нерселерден, (тактап айтканда, убактылуу колуңарда турган, эрте бир күн силер кааласаңар да-каалабасаңар да башкалардын колдоруна өтүп кете турган, Алла берген мал-дөөлөттөн) кайрымдуулук-эхсан кылгыла!» [57:7]

Ушуга ылайык, менчик – бул белгилүү бир нерседен шарият көрсөткөндөй пайдалануу үчүн Шариънин (шарият ээсинин) берген уруксаты. Жеке менчик белгилүү бир нерсеге же пайдага байланыштуу шарый өкүм болуп, ага ээлик кылган адамдын андан пайдалануусун же аны башка нерсеге алмаштыруусун шарттайт. Ошондуктан, мүлккө ээлик кылуу укугу нерсенин өзүнөн же анын пайдасынан келип чыкпайт, балким Шариънин уруксатынан келип

чыгат. Башкача айтканда, менчик Аллахтын адамга кандайдыр бир нерсеге ээлик кылуусу үчүн берген укугу.

2-Менчиктин түрлөрү:

Менчик үч түрдүү болот: жеке менчик, умумий менчик жана мамлекеттик менчик. Менчиктин экинчи жана үчүнчү түрлөрү адамдардын мал-мүлктөн пайдалануусун, муктаждыктарын кандыруусун жана кызыкчылыктарын коргоосун шарият көрсөткөн таризде камсыздоодон келип чыгат. Кызыкчылыктарды коргоо дегенде турмуштун бардык тармактарында Ислам ахкамдарын ишке ашыруу жана даъватты көтөрүп чыгуу дагы назарда тутулат. Менчиктин бардык түрлөрү шарият көрсөткөн себептер аркылуу гана келип чыгат. Мына ошол шарият көрсөткөн себептерге ылайык менчиктин түрү т.а. жеке менчик, умумий менчик жана мамлекеттик менчик аныкталат.

3-Менчиктин себептери:

Менчик – бул Шариънин (шарият ээсинин) мүлккө ээлик кылуу үчүн берген уруксаты болгон соң, Шариънин уруксаты шаръий далил аркылуу гана маалым болот. Шариъ менчиктин ишке ашуу таризине далалат кылуучу белгилерди жана сифаттарды т.а. менчиктин себептерин орнотуп койгон. Себептин шарияттагы истилахий (терминдик) мааниси: шаръий далилдин негизинде хукмдун бар болуусун аныктоочу ачык жана анык сифат. Менчиктин себеби дагы мына ушул аныктамага төп келет. Тактап айтканда, менчиктин себеби – менчиктин бар болуусун аныктоочу сифат. Себептин мааниси тууралуу мисал келтире турган болсок: Хилалдын (айдын) жаңыруусу рамазандын башталышын жана бүтүшүн аныктап берүүчү себеп болот, ошондой эле, күндүн чыгышы, батышы жана асманда жылып туруусу беш убак намаздын фарз болуусун аныктап берүүчү себеп болот. Булардын бардыгы так, анык жана белгилүү сифаттар болуп, алар аркылуу рамазан айынын башталышы жана орозо тутуунун важибдиги, шаввал айынын башталышы жана ооз ачуунун важибдиги, ошондой эле, намаз убактысынын кириши жана намаздын важибдиги аныкталат. Демек, себеп – бул шаръий хукмдун бар болуусун аныктап берүүчү ачык жана жана анык белги. Себеп шаръий далил менен гана сабит болот, ошондой эле, шаръий хукм себеп ишке ашкан учурда гана пайда болот. Анткени, шаръий хукм далилсиз пайда болбойт, ал эми себеп болсо хукмдун бар болуусун аныктап берүүчү белги. Мисалы: зухр (бешим) намазы күн шашкеден оогон учурда гана важиб болот. Аллах Таала айткан:

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ﴾

«Күн оогондон соң намазды аткаргын»

[17:78]

Күндүн оошу важибдикке эмес, балким важибдин пайда болуусуна далил болот.

Эми биздин темабыз – менчиктин себеби тууралуу мисалдарга токтолуп өтөлү. Мисалы: мурас калтыруучу адамдын өлүмү. Өлүм ачык жана анык болгон сифат. Анын ишке ашуусу менен маркумдун менчигиндеги мал-мүлк мураскорлордун колуна өтөт жана шарый түрдө мураскорлордун менчигине айланат. Демек, мурас калтыруучу адамдын өлүмү мураскорлордун мүлккө ээлик кылуусуна (менчигине) себеп болот. Себептин кыскача мааниси ушундай. Мына ушунун негизинде менчиктин себептерин үйрөнүүгө болот.

Менчиктин себептери дегенден көздөлгөн максат мал-мүлктү пайда кылуу аркылуу ага ээлик кылуу. Ошондуктан, соода-сатык аркылуу менчикке ээ болуу маселелери бул талкууга кирбейт. Анткени, соодада сатуучу товарга, ал эми кардар болсо ал товардын баасына ээлик кылып турат. Андыктан, бул маселе менчикти сарптоо жана көбөйтүүгө кирет. Соодада мүлк эки тарапта тең (сатуучуда жана кардарда) бар болгондуктан, бул бар болгон эле мүлктү бири-бири менен алмаштыруу болуп саналат. Ал эми менчиктин себептери болсо мүлктү пайда кылуу жана ага ээлик кылуу жолдорун аныктап берет. Ошондой эле, ижара келишими негизинде ишчи жалдоо маселеси дагы менчиктин себептери темасына кирет. Анткени, ишчи бир нерсени жасоо же кызмат көрсөтүү аркылуу аны жалдаган адамга пайда алып келет. Натыйжада, ишчи кызматынын акысын алып, мүлккө ээ болот, ошондой эле, жалдоочу дагы ага чейин өзүндө жок болгон жаңы мүлккө ээ болот. Менчиктин себептери анын түрлөрүн т.а. жеке менчикти, умумий менчикти жана мамлекеттик менчикти аныктап берет.

Жеке менчик

Жеке менчиктин себептери беш бөлүктөн турат. Алар:

- 1-Жумуш.
- 2-Мурас.
- 3-Жашоо үчүн акча каражатка болгон муктаждык.
- 4-Мамлекеттин өз жарандарына акча каражаттарын берүүсү.
- 5-Адамдар ордуна эч нерсе бербей жана кызмат көрсөтпөй туруп ала турган акча каражаттары.

Төмөндө мына ушул себептердин ар бирине токтолуп өтөбүз:

1. Жумуш. Жумуш сөзүнүн мааниси абдан кенен, ошондой эле, жумуш түрүнө жана натыйжаларына жараша айырмаланат. Шарият жумуштун белгилүү түрлөрүн атап, аларды мүлккө ээлик кылуунун себептери кылып койгон. Шарият ахкамдарына назар сала турган болсок, жеке менчикке себеп болуучу жумуштун түрлөрү төмөнкүлөр экендигине күбө болобуз:

а) Өлүк жерди тирилтүү. Өлүк жер – ээси жок, андан эч ким пайдаланбаган жерлер. Өлүк жерди тирилтүү – аны айдоо жана ага эгин эгүү, же бак-дарак отургузуу, же болбосо ал жерге бир нерсе куруу. Өлүк жерди тирилтүү тууралуу Расулуллах ﷺ бир нече хадистеринде мындай деген:

«مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ»

«Кимде-ким өлүк жерди тирилтсе, ал ошонуку болот».

«مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ»

«Кимде-ким (өлүк) жерге дубал тургузса, ал ошонуку болот».

«مَنْ سَبَقَ إِلَى مَا لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ»

«Кимде-ким башка мусулман ээлик кылбаган жерге ээлик кылса, ал жерге ошол акылуу болот».

б) Жер астынан жалпы элдин зарылчылыгы болбогон нерселерди казып алуу. Башкача айтканда, жалпы мусулмандардын акысы болбогон кендерди казып алуу. Мындай кендерди казып алган адам анын 5/4 бөлүгүнө ээлик кылып, бешинчи бөлүгүн зекетке берет. А бирок, эгер казып алынган кен жалпы элге керектүү болсо, ал умумий менчикке кирип калат. Умар ибн Шаъб өз атасынан, ал болсо чоң атасынан риваят кылган хадисте Расулуллах ﷺ дан табып алынган нерсе тууралуу сурашканда, ал ﷺ мындай деген: «مَا كَانَ فِي طَرِيقٍ مَاتِيٍّ أَوْ فِي قَرْيَةٍ غَامِرَةٍ فَعَرَّفَهَا سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَلَكَ، وَمَا لَمْ يَكُنْ فِي طَرِيقٍ مَاتِيٍّ وَلَا فِي قَرْيَةٍ غَامِرَةٍ فَفِيهِ وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ»

«Ээн жолдон же эл жашаган айылдан табылган нерсе болсо аны билдиргин (табып алганыңды айткын). Эгер анын ээси келсе (ага бер), болбосо ал сеники. Ал эми ээн жолдон жана эл жашаган айылдан башка жерде табылган нерсенин, ошондой эле, (жер астынан казып алынган) кендин бештен бир бөлүгү (зекетке берилет)».

Бул шарыйй хукм жер астынан казып алынган бардык нерселерге, ошондой эле, абадан алынган (кычкылтек жана азот сыяктуу) нерселерге дагы тиешелүү. Андан тышкары, Аллах Таала жараткан,

шарият мубах кылган жана пайдалануу мүмкүн болгон бардык нерселер мына ушул хукмга кирет.

в) Аңчылык. Буга суу астынан балык уулоо, кымбат баалуу таштарды алуу жана башка ушул сыяктуу иштер, ошондой эле, куруктагы канатууларга жана жан-жаныбарларга аңчылык кылуу сыяктуу иштер кирет. Аллах Таала айткан:

﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

«(Эхрамдан чыгып) адал болгон соң, аң уулай бергиле» [5:2]

﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ﴾

«Силерге деңиз (суу) аңдары жана анын жемиштери адал кылынды»

[5:96]

﴿قُلْ أَحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾

«Айткын: «Силер үчүн бардык пакиза нерселер жана дагы силердин таалимиңерди алган жаныбарлардын, Алла силерге билдирген нерселерден билдирип, колго үйрөткөн жаныбарлардын (кармап келген уулары) адал кылынды. Демек, алар силер үчүн кармап келтирген нерселерди жей бергиле жана (аларды ууга кое берип жатканыңарда) Алланын атын зикир кылгыла (эстегиле)» [5:4]

г) Ортотмчулук жана далдалчылык. Түпкүлүгүндө, бул эки сөз тең соода-сатыкта белигилүү акы үчүн бирөөнүн ордуна кызмат кылуучу адамга карата колдонулат. Имам Абу Дауд Кайс ибн Абу Гурза ал-Каннанийдин мындай дегенин риваят кылат: «Биз Расуллалах ﷺдин доорунда симсарлар (ортотмчулар) деп аталар элек. Күндөрдүн биринде Расуллалах ﷺ биздин алдыбыздан өтүп бара жатып, бизди мурункудан жакшыраак ат менен атап мындай деди:

﴿يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ، إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّغْوُ وَالْحَلْفُ، فَشُوبُوهُ بِالصَّدَقَةِ﴾

«Эй соодагерлер, акыйкатта, соодага бекер сөздөр жана (аткарылбаган) убадалар аралашып кетет, аларды садака менен толтургула».

д) Музараба. Музараба деп эки кишинин ортосундагы соода шериктигине айтылат. Музараба келишиминде биринчи тарап акчасы менен, экинчи тарап болсо мээнетти менен шерик болушат. Башкача айтканда, музараба – бул дене менен акча ортосундагы шериктик. Эки тарап түшкөн кирешени келишимге ылайык бөлүп алышат жана экинчи тарап кылган мээнетине жараша түшкөн кирешенин белгилүү бөлүгүнө ээлик кылат. Бул шарияттагы шериктик иштердин бир түрү

болуп саналат. Музараба келишими мээнет кылган адам үчүн иш жана мүлккө ээ болуунун т.а. менчиктин себеби. Ал эми музарабага акчасын кошкон адам үчүн бул келишим менчиктин себептеринен эмес, балким мүлктү көбөйтүү иштеринен болуп калат жана экинчи негизге т.а. мүлктү сарптоо бөлүмүнө кирет.

е) Мусаако. Мусаако келишиминде бир киши мөмө бактарын суугаруу жана башка зарыл болгон иштерди аткаруу үчүн бирөөнү жалдайт жана акысына түшкөн мөмөнүн белгилүү бир бөлүгүн берет. Имам Муслим Абдуллах ибн Умар нун мындай дегенин риваят кылат:

«عَامِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَبِيرَ بَشْطَرٍ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ ثَمَرٍ أَوْ زَرْعٍ»

«Расуллалах Хайбар эли менен мөмөнүн же эгиндин тең жарымын берүү (негизинде келишим түшүп) иштешкен».

Мындай келишимди курма жана жүзүм сыяктуу мөмөлүү дарактар үстүндө түзүү жаиз. Ал эми тал сыяктуу мөмөсүз бак-дарактар үстүндө мусаако келишимин түзүү жаиз эмес. Ошондой эле, тыт же роза сыяктуу мөмө бербеген, бирок анын жалбырагынан пайдалануу мүмкүн болгон өсүмдүк-дарактарда дагы мусаако келишимин түзүү жаиз.

ж) Ижара. Ижара – бир нерсенин ордуна пайда алуу келишими. Бул келишимге ылайык ижарага жалданган ишчи аны жалдаган кишиге кызмат көрсөтүү аркылуу пайда алып келет жана жалдоочу киши ижарачыга акысын төлөп берет. Ижара келишими кол өнөрчүлүктүн жана өнөржайдын чеберлерин жалдоо сыяктуу ишчинин кылган эмгегинен келүүчү пайдага түзүлөт, же болбосо, кызматчыларды жана жумушчуларды жалдоо сыяктуу жалданган ишчиден көрүлө турган пайдага түзүлөт. Жалданган ишчи бирөөнүн кол астында же мамлекеттик мекемеде иштегени сыяктуу жеке ишчи болот, же жыгач уста, тигүүчү жана ашпозчу сыяктуу бардык адамдарга кызмат кылуучу жалпы ишчи болот. Аллах Таала айткан:

﴿فَإِنْ أَرْضَعَنْ لَكُمْ فَاثْوُهُنَّ أَجُورَهُنَّ﴾

«Эми эгер (талак кылган аялдарыңар) силер үчүн (бала) эмизгисе (тактап айтканда, өздөрүнүн силерден болгон балдарын эмизгисе), ал учурда алардын (эмизгендиктери үчүн) сыйлык-акыларын бергиле!» [65:6]

Аиша дан риваят кылынган хадисте ал мындай деп айткан:

«استأجر رسول الله ﷺ وأبو بكر رجلًا من بني الدليل هاديًا خريتا، وهو علي دين

قریش، فدفعا إليه راحليهما وواعده غار ثور بعد ثلاث ليال براحتيهما صبح ثلاث»

«Расулуллах ﷺ менен Абу Бакр Бану ад-Дил уруусунан болгон бир кишини жолчу кылып жалдашты. Ал Курайштын дининде болчу. Алар жолчуга эки улоосун тапшырып, үч түндөн кийин, үчүнчү күндүн таанында Сур үнкүрүндө жолгушууга убадалашты».

Ижара келишиминде эки тараптын ыраазылыгы жана келишимге жарактуулугу шарт кылынат. Ошондой эле, ишчини жалдоо учурунда иштин түрү, мөөнөтү, акысы жана мээнеттин көлөмү так белгилениши зарыл. Ал эми мээнеттин көлөмүн так белгилөө мүмкүн болбогондуктан, жакындаштырылган абалда бир күндүк иш саатын белгилөө абзелирээк. Негизгиси, жер казуу, темир жол куруу же унаа жүрүүчү жол салуу сыяктуу иштин түрүн так белгилеп алуу кажет...

Халал болгон иштердин баарында ижара келишимин түзүү жаиз. Ал эми арак ташуу же даярдоо, чочкону же өлүмтүктү ташуу, рибаны жазуу ж.б.у.с. харам болгон иштерге ишчи жалдоо жана ишчи болуп жалдануу харам. Ижара келишиминде жалдоочунун жана жалдануучунун мусулман болушу шарт эмес. Бир гана ибаадат жана Аллахка курбат (жакындык) болгон иштерде жалдануучу адам мусулман болушу зарыл. Мисалы: азан, Куранды үйрөтүү, хадис үйрөтүү жана казылык сыяктуу. Анткени, бул иштерди мусулман адам гана аткаруусу мүмкүн.

Ибаадат иштеринде ижара келишимин түзүүдө, фарз амал болобу же нафил болобу айырмасыз, эгер анын пайдасы аткаруучу адамдын өзүнө гана тие турган болсо, бул ишке акы алуусу мүмкүн эмес. Мисалы: өз атынан ажылык кылуу же өз атынан зекет берүү сыяктуу. А эгер ибаадаттын пайдасы аткаруучудан башкага дагы тие турган болсо, ал иште акы алуу жаиз. Мисалы: азан айтуу, башкаларга имамчылык кылуу, бирөөнүн ордуна ажылыкты өтөө, бирөөнүн зекетин таратуу ж.б.у.с.

2. Мурас. Шариятта мурас hukму катыйй Куран аяты менен сабит болгон жана иллеттенген эмес. Куран аяттары айрым жузый маселелер тууралуу түшкөн болсо дагы, бул жузый нусустар шарыйй hukm үчүн негиз болууга жарактуу. Кимде-ким кандайдыр бир мүлктү мураска ала турган болсо, ал анын толук кандуу шарыйй менчигине айланат.

3. Жашоо үчүн акча каражатка болгон муктаждык. Шариятта ар бир адам тиричилик кылууга толук укуктуу. Ислам мамлекетиндеги ар бир жарандын күнүмдүк азыгын камсыздоочу себеп – бул жумуш. Эгер кайсы бир жаран жумуш таба албай калса, мамлекет аны жумуш менен камсыздоого милдеттүү болот. Анткени, мамлекет жарандардын муктаждыктарын кандыруудан жоопкер. Расулуллах ﷺ айткан:

«فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»

«Адамдар үстүнөн амир болгон киши кол астындагыларынан жоопкер».

Ошондой эле, Аллах Таала бул туурасында мындай деген:

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

«Алардын мал-мүлктөрүндө сурануучу жана (мал-дөөлөттөн) ажыраган-муктаж кишилер үчүн (ажыратылган) акы-үлүш болор эле» [51:19]

Расуллала ﷺ айткан:

«لَا قَطْعَ فِي زَمَنِ الْمَجَاعَةِ»

«Ачарчылык учурунда (уурунун колун) кесүү жок».

«أَيُّمَا أَهْلٍ عَرَصَةٍ أَصْبَحَ فِيهِمْ أَمْرٌ جَائِعًا فَقَدْ بَرَّتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى»

«Кайсы бир аймакта ачкалык менен таң аттырган киши болсо, алардан (ошол жерде жашаган элден) Аллах Табарока ва Тааланын жоопкерчилиги көтөрүлөт».

«مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شِعَانٍ وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَعْلَمُ بِهِ»

«Жанындагы кошунасы ач экенин биле туруп өзү ток уктаган адам мага ыйман келтирбептир».

Мамлекет башчы шарият ахкамдарын татбик кылууда Уммат атынан шайланган өкүл болгондуктан, жогорудагы аят-хадистерде айтылган буйруктар оболу мамлекет башчыга тиешелүү болот.

4. Мамлекеттин өз жарандарына акча каражат берүүсү.

Ислам мамлекети жарандарга өз муктаждыктарын кандыруусу жана өз мүлктөрүнөн пайдалана алуусу үчүн акча каражаттарын ажыратат. Мисалы: жарандарга карыздарынан кутулуусу үчүн же жерлерди иштетүүсү үчүн каражат бөлгөнү сыяктуу.

Аллах Таала зекет берилүүчү орундарды санаганда алардын арасына карызы барларды да кошуп айткан:

﴿وَالْغَرَمِينَ مُحْتَزِينَ﴾

«...карыздар кишилерге»

[9:60]

Расуллала ﷺ Мадинага келгенде Абу Бакрга, Умарга жана Зубайрга абдан чоң жерди бөлүп берген. Расуллала ﷺ өткөндөн кийин, Рошид Халифалар дагы мусулмандарга жерлерди бөлүштүрүп беришкен. Бул хукмга мамлекет тарабынан жоокерлерге согуштан түшкөн олжолордун бөлүштүрүп берилүүсү жана имам алууга уруксат берген олжолор дагы кирет.

5. Адамдар ордуна эч нерсе бербей жана кызмат көрсөтпөй туруп ала турган акча каражаттары. Бул дагы беш түргө бөлүнөт:

а) Адамдардын бири-бири менен болгон карым-катнаштары (белек, хадия жана осуят сыяктуу).

б) Жеткирилген зыяндын ордун толтуруу үчүн берилген мал-мүлктөр (өлтүрүлгөн адамдын же жаракатталган адамдын куну сыяктуу).

в) Нике келишими себептүү махр жана башка мал-мүлктөргө ээ болуу.

г) Таап алынган нерселер.

д) Халифа же башкарууга байланыштуу кызматты ээлегендердин муктаждыгына жараша алган мал-мүлктөрү. Алар алган мал-мүлк жасаган жумушунун акысы эмес, балким элге кызмат кылгандыгы себептүү жумуш кылууга мүмкүнчүлүгү жетпей калгандыктан, компенсация катары эсептелет.

Умумий менчик

Шарият айрым нерселерди жана пайдаларды умумий менчик кылып бекиткен. Умумий менчикке тиешелүү болгон нерселерди эч бир адам ээлеп ала албайт. Жада калса, мамлекет дагы аны кимдир бирөөгө берүүгө, же өзүнө сактап коюуга, же болбосо кимдир бирөөгө алардан пайдаланууда артыкчылык берүүгө укуктуу эмес. Умумий менчиктен канчалык алсыз же жакыр болгонуна карабастан, коомдогу ар бир адам пайдаланууга укуктуу. Демек, умумий менчик жалпы адамдарга таандык болуп, андан ар бир адам пайдалана алат. Умумий менчиктен пайдалануу жыгач кесүү жана суу чыгаруу сыяктуу нерсеге ээлик кылуу аркылуу болот, же болбосо жолдор, деңиздер, жээктер, аңчылык жана башка нерселер сыяктуу нерсенин өзүнө ээлик кылбай туруп, жалпы түрдө пайдалануу менен болот. Андыктан, умумий менчик бул – Шариънин кандайдыр бир нерседен шериктик менен жамааттык түрдө пайдаланууга берген уруксаты. Умумий менчиктин себептери бир нече сифаттардан турат. Эгер кайсы бир нерседе ал сифаттар табылса, ал умумий менчиктен болуп эсептелет. Бул себептер үч түрдүү болот:

1 – **Жалпы элдин зарылчыгынан болгон нерсе.** Эгер кайсы бир элде же аймакта ал нерсе табылбаса, аны башка жактардан болсо да алып келүү зарыл болот. Расулүллах ﷺ айткан:

«الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: فِي الْمَاءِ وَالْكَلْبِ وَالنَّارِ»

«Мусулмандар үч нерседе шерик болушат: суу, жайыт жана от».

Бул хадисте айтылган үч сөз (суу, жайыт жана от) так-айкын болуп, иллеттенбейт. Бирок, адамдарды бул үч нерседе шерик кылуучу иллет баяндалган. Ал иллет – адамдардын ал нерсеге муктаж болуусу жана ансыз турмуш кечирүүнүн мүмкүн эместиги. Буга далил: Расуллалах ﷺ Таифте жана Хайбарда сууга ээлик кылууга уруксат берген. Демек, умумий мүлккө жеке адамдардын ээлик кылуусуна тыюу салуунун себеби ал суу болгондугунда эмес, балким ага жалпы адамдардын муктаж болуусунда.

2 – Үзүлбөс кендер. Кендер эки түрдүү болот. Биринчиси: аз көлөмдөгү кендер. Кендин бул түрүнө жеке адамдар ээлик кылуусу мүмкүн жана анын бештен бир бөлүгүнөн зекет берилет. Экинчиси: ири көлөмдөгү кендер. Мисалы, шахталар жана мунай скважиналары сыяктуу. Имам ат-Тирмизий Абяд ибн Хаммалдын мындай дегенин риваят кылат:

«وفد إلى رسول الله ﷺ فاستقطعه الملح، فلما أن ولى قال رجل من المجلس: أتدري ما قطعت له؟ إنما قطعت له الماء العذ،

قال: فانتزعه منه»

«Расуллалах ﷺ (бир элден) өкүл келип, ага туз (алына турган жерди) бөлүп берүүсүн өтүндү. Ал (өтүнүчү орундалып) кайтып кеткенден соң, чогулушта отургандардын бири: «Сиз ага эмнени бөлүп бергениңизди билесизби? Сиз ага агын сууну бөлүп бердиңиз», – деди. Ошондо ал ﷺ: «Анда ал жерди кайтарып ал», – деп айтты». Бул риваятта туз үзүлбөй турган кен болгондуктан, ошондой эле, андан жалпы эл пайдаланууга муктаж болгондуктан, ал агын сууга салыштырылган.

3 – Табиятында кимдир бирөө ээлик кылуусу мүмкүн эмес болгон нерселер. Бул нерселер дагы биринчи түрдөгү нерселер сыяктуу жалпы элдин зарылчылыгынан болот, болгону бул нерселер табиятынан кимдир бирөөнүн менчигинде болуусу мүмкүн эмес. Ал эми жогоруда айтылган биринчи түрдөгү нерселерди болсо жеке адам менчиктеп алуусу мүмкүн. Буга жолдор, дарыялар, деңиздер, көлдөр, каналдар, булуңдар, кысыктар жана башка ушул сыяктуу нерселер кирет. Ошондой эле, мечиттер, мамлекеттик мектептер, ооруканалар, коомдук оюн аянтчалары жана эс алуу бактары дагы ушул түркүмдөн болуп эсептелет.

Мамлекеттик менчик

Мамлекеттик менчик түпкүлүгүндө жалпы мусулмандарга жана өлкө жарандырына таандык болот. Бирок, бул нерселер мусулмандарга таандык болгону менен, аны кимдир бирөө өз менчигине өткөрүп алуусу мүмкүн эмес. Мамлекеттик менчик түзүмдү татбик кылуу, даъватты алып чыгуу жана жихад сыяктуу жалпы элдин иштерин башкарууга сарпталат.

Мамлекеттик менчик белгилүү сифаттарга ээ болуп, кайсы бир мүлктө ал сифаттар табылган учурда ал жеке жана умумий менчиктен чыгып, мамлекеттин менчигине өтөт.

Мамлекеттик менчик умумий менчикке эмес, балким жеке менчикке кирүүчү мүлктөрдөн турат. Ал жалпы мусулмандардын акысына байланыштуу болгондуктан, жеке жана умумий менчиктен чыгып, үчүнчү – мамлекеттик менчик түркүмүнө кирип калат. Мамлекеттик менчикте жалпы мусулмандардын акысы болуп, аны сарптоо халифанын көзөмөлү астында болот. Буга жолдорду, мечиттерди жана эс алуу жайларын курууга, ошондой эле, өндүрүшкө, аскердик даярдыктарга, илимий изилдөө борборлоруна, жихадга жана башка ушул сыяктуу тармактарга сарпталуучу акча каражаттары кирет. Андан тышкары, экономикалык тең салмактуулукту сактоо үчүн мамлекет тарабынан айрым жарандарга берилүүчү жардамдар дагы ушул түркүмгө кирет.

Ушуга ылайык, мамлекеттик менчик жалпы элдин кызыкчылыгына сарпталуучу мүлктөр. Бирок бул умумий менчиктен айырмаланат. Анткени умумий менчикти мамлекет кимдир бирөөгө тапшыра албайт. Ал эми мамлекеттик менчик болсо халифанын көзөмөлү астында болуп, халифа аны мусулмандардын кызыкчылыгы деп эсептеген орундарга сарпташы, кимдир бирөөгө тапшырып бериши мүмкүн. Мамлекеттик менчикке согуштан түшкөн олжолор, хираждан жана жизядан түшкөн мүлктөр кирет. Ошол эле учурда, зекет мамлекеттик менчикке кирбейт, анткени шарият зекеттин ээлерин так-анык белгилеп берген. Куранда зекет берилиши важиб болгон сегиз орун так көрсөтүлгөн. Халифанын милдети зекетти мына ошол сегиз орунга жеткирип берүү гана.

Менчиктин бул үч түрүн т.а. жеке, умумий жана мамлекеттик менчикти шарият белгилеп берген. Ошондуктан, жеке менчикти умумий же мамлекеттик менчикке өткөрүү, ошондой эле, умумий менчикти жеке же мамлекеттик менчикке өткөрүү мүмкүн эмес. Бирөөнүн колундагы мүлк шарият көрсөткөн таризде гана башка бирөөнүн колуна өтөт. Ушуга ылайык, Исламда улутташтыруу (жеке менчикти мамлекет менчигине өткөрүү) жана приватташтыруу (умумий менчикти жеке менчикке өткөрүү) деген түшүнүктөр жок. Ошондой эле, мамлекет кимдир бирөөгө умумий менчик үстүнөн артыкчылык берүүсү дагы мүмкүн эмес, бул шариятты одоно бузуу. Мындай түшүнүктөр социалисттик же капиталисттик түзүмдөрдө, ошондой эле, умумий жана жеке менчикти мамлекеттик менчик катары эсептөөчү түзүмдөрдө гана бар.

Ислам мамлекети умумий менчиктеги мүлктөрдү жана өлүк жерлерди корук кылуусу мүмкүн. Бирок бул айрым адамдардын же мусулмандар арасындагы белгилүү топтордун кызыкчылыгы үчүн эмес, балким жалпы мусулмандардын кызыкчылыгы үчүн ишке ашуусу шарт. Мисалы: айрым талааларды, тоолорду же деңиздерди аскердик машыгуулар үчүн, же көзөмөл үчүн, же өнөр жайларды жана мунайды кайра иштетүүчү ишканаларды куруу үчүн корук кылуусу, ошондой эле, айрым суу каналдарын электр тогун иштеп чыгуу үчүн тосуусу сыяктуу. Бул жерлер умумий менчик болуп эсептелгени менен, алар умумий мүлктү иштеп чыгуу үчүн же жалпы элдин кызыкчылыгы үчүн мамлекет тарабынан корулат. Расуллалах ﷺ айткан:

«لَا حِمَى إِلَّا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ»

«Жерлер Аллах жана Анын Расулу үчүн гана корукка алынат».

Абу Убайда мындайча риваят кылат: «Бир аърабий (чөлдө жашаган араб) Умарга келип мындай деди: «Эй момундардын амири, биз жахилият доорунда өз жерлерибиз үчүн согушканбыз жана Ислам келгенде ушул жерде Исламга киргенбиз. Анан эмнеге бул жерлерди (бизден) корукка алып жатасың?». Аны тыңдап турган Умар башын жерге салып, оор үшкүрүнө мурутун сылай баштады (эгер Умар ачууланса оор үшкүрүнүп, мурутун сылайт эле). Аны көргөн аърабий суроосун кайра узатты. Ошондо Умар: «Бул байлык Аллахтын байлыгы жана бул адамдар Аллахтын пенделери. Аллахка касам, эгер мен Аллахтын жолунда иш тутпаганымда, бир карыч жерди дагы корукка алмак эмесмин!» – деди».

Жеке менчикке жана умумий менчикке таандык болушу мүмкүн болгон нерселердин бири – бул өнөржай. Эгер өнөржай умумий менчикке таандык болсо, ага жеке адамдардын ээлик кылуусуна тыюу салынат. Бул нерсе өнөржайда колдонула турган жана ал иштеп чыгара турган нерселердин түрүнө байланыштуу болот. Эгер өнөржай жеке адамдардын акчасына курулса жана анда колдонулуучу материалдар жеке менчикке таандык болсо, ага жеке адамдар ээлик кыла алат. А эгер өнөржайда умумий менчикке таандык нерселер иштеп чыгылса, ал умумий менчик болуп эсептелет. Мисалы, мунайды казып алуучу же кайра иштетүүчү ишканалар сыяктуу. Ошондой эле, кээде өнөржай мамлекеттик менчикке таандык болушу дагы мүмкүн. Бул учурда мамлекет ал өнөржайды жалпы элдин кызыкчылыгын ишке ашыруу жолунда пайдаланат. Айрым учурларда өнөржайдын өзү жеке адамдарга таандык болсо дагы, анда умумий мүлк иштелип чыккандыгы себептүү ээлери аны иштетүүгө укуктуу болбой калат. Алар умумий мүлктү иштеп чыгаруу үчүн ал өнөржайды мамлекеттен ижарага алуу аркылуу гана иштетиши мүмкүн. Анткени, мамлекет жалпы мусулмандардын кызыкчылыгын чагылдыруучу мекеме. Өнөржай өзү иштеп чыгарган нерсенин хукмунда болот. Анын жеке, же умумий, же мамлекеттик менчик болуусу, ошондой эле, харам

же халал болуусу дагы анда иштеп чыгарылган нерсенин хукмуна байланыштуу. Умумий мүлккө таандык нерселерди иштеп чыгаруучу өнөржай мамлекеттен ижарага алына турган болсо, аны жеке адамдар иштетиши мүмкүн. Бул учурда мамлекет жалпы коомго пайда алып келүүчү нерселерди иштеп чыгаруу максатында өнөржайды жеке адамдарга ижарага берет. Анткени, мамлекет жалпы элдин кызыкчылыгын камсыздоого милдеттүү. Мамлекеттик менчик менен умумий менчик сактоого жана коргоого муктаж, мына ушул жерден байт ул-мал деген түшүнүк келип чыккан.

Байт ул-мал

Акыйкатта, мамлекеттик менчик жарандардын кызыкчылыктарын камсыздоо, муктаждыктарын кандыруу, аларга түзүмдүн татбик кылынуусун сактоо, даъватты көтөрүп чыгуу жана жихад кылуу үчүн сарпталгандыктан, түпкүлүгүндө ал жалпы жарандардын мүлкү болуп эсептелет. Ошондой эле, умумий менчик дагы түпкүлүгүндө жарандарга таандык. Болгону шарият менчиктин бул эки түрүн колдонууну, сактоону жана керектүү орундарга сарптоону мамлекеттин колуна тапшырган. Мамлекеттик жана умумий менчик, кыймылсыз же кыймылдуу болобу айрымасыз, ар дайым азайып-көбөйүп турат жана алардан пайдаланылат. Ошондуктан, бул мүлктөр сактоого, каттоого жана эсеп-кысапка муктаж. Ушул себептен улам байт ул-мал келип чыккан. **Байт ул-мал – мусулмандарга тиешелүү болгон бардык кирешелер жана чыгашалар менен алектенүүчү орган.** Ушуга ылайык, жалпы мусулмандардын колуна түшкөн жана ага эч ким ээлик кылбаган мүлктөрдүн бардыгы байт ул-малдыкы болуп эсептелет. Жада калса, зекет сыяктуу ээси бар болгон айрым мүлктөр дагы, ал байт ул-малга түшөт. Жалпы мусулмандардын кызыкчылыгына сарпталуучу мүлктөр байт ул-мал болуп эсептелет.

Байт ул-малга сугуштан түшкөн олжолор, хираж, жизя, умумий менчиктен түшкөн кирешелер, мамлекеттик менчиктен түшкөн кирешелер, үшүр, жеке адамдар тарабынан казып алынган кендердин бештен бери, жалпы кендер жана зекеттин акчалары кирет. Ошондой эле, аширдин (чек арадан өтүүчүлөрдөн төлөм алуучу кишинин) дар ул-харбдан келгендерден алган акчалары жана мураскору жок адамдан калган мал-мүлктөр дагы байт ул-малга кирет. Зекеттен түшкөн акчалар байт ул-малдагы башка акчалардан өзүнчө сакталат. Анткени, алар шарият көрсөткөн сегиз орундан башка жактарга сарпталбашы керек. Ошондой эле, умумий менчиктен түшкөн кирешелер дагы өзүнчө сакталууга тийиш. Анткени, аларды сарптоо ахкамдары дагы мамлекеттик менчиктеги башка байлыктардан айырмаланат.

(Уландысы бар) □

ИЛМАНИЙ ДИНЧИЛДЕРДИН БУРМАЛОО ЭРЕЖЕЛЕРИ (МУРТАДДЫН ЖАЗАСЫ МИСАЛЫНДА)

Айман Солах – Мубарек Фалестин жергеси

XX кылымда фикирий күрөш Ислам менен башка мабдалар ортосунда т.а. Ислам менен куфр ортосунда болор эле. Социализм менен капитализмдин батылдыгы жана бузукулугу ашкере болуп, акыйда жана түзүм катары Ислам гана эң туура жол экендиги ашкере болгондон тартып бул күрөш аягына чыкты. Капитализм мабдасынын кыйроосу менен бирге динди турмуштан ажыратуу негизине курулган илманийлик (секуляризм) түшүнүгү дагы кулады. Натыйжада, мусулмандар арасында илманийлик жана илманийлерге карата терс көз караш калыптанып калды. Башында илманийлердин көпчүлүгү диндар эмес, ибаадат сыяктуу жеке диний амалдарга кайдыгер болуп келишкен. Анткени, түпкүлүгүндө илманийлик түшүнүгү Исламий тандоого каршы багыт катары пайда болгон эле. Илманийлер турмушта шарый нусустарга моюн сунуудан баш тартышып, кээде Ислам ахкамдарын шылдыңга да алып турушкан. Ошондуктан, мусулмандар арасында илманийлик түшүнүгүн кабыл кылуу же четке кагуу тууралуу талкуулар болгон да жок. Ал кезде фикирий күрөш эки мабда – Ислам жана капитализм ортосунда болуп, илманийлик капитализм мабдасынын бир бөлүгү катары саналып турган. Мусулмандарда илманийликти четке кагуу жана турмуштун бардык тармактарында Исламды толук татбик кылуунун важибдиги тууралуу бирдиктүү фикир бар эле. Илманийлер шарый ахкамдарды четке кагуу аркылуу өз фикирлерин ашкере жайылтууда ийгиликсиздикке кабылышканын көрүшкөндөн кийин, соңку жыйырма жыл аралыгында жаңы ыкмага өтүшүп, динди жамынуу жана шарый нусустарды колдонуу аркылуу өз фикирлерин жайылтууга киришти. Алар өздөрүн шарый нусустарды туура түшүнүүгө умтулуучу, шарый тафсирлердин бирин кармануучу, мазхабдардын ижтихаддарына жана аалымдардын фатваларына таянуучу кылып көрсөтө башташты. Натыйжада, коомдук турмушка жана саясий түзүмгө тиешелүү болгон шарый ахкамдарды шарый ижтихаддар эмес, балким айрым адамдардын жеке ижтихаддары т.а. шарияттын негизи эмес, балким анын майда бөлүктөрү катары таанытууга өтүштү. Ошентип, илманийлер шариятты түздөн-түз жана ашкере түрдө четке кагуунун ордуна, мына ушундай кыйыр жолдор менен жүрө башташты.

Илманийликтин максаты – шарый ахкамдардын мусулмандар турмушуна тийгизген таасирин жоюу. Башкача айтканда, илманийлер башкарууда, билим берүүдө, коомдогу соода-сатык мамилелеринде, жаза-чараларда жана мусулмандар менен зиммийлер ортосундагы

мамилелерде Исламдын татбик кылынуусуна бөгөт коюуну көздөшөт. Алардын максаты Исламды коомдук турмушка жана саясий түзүмгө тиешеси жок болгон, пенде менен Жаратуучу ортосундагы мамилеге гана чектелген динге айлантуу. Илманийлер өздөрү таянган бурмалоо жана адаштыруу эрежелеринин негизинде шарый ахкамдарды четке кагышкандан кийин, ортодогу боштукту Батыш түзүмдөрү менен толтурууга урунушат. Ошентип, алар шарый ахкамдардан баш тартууга жана динди турмуштан ажыратууга ашкере даъват кылуунун ордуна, мына ушундай куулук менен өз максаттарын ишке ашырышууда. Натыйжада, сыртынан диндар болуп көрүнгөн айрым мусулмандардын илманийликке чакырып жатышканына, жада калса, бул нерсени чыныгы Ислам катары таанытууга умтулуп жатышканына күбө болуудабыз! Алар шарый ахкамдарды турмуштан ажыратуу аркылуу Исламды кечилдик динине айлантууну көздөгөн илманийликтин максаттарын орундатуу үчүн динге жаңы негиздерди жана усулдарды ойлоп табышууда. Алар мусулмандарды алдоону жеңилдештирүү, ошондой эле, өз максаттарын Аллах жана Анын Расулу ыраазы болгон динге төп келе тургандай кылып көрсөтүү максатында өздөрүнүн бурмалоолорун жана адаштырууларын шарый чүмбөткө ороп алышууда.

Илманийлер көптөгөн диний эрежелери ойлоп табышып, алар аркылуу Исламды бурмалоого умтулуп жатышат. Төмөндө алар көздөгөн максаттардын бир нечесин санап өтмөкчүбүз:

- Шарият булактарын (Куран менен сүннөттү) жана алардан өкүм алуу манхаждарын (ыкмаларын) каалагандай калчоо.
- Шарияттагы айрым кескин ахкамдарды жана усулдарды четке кагуу.
- Шарияттагы катый ахкамдарга карама-каршы келүүчү заманбап түшүнүктөрдү кабыл кылуу жана аларга шарый негиздерди ойлоп табуу.
- Шарият ахкамдарын карманууга кайдыгерлик кылуу, ошондой эле, шарияттын турмуштагы бардык көйгөйлөргө чечим берүүгө кудуреттүү экендигине болгон ишенимге доо кетирүү.

Анда эмесе, илманийлердин Ислам түзүмүндөгү ахкамдарды четке кагуу жана мусулмандарды фикирий жактан адаштыруу үчүн карманган ыкмаларын баяндоо максатында, соңку кездерде илманийлердин макалаларында тилге алынган жана андан айрым мусулман изилдөөчүлөр таасирленген шарый ахкамдардын бирин мисал катары талкуулап көрөлү. Бул хукм – **шарияттагы муртаддын жазасы**. Соңку учурларда көптөгөн заманбап илманийлер либералдык эркиндикти камсыздоо максатында мына

ушул хукмдан баш тартуунун зарылдыгын бир ооздон айта башташты. Бул шарый хукмду четке кагуу үчүн илманийлер түрдүү «негиздерди» ойлоп табышууда. Алардын чакырыктарында фикирий адаштыруу жана бурмалоо эрежелери ашкере көрүнүп турат. Алдыда Исламдагы муртаддын жазасы тууралуу илманийлердин айткан фикирлерин талдап, алардын ичинен илманий динчилдердин фикирий бурмалоо эрежелерин ачыктап беребиз.

Муртаддын жазасын жокко чыгаруучулардын сөздөрүнө киришүүдөн мурун, айта кетчү нерсе: негизинен бул маселеде фикхий мазхабдар ортосунда эч кандай кайчы фикир болгон эмес. Факихтер көптөгөн маселелерде өз ара талашып-тарышканы ырас. Жада калса, ачык насс келген маселелерде дагы айрым кайчы фикирлер айтылып турган. Бирок, муртаддын жазасы тууралуу эч бир факих же эч бир мазхаб ортосунда ихтилаф болгон эмес. Айрымдары бул жазаны хадд (Аллах тарабынан белгиленген жаза) десе, башкалары муну таъзийр (казы тарабынан белгиленүүчү жаза) деп айтышканы менен, бардык факихтер муртаддын жазасы өлүм экендигин бир ооздон айтып келишкен. Түрдүү доорлордо көптөгөн факихтер бул маселеде жалпы мусулмандар ижмаъ кылышканын айтышкан. Мисалга алсак: имам ан-Нававий «Шарх Сахих Мулим» китебинде, Ибн Кудама «ал-Мугний» китебинде, Ибн ал-Куттан «ал-Икнаъ фий Масаил ил-Ижмаъ» китебинде, Ибн ал-Мунзир «ал-Ижмаъ» китебинде, имам ал-Багавий «Шарх ус-Сунна» китебинде, ас-Субкий «ас-Сайф ул-Маслул» китебинде ж.б. Ошого карабастан, биздин заманда айрым ары жоктордун бул маселени кайрадан козгоп жатышканы алардын ниети ак эмес экендигине далалат кылып турат. Бул талкуунун кайрадан козголуусуна түрткү берген фактор фикхий ижтихадды шарый негизде талкуулоо эмес, балким Батыш сакофатынан таасирленүү гана.

Муртаддын жазасы тууралуу илманийлер айткан сөздөргө кылдат көңүл бура турган болсок, алардын ичинен фикирий бурмалоо эрежелерин жана илманийлер ойлоп тапкан диний негиздерди аныктап алсак болот. Ал негиздер төмөнкүлөрдөн турат:

1 – Куранда келген нерселерге амал кылуу менен чектелүү эрежеси. Алардын айрымдары муртаддын жазасы тууралуу Курани Каримде айтылбагандыгы себептүү бул хукмду четке кагышат. Алар кафирлер жана алардын сөздөрү тууралуу баяндаган Куран аяттарын окуп чыгышып, аларга кафир болгондугу үчүн дүйнө турмушунда жаза белгиленгени тууралуу аятты табышпайт да, шарият бул дүйнөдө диний эркиндигин тутунгандарга карата эч кандай жаза белгилебеген деп тыянак кылышат. Алардын мындай тыянагынын артында

Расулуллах ﷺ-дин сүннөттүн четке кагуу жана ага ыйман келтирүүдөн баш тартуу деген оор адаштыруу катылып жатат. Анткени, муртаддын жазасы сүннөт аркылуу гана сабит болгон. Мындай бурмалоодон Расулуллах ﷺ катуу эскерткен болсо дагы, илманийлер «Бизге Куран жетиштүү», деп айтышат да, бул эреженин арты менен Ислам түзүмүндөгү көптөгөн ахкамдарды жокко чыгарышат. Акыйкатта, илманийлердин мындай чакырыгы көз боёмочулуктан башка нерсе эмес. Анткени, эгер алар Куранга чындап ыйман келтиришкенде, Куранда айтылган Расулуллах ﷺ-дин сүннөтү да ыйман келтиришер эле. Чындыгында алар заманбап илманий сакофатка каршы келсе Куранда келген катый ахкамдарды дагы четке кагуудан кайра тартышпайт. Ошондуктан, алардын бул шылтоолору мусулмандарды шарияттан алыстатуу жана анын көпчүлүк бөлүгүн жокко чыгаруу аракетинен башка нерсе эмес.

2 – Катый сүннөттү гана карманып, зонний сүннөттү четке кагуу т.а. ахад хадистерге амал кылуудан баш тартуу. Белгилүү болгондой, шарият ахкамдарынын басымдуу бөлүгү ахад хадистер менен сабит болгон. Кээбир илманийлер Расулуллах ﷺ-дин сүннөттүн кабыл кылымыш болушат да, бирок муртадды өлтүрүү тууралуу келген хадистерди ахад деген шылтоо менен четке кагышат. Мисалга алсак, имам ал-Бухарий Ибн Аббастан риваят кылган хадисте Расулуллах ﷺ айткан:

«مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ»

«Кимде-ким динин алмаштырса, аны өлтүргүлө».

Мына ушул хадис ахад хадистердин түркүмүнөн болгондуктан, илманийлер муну зонний деп эсептешип, аны амал кылууга жараксыз деп айтышат. Мындай бурмалоо хадистердин басымдуу бөлүгүн четке кагуу дегенди түшүндүрөт. Арийне, ахад хадиске амал кылуу маселеси хижрий I кылымдан бери үсүл аалымдары ортосунда талкуу жаратып келгени талашсыз. Бирок, бүгүнкү күндүн илманийлери Ислам ахкамдарын жокко чыгаруу үчүн кандай болсо дагы тешик табуу үчүн убара чегишүүдө.

3 – Сүннөттү ташрийий (мыйзамчылыкка тиешелүү) жана ташрийий эмес деп бөлүү о.э. бул бөлүүнү бузуп колдонуу. Илманийлер ташрийъ (мыйзамчылык) маселелерин ибаадат жана адеп-ахлак сыяктуу иштерден жогору коюшат жана буга өзгөчө көңүл бурушат. Бирок көйгөй сүннөттү ташрийий жана ташрийий эмес деп ажыратууда алар колдонулуучу таразада. Алардын сүннөттү экиге ажыратуу үчүн койгон таразасы бүдөмүк жана чек арасы белгиленген эмес. Алар мына ушундай бүдөмүк негизге таянуу менен муртаддын

жазасын жана башка көптөгөн шарый ахкамдарды ташрий сүннөттөн чыгарып салышат. Көпчүлүк илманийлердин айтымында, Расуллалах ﷺдын жасаган иштери бир канча бөлүккө бөлүнөт. Ал ﷺ өз турмушунда пайгамбарлыктан тышкары дагы бир нече ролдорду ойногон жана анын кылган иштеринин бардыгы пайгамбарлыгынан келип чыккан эмес. Кээде ал адам катары айрым иштерди жасаган, ошондой эле, жетекчи, саясатчы, казы, күйөө жана башка ушул сыяктуу турмуштук ордуна жараша көптөгөн иштерди жасаган. Ошондуктан, Расуллалах ﷺдын пайгамбар катары жасаган иштери гана вахий болуп, аларды кармануу важиб. Ал эми пайгамбар катары эмес, турмуштук ордуна жараша инсан катары жасаган иштерин кармануу болсо важиб эмес. Мындай иштер Расуллалах ﷺ тарабынан аткарылгандыгы себептүү сүннөт деп аталса дагы, бирок аларды пайгамбарлыгынан келип чыгып аткарбагандыгы себептүү ташрий сүннөт болуп эсептелбейт. Илманийлердин бул айтканына кылдат назар сала турган болсок, анда өтө кооптуу адаштыруу бар экенине күбө болобуз. Арийне, айрым сүннөт амалдар ташрий (мыйзамчылыкка тиешелүү) эмес. Анткени, Расуллалах ﷺ Аллах Таалага курбат (жакындык) көрүнбөгөн кээбир амалдарды жөнөкөй инсан катары аткарган. Бирок, илманийлер мына ушул түшүнүктү бузуп колдонуу аркылуу көптөгөн сүннөттөрдү ташрийликтен чыгарып, аларды ташрий эмес сүннөттүн катарына кошуп салышууда. Алардын бузукулуктары ушунчалык тозуп, жада калса, Расуллалах ﷺдын саясий жана казылык иштерин дагы адамзаттын тажрыйбасына байланыштуу иштердин катарына кошуп, ташрий сүннөттөн чыгарып жиберешти.

4 – Фикхтеги ижмаъ жана иттифак болгон гана маселелерди алып, ихтилаф болгон маселелерди таштоо.

Мунун негизинде илманийлер «бул маселеде талаш бар» деген сөздү формула катары колдонушуп, ал аркылуу илманийлик фикратына дал келбеген көптөгөн шарый ахкамдарды четке кагышууда. Муртаддын жазасы маселесинде илманийлер эки көйгөйгө кабылышты. **Алардын бириничиси:** кайсы бир маселеде фикхий ихтилафтын болуусу амал кылуудан тоспойт. Шарый ахкамдарга амал кылуу үчүн сөзсүз түрдө ал маселеде бардык факихтер иттифак кылышы (бир фикирге келиши) шарт эмес. Ошондуктан, фикхий ихтилафтар болуусуна карабай Ислам мамлекети 13 кылым бою Исламды ийгиликтүү түрдө татбик кылып келди. Жада калса, факих аалымдар ихтилаф болгон маселелерде мамлекет кандай иш тутуусу керектиги тууралуу шарый коидаларды (эрежелерди) иштеп чыгышты. Мисалы: «имамдын сөзү талашка чекит коёт», «имамдын буйругу ашкере да, көмүскө да

аткарылууга тийиш», «султан келип чыккан көйгөйлөргө жараша казылар менен иштешүүгө укуктуу» ж.б. **Экинчи көйгөй:** этибарга татыктуу болгон ихтилафтарды аныктоо. Шариятта ар бир эле ихтилаф этибарга татыктуу боло бербейт. Муртаддын жазасы маселесинде факих алымдар ортосунда этибарга татыктуу бир дагы ихтилаф болбогонуна карабай, илманийлер бул маселеде айрым факихтер ихтилаф кылган деп айтышууда. Алар бул маселеде эки үлкөн факих Ибрахим ан-Нахъий менен Суфян ас-Саурий (Аллах аларды ырайымына алсын) ихтилаф кылган дешет. Акыйкатта, бул эки имам муртадды өлтүрүү маселесинде эмес, балким аны өлтүрүүдөн мурун андан тообого келүүнү талап кылуу же талап кылбоо маселесинде ихтилаф кылышкан.

Андан тышкары, илманийлер Халифалыкты орнотуу жана халифаны тандоо маселелерин дагы ихтилаф болгон маселелерден деп айтышат. Ал эми акыйкатта болсо, бул иштердин важибдиги сүннөт менен сабит болгон жана ижмаъ менен бекемделген. Ошондуктан да, ал-Асом аттуу киши Халифалыкты тургузуу важиб эмес деген фикирин айтканда факих аалымдардын эч бири анын сөзүн этибарга алышкан эмес. Имам ал-Куртубий халифаны тандоонун важибдигине ижмаъ болгонун баяндагандан кийин минтип айткан: «Бул иштин важиб экендиги тууралуу Ислам Умматында жана имамдар ортосунда талаш болгон эмес. Бир гана ал-Асом буга каршы фикирин айткан, анткени ал өзү шарият илиминен асом (дүлөй) болгон».

5 – Айрым шаръий ахкамдарды шаръий хукм эмес, мамлекеттин мыйзамы болгон деген жүйө менен кабыл албоо. Кээбир илманийлер муртаддын жазасы ал динден кайткандыгы үчүн эмес, мамлекеттен чыккандагы (бүгүнкү тил менен айтканда мекенге чыккынчылык кылгандыгы) үчүн берилген деп айтышат. Алардын айтымында, мамлекетке чыккынчылык кылбаган адамдар динин өзгөрткөнү үчүн жазага тартылышпайт. Мындай түшүндүрмө шарияттагы нусустарга жана факихтердин айткандарына таптакыр дал келбейт. Муну шаръий фикир эмес, көбүрөөк шариятка төп келбеген саясий фикир деп эсептесек туура болот. Бул дагы Ислам шариятын заманбап Батыш хазаратына төп келтирүү аракеттеринин бири.

6 – Шаръий нусуска амал кылууну жокко чыгаруу үчүн бардык учурларда маслаханын (пайданын) негизинде иш тутуу. Арийне, айрым учурларда шаръий тоскоолдук жаралгандыгы себептүү кээбир шаръий хукмдарга амал кылууну таштоого уруксат берилет. Кээбир аалымдар зарылчылык жана муктаждыкты шариятта этибарга алынуучу маслаха деп айтышкан. Мисалы, ачарчылык

мезгилинде уурунун колун кеспөө сыяктуу. Бирок бул өзүнчө шарый хукм жана аны татбик кылууда дагы ихтилафтар болгон. Ал эми илманийлер айтып жаткан жогорудагы эреже болсо шариятка таптакыр дал келбеген, ал тургай, маслаха деген шылтоо астында шарый ахкамдарды толугу менен жокко чыгарууга багытталган кадам. Алар кайсы бир шарый насстан шарый хукмду истинбат кылуу учурунда оболу пайдага басым жасоо зарыл дешет. Акыйкатта, шарый хукмду истинбат кылуу учурунда аны татбик кылууга мүмкүнчүлүк жок болсо, же ал хукм ошол учурда зыяндуу болсо, же кандайдыр бир тоскоолдук бар болсо дагы ал шарый хукмду тастыктап, кабыл кылуу важиб. Ал эми маслаханы туу тутуучу илманийлер болсо пайда шылтоосу менен шарый хукмду түп тамыры менен жокко чыгаршууда. Мына ушул алардын эң чоң мүчүлүштүгү. Анткени, айрым аалымдардын айтымында этибарга алынуучу далил, ал эми башкалардын фикиринде шибху далил (далил сыяктуу) болуп эсептелген «маслахат ул-мурсала» түшүнүгү кайсы бир маселеде ачык далил келбеген учурда гана колдонулат. «Маслахат ул-мурсала» деген аталыштын өзү дагы далилде же насста айтылбаган пайда дегенди түшүндүрөт. А бирок далилге жана шарый насска назар салган учурда маслаханы негиз кылып алуу насстын маанисин бузууга жана хукмдун шарыйлик сифатын жокко чыгарууга алып келет. Кала берсе, муртаддын жазасын жана башка көптөгөн хаддарды четке кагуу максатында илманийлер айтып жаткан маслахалар акылдан келип чыккан бүдөмүк маслахалар. Мисалы, алар айтып жаткан маслахалардын бири – кафирлерге, өзгөчө батыштыктарга Исламды кооз көрсөтүү. Алардын айтымына караганда, диний эркиндик жана адамдардын укуктары деген түшүнүктөр кулач жайып, Батыш саясий түзүмдөрдү аларды коргоого алып турган бүгүнкү доордо шарияттагы муртаддын жазасы тууралуу ахкамдарды айтуу дүйнө элине Исламды жаман көрсөтүп коёт... Ошондой эле, шарияттагы жаза-чараларды кабыл алуу айрым саясий режимдердин кызыкчылыгына кызмат кылып, бул өкүмдү алар өздөрүнө каршы чыккандарга карата колдонуусу жана өз кылмыштарын шарияттын ысымы менен жашырып коюусу мүмкүн имиш. Алар өздөрүнүн чектүү акылдары менен мына ушундай шылтоолорду ойлоп табышып, шарый ахкамдарды түп тамыры менен жокко чыгарышмакчы.

7 – Эркиндиктерди шарияттын олуттуу негиздери деп эсептөө жана аларга каршы келген нерселердин баарын четке кагуу. Илманийлер жеке эркиндикти шарият максаттарынын бири жана шарый негиз катары кабыл алышып, ага каршы келген жузый ахкамдарды жокко чыгаруу зарыл дешет. Алардын

айрымдарынын айтымына караганда, Курандын жыйырмадан ашуун аятында эркиндиктерди коргоого чакырык жасалган. Мына ушуга негизделип, алар жеке эркиндикти коргоо шарый негиз, ошондуктан муртаддын жазасы шарияттагы катый негизге жана шарият максаттарына каршы келгендиктен, аны четке кагуу зарыл деп эсептешет. Кээбир илманийлер адамдарга Ислам ахкамдарын таңуулоо мүмкүн эмес жана башка бирөөгө зыян жеткирбеген болсо, шариятка амал кылууну алардын жеке тандоосуна калтыруу зарыл деген бузуку чакырыкты исламийлештирүү максатында «Ислам эркиндикке чакырат» деген эрежени ойлоп табышты. Алардын назарында, дин жеке адамдын Роббиси менен болгон байланышы болуп, ал ибаадатта жана адеп-ахлакта, ошондой эле, арак ичүү же бузукулук кылуу сыяктуу харам иштерге барбоодо гана көрүнөт. Жеке адам бул иштерди Аллахка болгон таквасынан келип чыгып аткаруусу керек жана амлекет адамдарды шарияттын буйруктарын аткарууга мажбурлабоосу керек. Ушуга ылайык, аялдарга жилбаб кийүүнү буйрук кылуу же адамдарды күч менен рибадан кайтаруу мүмкүн эмес. Илманийлердин бул айткандары «башка бирөөнүн эркиндиги башталган учурда сенин эркиндигиң бүтөт» деген эрежеге негизделген либералдык эркиндиктерге ашкере даъват кылуудан башка нерсе эмес. Алар коомдук турмушта Ислам ахкамдарын татбик кылуудан алыстатуу максатында «адамдарды шарый ахкамдарга мажбурлоо эки жүздүүлүктү келтирип чыгарат жана адамдар канааттануу менен эмес, эки жүздүүлүк менен гана Ислам ахкамдарына баш ийип калышат» деген жалганды да ойлоп табышты.

8 – Макосид уш-шарийъаны (шарият максаттарын) кармануу. Бүгүнкү күндөгү илманийлердин адаштыруу негиздеринин дагы бири макосид уш-шарийъа түшүнүгүн бузуп колдонуу аркылуу шарияттагы жузый нусустарды жана ахкамдарды бурмалоо же жокко чыгаруу. Чындыгында, Ислам дүйнөсүндөгү көптөгөн факих аалымдар макосид уш-шарийъа тууралуу жазышканы ырас. Мисалга алсак, имам ал-Жувайний, ал-Газалий, ал-Из ибн Абдуссалам, ал-Курофий, шейх ул-Ислам Ибн Таймия, аш-Шатибий жана башкалар. Бирок бул факхтердин жазгандары бүгүнкү күндө макосид уш-шарийъа маселесин козгоп жаткандар илманийлердин айткандарынан бүтүндөй айрымаланат. Ислам факихтери айтып кеткен макосид уш-шарийъа – бул жалпы жузый нусустарды жана ахкамдарды кылдат үйрөнүү аркылуу иштелип чыккан куллий коидалар. Макосид уш-шарийъанын (шарият максаттарынын) эч бири жузый нассты же хукмду жоко чыгара албайт. Ал эми бүгүнкү илманийлер айтып жаткан макосид уш-шарийъа, чындыгында, шарияттын эмес, алардын нафстарынын жана

майилдеринин максаттары. Алар өз каалоолору негизинде айрым максаттарды белгилеп алышып, алардын жардамында өздөрүнө жакпаган шарый нусустарды жана ахкамдарды четке кагышууда. Шарый насс же фикхий хукм сабит болгон учурда аларды макосид уш-шарийъа эрежеси аркылуу жокко чыгаруу же бурмалоо мүмкүн эмес. Бул макосид илимине такыр тиешеси жок болгон батыл. Илманийлер «биз бул шарый хукмду макосид уш-шарийъанын негизинде кайра карап чыгышыбыз зарыл», жана «бул маселе тууралуу сөз кыларда макосид уш-шарийъага көңүл бурушубуз керек», дешип шарияттагы көптөгөн жузый ахкамдарды четке кагышат. Ошондой эле, «биз жузыйяттарды эмес куллийяттарды, бутактарды эмес негиздерди, мыйзамдарды эмес мабдаларды жана васийлаларды эмес максаттарды карманабыз», деп айтышат. Бул сөздөрдүн баарында бир гана максат жашырылып жатат, ал – шарый ахкамдардын таасирин жоготуу. Шарияттын жузыйяттары куллийяттардан, бутактары негиздерден ажыратылган учурда алар шарый куллийяттар жана негиздер болбой калат. Анткени, шарияттын максаттары жана куллийяттары шарый жузыйяттарга негизделип, алар аркылуу чечмеленет. Ошондуктан, илманийлер муртаддын жазасы макосид уш-шарийъага, кечиримдүүлүккө жана эркиндикке карама-каршы келет деген шылтоо менен аны четке кагышууда. Андан тышкары, макосид уш-шарийъага, мээримдүүлүккө жана бейпилчиликти сактоого каршы келет деген жүйө менен шарияттагы көптөгөн хаддарды жокко чыгарышууда.

Бүгүнкү күндө муртаддын шарияттагы жазасын жокко чыгаруу максатында уюштурулуп жаткан талкуулардагы фикирий адаштыруунун негизги эрежелери мына ушулар. Ал чогулуштарга сүннөттү инкар кылуучулар, ага амал кылууну каалабагандар, анын шарият менен болгон байланышын кыркуучулар, ошондой эле, ихтилаф же маслаха деген шылтоо менен шарый ахкамдарды жокко чыгаруучулар жана либералдык фикирий усулдардын негизинде Ислам шариятына каршы чыгуучулар катышууда. Мына ушул адаштыруучу негиздер аркылуу илманийлер Исламдагы жалпы жазачаралардан баш тартууга чакырып жатышат. Мусулмандардын турмушун улуу Ислам баалуулуктары менен башкаруучу шарый ахкамдардан арылуу үчүн илманийлер мындан башка дагы фикирий бурмалоолорду колдонушууда. Мисалга алсак, «адилетүүлүк» принцибин жайылтуу максатында «адилеттүүлүк теңдик менен кепилденет», «кайсы иште адилеттүүлүк болсо, ал Аллахтын шарияты» деген негиздерди ойлоп табышууда. Жана дагы «эч ким толук акыйкатка ээ эмес», деген ураандар менен «акыйкаттын

салыштырмалуулугу» идеясын жайылтышууда. Ошондой эле, шарый нусустар үстүндө эркин ой жүгүртүү принцибин жайылтуу үчүн «нусус ыйык, бирок түшүнүк ыйык эмес», «сенин нусус тууралуу түшүнүгүң нусустун өзү эмес» деген ураандарды токуп чыгышты.

Макалабыздын соңунда айтарыбыз, ар бир мусулман илманийликти, анын даъват ыкмаларын жана бурмалоо негиздерин толук аңдап, түшүнүп алышы зарыл. Мына ошондо алардын бузуку түшүнүктөрүнө алданбай, өз жолунда бекем болот. Мусулман адам илманийликтин түпкү маңызын аңдап түшүнгөн болсо, ар качан андан сактанууга, түркүн түстүү ыкмаларын ажырата билүүгө кадыр болот. Мусулман адам шарый нусустарда келген жана факих аалымдар баяндап берген Ислам ахкамдарын турмушта татбик кылуу үчүн аракет кылып, бул жолго башкаларды дагы даъват кыла турган болсо, ал бүгүнкү күндө көпчүлүк элдер алданып калган илманийликтин бузук фикирлеринен амандыкта болот. Ааламдардын Роббиси Аллахка чексиз мактоолор болсун! □

АЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАВАРЛАРЫ	قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ» «Мусулман мусулмандын боордону. Аза зудум кылбайт, аны таштан койбойт жана кемсинтпейт»	АЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАВАРЛАРЫ
Исламга каршы «твиттер» кайдан пайда болот?		
Твиттердеги антиисламдык сөздөрдүн булактары боюнча өткөрүлгөн изилдөөгө ылайык, мусулмандарга каршы твиттердин 86%ы ири мамлекет: Америка, Британия жана Индиядан келет. Австралиянын Виктория штатындагы Ислам кеңеши тарабынан өткөрүлгөн изилдөөдө айтылгандай, 2017-2019-жылдары 24 ай мусулмандарга каршы төрт миллионго жакын посттор жарыяланган. Сандарга ылайык, бул түрдөгү чабуулдардын 55%дан ашыгы Индиядан келген. Бул Индияда бийликте турган Бхаратия Жаната партиясынын мусулмандарды жек көрүүсүн күчөткөн учурда жүз берген. Өткөн жылы Индиянын Ассам провинциясынын башчысы Химанта Бисва Сарма мусулмандар жерлерди басып алган деп айыптап, бул алардын көп перзент көрүүсүнө байланыштуу экендигин баса белгилеген. Сарма айтат: «Эгер, мусулмандар өз санын көзөмөлдөшсө, жерге бастырып кирүү сыяктуу көйгөйлөрдү чечүү мүмкүн эле»... Америка Кошмо Штаттарына келсек, Твиттерде мусулмандарга каршы твиттер мурунку президент Дональд Трамптын кайрылуусуна тыгыз байланышкан. Себеби, анын бул иште өзгөчө салымы бар... Ал эми, Британияда, изилдөөчүлөрдүн айтымында, мусулмандарга каршы твиттер бир нече факторлорго таянат. Алардын эң көзгө көрүнгөндөрү: Британиянын Европа Союзунан чыгышы, мурунку премьер-министр Борис Жонсондун улутчул сөзү жана качкындар кризиси себеб болгон миграцияга каршы маанайлар. Борис Жонсон «Дейли Телеграф» гезитинде жарыяланган макаласында мусулмандардын никабын «жагымсыз», «коомго жат» деп атады жана аны кийген аялдар «почта кутуларына», «банк каракчыларына» окшоп көрүнүшүн айткан. Изилдөөчүлөр Исламга каршы контенттин негизинде негизги темаларды аныкташкан: Исламды терроризмге байлоо; мусулмандарды жыныстык зомбулуктун кылмышкерлери катары көрсөтүү; шарияттын колдонулушунан коркуу, миграцияга байланыштуу фитна назариялары; мусулман иммигранттары Батыштагы ак түстүүлөрдүн жана Индиядагы индустардын ордуна көчүп келип ээлеп алышы; халал азык-оокаттарды адамгерчиликсиздикке же жапайычылыкка байлоо. Ал-Ваъй: бул изилдөөнүн натыйжасын күзөтсөк, кафирлер мусулмандарга бир Уммат деп карап жатканын, мусулмандарды бириктире турган мамлекет тикеленишинен кооптонуп жатышканын көрүүгө болот. Айрыкча, Индия ал жердеги жана кошуна		

ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ	قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخُونُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ» «Мусулман мусулмандын боордошу. Ага зулум кылбайт, аны таштан койбойт жана кемсинтпейт»	ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ
мамлекеттердеги мусулмандардын саны көптүгү анын келечектеги эл аралык абалына таасир кылышынан кооптонуп жатат.		
Германия Батышка каршы «кресттүүлүк жүрүштү» баштады деп Россияны айыптады		
Германия канцлери Олаф Шольц Россия президенти Владимир Путин Батыш жана учурдагы эл аралык тартипке каршы «кресттүүлүк жүрүш» баштады деп айыптады. Шольц Берлинде өткөн саммитке катышып, мындай деди: «Россия согушу Украинага гана тиешелүү эмес. Балким, орус жетекчилиги Украинага каршы согушту чоң кресттүүлүк согуштун бир бөлүгү деп эсептөөдө». Ал: «Бул – либерал демократияга, эл аралык тартипке, эркиндик жана өнүгүүгө каршы кресттүүлүк жүрүш», - деп кошумчалады. О.э. Шольц: «Бул – биздин жашоо таризибизге жана Путин жамааттык Батыш деп атаган нерсеге каршы кресттүүлүк жүрүш», - деп баса белгиледи. Шольцтун сөздөрү Россия менен Крымды туташтырган Керч көпүрөсү жарылышы артынан Россия Украинага каршы бир катар ракета чабуулдарын өткөргөндөн бир нече күн өтүп айтылууда. Бул айыптоолор боюнча Россия тарабынан эч кандай түшүндүрмөлөр берилген жок. Айтылышынча, Путин Батыш баалуулуктарына бир нече ирет асылып, Батышты чектен чыгууда айыптаган. Ал-Ваъй: Путин Сирияга аралашканда өз максатына жетүү үчүн динден чүмбөт катары пайдаланды. Россиянын согушу диний согуш болуп, Россияны Халифалыктын тикеленишинен коргоо үчүн жүргүзүлүп жатканы айтылган. Бүгүн Украинада да ушул нерседен пайдаланып жатат. Экөөсүндө тең ага орус чиркөөсүнүн башчысы Патриарх Кирил жардам берүүдө. Кызыгы, Путин «Батыш хазараты бузуку жана кыйроого учураган хазарат» экенин шылтоолоп, Украина каршы согушта мусулмандар аны менен бирге болуусун талап кылууда!		
Байден: Афганистан – «Кудай тарабынан унутулган жай». «Мылтык» рецессияны токтотууга даяр		
Америка президенти Жо Байден Афганистанды «godforsarn» деп атап, дагы талкууларга себеб болду. Активисттер «godforsarn» терминин «Кудай тарабынан унутулган жай» дешет. Оксфорддун сөздүк китебинде бул сөз «эч кандай кадыр-кыйматы жок жай» деп которулган. Муну Байден Сан-Диего шаарында сүйлөгөн сөзүндө айтты. Байден: «Көпчүлүгүңөр Афганистанга баргансыңар. Мен да анын көп жайларында болгом. Бул Кудай тарабынан унутулган жай», - деген. Ал 2008-жылы Конгресстин делегациясынын курамында		

ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ	قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَخُونُهُ» «Мусулман мусулмандын боордону. Аза түзүм кылбайт, аны таштан койбойт жана кемсинтпейт»	ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ
Афганистанга барган сапарын жана кар астында калып кеткенин айтандан кийин бул сөздү экинчи ирет айтты... О.э. ал АКШ экономикасын күтүп жаткан кризистен коргоо үчүн «мылтыкты» ишке салуу менен коркутту. Ал тамашалашып: «Мылтыгым карышкырды күтүп турат», - деди. Бул сөздөр президенттин маалымат катчысы Карин Жан-Пьердин тынчтандырган билдирүүсү артынан айтылды. Карин Жан-Пьер: «Ак үй экономикалык абалга абдан кадыржам болгондуктан, ыхтымалдуу кризис жана экономикалык кыйроого даярдык көрүү үчүн жыйын да өткөрбөйт», - деген. Ал-Ваъй: америкалык аткаминерлердин ушундай текеберлик менен айтылган билдирүүлөрүнө таң калбаса да болот. Мындай сөздөрдү айткан адамдар Аллахтын жазасына татыктуу. Алар «ал күн качан болот» деп сурашат. «Балким, жакында болор», деп айткын.		
Марокко режиминин структурасына сионизм кирип келди		
Марокколук академик жана саясаттаануучу профессор доктор Мухаммад Хассани «Арабий 21» телеканалына берген эксклюзивдүү интервьюда «Марокко менен баскынчы (израиль) ортосунда болуп жаткан мамилелерди нормалдаштыруу иштери болуп көрбөгөн даражага жетти десе болобу?» деген суроого минтип жооп берди: «Болуп көрбөгөн даражага жетти деген сөз менимче жетиштүү эмес. Себеби, маселенин акыйкаты андан кыйла жогору. Нормализация башталганда мен бир интервьюда Марокконун (израиль) менен нормалдашуу аракетинде эң кооптуу нерсе экономикалык тарап эмес, а балким, коопсуздук жана бардык даражадагы билим берүү тарабы кооптуу экендигин айткам. Бул чынында эле болду. Марокко биз кызыл сызыктар деп айткан бардык сызыктарды тебелеп өттү. Марокко режиминин кырсыгы – ал сионисттерди толук кандуу Марокко жарандары деп билет жана алар бул мамлекеттин калкы экенин айтат. Ошондуктан, алар өздөрүнүн экинчи мамлекети Мароккодо каалаганын кылуу укугуна ээ». «Эмне үчүн бул нормалдаштырууга каршы бардык аракеттер ийгиликсиздикке учурады?» деген суроого Мухаммад Хассани мындай жооп берди: «Нормалдаштырууга каршы демилгелерге жана аракеттерге келсек, аларды эч кандай түрдө ийгиликсиз деп атап болбойт. Алар Марокко көчөлөрүнүн жүрөгүн билдирген аракеттер болуп, түрдүү басымдарга кабылышууда. Биз муну эч качан унутпашыбыз керек. Нормалдашууга каршы күрөш урпак-муундардын күрөшү, шексиз, узак убакытты талап кылат, себеби, түпкүлүгүндө силер вазыйфасы сионисттик вужудду коргоо болгон эл аралык система менен кагылышып жатасыңар.		

ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ	قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْتَرِفُ» «Мусулман мусулмандын боордошу. Ака зугуш кылбайт, аны таштан койбойт жана кемсинтпейт»	ААЛАМ МУСУЛМАНДАРЫНЫН КАБАРЛАРЫ
Маанилүүсү, биз нормалдаштыруу шарый, ахлакий, инсаний жана мыйзамдуу кылмыш деген негизди бекемдейбиз жана сактайбыз...». Мухаммад Хассанинин оюнда, сионизм Марокко режиминин структурасына чейин кирип барды. Бул, айрыкча, Рабат менен Тель-Авив ортосундагы нормалдашуу ар кандай кызыл сызыкты тебелеп өткөндөн кийин болду... Ал-Ваъй: Марокко өкүмдарлары баскынчы вужуд менен орноткон жашыруун байланыштары жагынан мусулмандардын эң жаман өкүмдарлары. Бул алакалар жакында гана пайда болгон жок, ал королдун династиясында кеңири тараган жана тамыр жайган байланыш... Бирок, бул фитна жана айла-амалдарга карабастан, башка жердеги мусулмандар сыяктуу Мароккодогу мусулмандар да аны четке кагат. Яхудийлер ушул өкүмдарлар менен бирге Аллах тарабынан убада кылынган күндү күтө беришсин. □		

КУРЪАНИ КАРИМ САБАГЫНДА

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَاطِلَةً مِّن دُونِكُمْ﴾

«Эй, момундар, өзүңөрдү коюп, (мунафыктарды) дос тутпагыла!»

Аллах Таала айтат:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَاطِلَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ

الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

«Эй, момундар, өзүңөрдү коюп, (мунафыктарды) дос тутпагыла! Алар силерге зыян жеткирүүдө күчтөрүн аяшпайт жана жаман абалга түшүүңөрдү арзуу кылышат. Алардын силерди жаман көрүүлөрү ооздорунан ашкере болду. Дилдериндеги душмандыктары болсо андан да чоңураак. Эгер, акыл жүргүзүп көрсөңөр, силерге белгилерди ачык-айкын кылып бердик»

[Али Имрон 118]

Шайх Мутаваллий Шаъровий бул аяттарды тафсир кылып, мындай фикирлерди айткан:

Аллах Таала муминдерге:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾

«Эй, момундар» деп хитаб кылды, билгениңердей, бул хитабдан кийин Хак Субханаху тарабынан таклиф келет. Себеби, Аллах Таала муминдерге кайрылганда, аларга таклиф жүктөө үчүн нида кылат жана бул таклифти ыйман келтиргендерге гана жүктөйт... Аллах Таала «кыл» жана «кылба» деп ыйман келтиргендерге таклиф жүктөйт. Ал эми, мумин болбогон кишилерди ыйманга коргонуна чакырып:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ﴾

«Эй, инсандар, Роббиңерге ибадат кылгыла»

[Бакара 21]

деп, ыйман коргонуна кирүүгө нида кылат. Аллах Таала анын фикирлөө кубатын козгоп: асман-жер, аалам жөнүндө фикирле, ошондо ааламдын жалгыз жаратуучусу бар экенин табасың, дейт. Ал эми, инсан ыйман коргонуна киргенде Аллах Таала бул муминди «кыл» жана «кылба» таклифи-вазифасы менен сыйлайт. Пенде Кадир, Хаким, Халик жана Кайюм илахка ыйман келтиргендендиктен, демек, өз жашоосун оңдоо жөнүндөгү нерселерде ушул илахка кулак салсын.

Кээде Аллах Таала:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

«Эй, момундар, ыйман келтиргиле»

[Ниса 136]

дейт, ыйман келтиргендерге дагы ыйман келтирүүнү буйруп жаткандай болуп көрүнөт. Ошондо инсанда: эмне үчүн Аллах Таала ыймандуу кишини дагы ыйман келтирүүгө буйруп жатат, деген суроо пайда болот. Бул жерде ар бир муминден ар дайым ыйман амалдарын аткаруу менен бирге, дагы башка амалдарды кошууну, ушул аркылуу ыйман кербенине бекем орношууну талаб кылынып жатканына күбө болобуз. Себеби, Аллах Таала качан мумин пендесинен анда болгон нерсени талаб кылган болсо, Аллах Өзү жакшы көргөн ушул жашоо таризин улантууну каалап жатканын түшүнөлү. Хак Таала:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

«Эй, момундар» деп нида кылган болсо, демек ушул чырайлуу сөздө ыйманда бекем болууга буйрук бар. Себеби, инсаният өзгөрүүчөн. Биз билебиз, Аллах Таала ыйман келтирген коомдор үчүн кең жол берди, ошондо алар жүз үйрүштү. Демек, ыйманды жарыя кылуу менен эле маселе акырына жетпейт экен. Тескерисинче, талаб – ыйманда бекем туруу.

Хак Тааланын:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

«Эй, момундар» деген каламын окуганыбызда, демек бул жерде жаңы таклиф бар экенин, иште таклиф бар болгондуктан, ыхтыяр да бар экенин аңдашыбыз керек. Ошентип, Аллах тарабынан буйрулган ар бир таклифий хукмдун киришмеси бар. Аллах Таала айтууда: Эй, мумин, хукмдун иллет-себебин издебе, эй Роббим, эмнеге бул ишти мага жүктөдүң, деп сураба. Эй, мумин, ырас ыйман келтиргениңден соң, «эмнеге» деп суроого акың жок. Анткени, Хак Таала Ага ыйман келтирген муминге гана жүктөйт. Эй, мумин, эгер сен Аллахтын кадыр жана хикматтуу экенине ыйман келтирген болсоң, Аллах сени коопсуз кылат. Сен Аллахтын «кыл» жана «кылба» деген талабдарын аткар. Сен анын иллет-себебин түшүнөсүңбү же жокпу, айырмасы жок. Биз мурун да мисалдарды келтиргенбиз жана келтирүүнү улантабыз.

Тамактан кийин тамак сиңирүүнүн бузулушуна арызданган оорулуу адам тамак сиңирүү системасына оору таасир кылган деп ойлойт. О.э. дабалоочу дарыгер тандоо жөнүндө ойлоп, тамак сиңирүү системасына адистешкен дарыгерди тандайт жана ошол дарыгерге барат. Бул жерде оорулуу үчүн акылдын иши бүтөт. Ал дарыгерди тандады жана ага барууну чечти. Ал эми, дарыгер толук текшерүү

өткөрөт, зарыл анализдерди алып, ооруну аныктайт жана дары жазат. Дарыгер оорулууга дары жазып бергенде, оорулуу дарыгерге: «Эгер, дарынын айдалуу экенине ишендирбесең, аны ичпейм», - деши туура эмес. Тескерисинче, дарыгердин сөздөрүн аткарышы керек. Ошентип, оорулуу адам дарыгерге баш ийет. Эми, инсанийликте экөөсү тең бир-бирине барабар, андыктан, инсандын жаратуучусу менен адеби кандай болушу керек? Муминдин акылынын бардык иши – Аллахка ыйман келтирүү. Эй, мумин, Аллахты хикматтуу деп ыйман келтиргениңден кийин Аллахтын hukмун кабыл алгының. Себеби, Ал сени жашоодо жолдоого татыктуу Зат, себеби сен Анын жараткан махлугусун.

Хак Таала муминди намаз окууга буйруду, мумин аны аткарышы лазым. Мумин намаздын иллет-себебин издебеши керек, маселен физикалык көнүгүү сыяктуу. Жоқ, таптакыр андай эмес, намаз окууга буйрук Хак Таала тарабынан болууда. Сен намаз окуганыңда, өзүңдү жакшы сезесиң жана ырахат аласың. Ошондо, ыймандын ырахаты кандай гана таттуу дейсиң. Мумин киши ыйман hukмунун иллет-себебин аны аткаргандан кийин билет. Ошондуктан, Хак Таала Өз карами-фазилети менен:

﴿وَأَتَقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

«Аллахтан корккула! Аллах силерге (хидаят жолун) билдирет. Аллах бардык нерсени билүүчү»

[Бакара 282]

деп жатканын көрөбүз.

Эй, пенде, сен hukм жаатында ар дайым Аллахка таква кыл, Ал сага хикматты жана ыйман ырахатын берет. Сен Аллахтын hukмун аткарбай туруп, хикматына канааттануу жөнүндө сураба. Себеби, Аллах Таала hukмдардын айрым маани-маңыздарын жүзөгө чыгарууну көптөгөн кылымдарга кечиктириши мүмкүн. Маселен, чочко этин керектөөнүн харамдыгы сыяктуу hukмдун хикматын он төрт кылым билбей келдик. Мумин пенделер чочко этин керектөөнү – анын себебдерин, зыянын аныктаганга чейин – он төрт кылымга кечиктириши керек беле?! Алар hukмду аткарууну кечиктиришпеди, аны аткарышты. Ал эми, анын зыянын кийинки урпак-муундар хабардар болушат. Бул бизди иллетин билбеген ар кандай hukмду аткарууга үндөйт. Аллахтын алдында бул hukмдун бир хикматы бар, инсандын акылы аны түшүнө албашы мүмкүн. Лекин, келечекте инсан билбеген нерселердеги айрым hukмдарга айкындык киргизе турган нерселер келет. Бул, бизге иллети маалым болбогон ар кандай hukмга ишеним пайда кылат жана Аллах Тааланын:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

«Эй, момундар» деген сөзү ар кандай хукмдун иллетине айланат. Хак Таала бул сөзү менен ар бир пендесине: эй, мага Илах деп ыйман келтирген пенде, Менден ушул таклиф-вазифаны ал, деп нида кылууда. Ушул сыяктуу, табиб, эй өз оорусу үчүн мени табиб деп ишенген киши, ушул дарыны ал, Аллахтын изни менен шыфа табасың, дейт. Эгер, бирер инсан оорулууну зыярат кылып, андан эмне үчүн бул дарыны алып жатасың десе, оорулуу бул дарыны мага табиб жазды, дейт. Андыктан, Аллахтын хукмдарын аткарууда кандай жол карманабыз? Биз аларды аткаруубуз лазым. Себеби, аны Аллах айткан... Анткени, акыл сени Аллахка ыйман келтирүүчө жетектейт. Лекин, ал күчү жетпеген нерсеге аралашпайт.

Хак Таала:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ﴾

«Эй, момундар, өзүңөрдү коюп, (мунафыктарды) дос тутпагыла» деген таклифте – ырас, ыйман келтирген экенсиң – ушул ыйманыңды шайтандын васвасаларынан жана душмандардын айла-амалдарынан сактагын, дейт. بَطَانَةٌ т.а. дос сөзүн жакшылап түшүнө турган болсок, بَطَانَةُ الرَّجُل дегени ага алакадар кишилерди түшүндүрөт. Т.а. анын достору, шериктери жана сырларынан хабардар кишилер. بَطَانَةٌ сөзү بَطَانَةُ الثَّوْب дан т.а. кийимдин астары дегенден алынган... Өндүрүшчү одуракай кийимдин ичине жумшак астар коёт, себеби ал денеге жабышып, аны коргойт. Биз ысык болушу үчүн жүндөн жасалган кийим кийебиз жана жүндүн одуракайынан денени коргоо үчүн ич кийим кийебиз. بَطَانَةٌ сөзүн кире турган жай деп да аташат. Т.а. адамдардын жашоосуна кире турган жай, барлыктагы ар кандай жамандык – бул بَطَانَةٌ ...

Расулуллах ﷺ адамдарга өрнөк болушу үчүн ушундай жолду карманган. Себеби, ар бир инсан билсин, кимдир бирөө өз ара байланыштан ыйманга каршы файдаланышы мүмкүн. Ошондуктан, Хак Субханаху жана Таала:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾

«Эй, момундар» сак болгула, силер мумин болбогондордун лагериндесиңер, алар силерге каршы күрөшөт жана ыйманыңарга каршы чыгат, алар силерди өз ыйманыңарга таштап коюушу мүмкүн эмес, тескерисинче, алар силерге каршы айла-амал кылышат, ушул карамүртөздүк жашооңорго кирип алып, силерге каршы жамандык кылууда көрүнөт, деп жатат.

Баарыбызга жакшы маалым болгондой, Ислам келгенде Исламга ыйман келтиргендердин көпчүлүгү мусулман болбогондор менен

мамиле кылышкан. Тууганчылык, достук, эмчектештик, эски достук жана кошуначылык сыяктуу байланыштар болгон. Ошондуктан, Хак Таала эскертип мындай деп жатат: Мумин киши бул тууганым, же бул досум, же болбосо бул союздашым, же бул эмчектеш бурадарым деп айтпасын, себеби Ислам булардын баарынан жогору болгон бурадарлыкты алып келди. Ошондуктан, силер менен аралашып жүргөн инсандарды дос тутта бербегиле, себеби жамандык ошол тараптан келет. Силер ыйман менен куфр ортосундагы ажырым жоголот же азаят деп ойлобогула. Таптакыр андай эмес. Себеби, кафирлер араңарга жана диниңерге ар түрдүү айла-амал менен жылжып кирүүдөн кайра тартышпайт, бул иште эч качан эринишпейт... О.э. Хак Тааладан мындай буйрук кылууда:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾

«Эй, момундар» бул ыйманды этияттагыла, мумин болбогондор менен аралашпагыла, алар силердин дин иштериңерди бузат жана бул жаатта тынчышпайт, силер аларды дос тутушуңардын акыбети мындайча болот:

﴿لَا يَأْلُوَنَكُمُ خَبَالًا﴾

«Алар силерге зыян жеткирүүдө күчтөрүн аяшпайт». Т.а. силерге айла-амал кылууну эч качан токтотушпайт. Бул жердеги خبال сөзү – денени башкарган акылды бузуу. Биз акылдан азууну «خبل» дейбиз. Хак Таала айтат:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمُ خَبَالًا وَدُّوْا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِّنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

«Эй, момундар, өзүңөрдү коюп, (мунафыктарды) дос тутпагыла! Алар силерге зыян жеткирүүдө күчтөрүн аяшпайт жана жаман абалга түшүүңөрдү арзуу кылышат. Алардын силерди жаман көрүүлөрү ооздорунан ашкере болду. Дилдериндеги душмандыктары болсо андан да чоңураак. Эгер, акыл жүргүзүп көрсөңөр, силерге белгилерди ачык-айкын кылып бердик»

[Али Имрон 118]

Бу жерде муминдерди сырдаш-дос тутуудан эмес, муминдерден башкаларды дос тутуудан кайтарылууда. Себеби, муминди сактай турган ыйманы бар, бирок кафирди сактай турган нерсеси жок. Муминдерден башкаларды дос тутуу муминге бузгунчулук жана кырсык алып келет. Маселе да ушул чекте токтоп калбайт, алар муминдерге кыйынчылык жеткирүүнү каалашат:

﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾

«жаман абалга түшүүңөрдү арзуу кылышат». Ал эми, Хак Субханаху ва Таала бизге кыйынчылык жеткирүүнү каалабайт. Бул жөнүндө Аллах Таала мындай дейт:

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

«Эгер, Аллах кааласа, силерди кыйынчылыкка салмак. Албетте, Аллах кудурет жана хикмат ээси» [Бакара 220]

Эй, муминдер, эгер Аллах каалаганда силерди көп машакаттар менен кыйнамак. Лекин, Хак Таала силерге жеңилдик кылды. Куфр ээлери болсо муминдерге бузгунчулукту жана кыйынчылыкты каалайт. Машакат кайдан келет? Силер мумин болгондуктан, дин силерге фарз кылган иштерди аткарасыңар. Ошондо кафирлер муминге бул дин талабын ашыра көрсөтөт. Натыйжада, муминдин жүрөгү экиге бөлүнөт. Муну менен муминдин рухий шайкештиги бузулуп, инсанды экиленүү жана тынчсыздануу ээлеп алат.

Биз муну экономикалык турмуштун эң жогорусуна көтөрүлгөн жана бардык материалдык иштери жеңил болгон коомдордо көрүп жатабыз. Аларда карылык, саламаттык жана социалдык тарап камсыздандырылганына жана киреше жогорулугуна карабастан, тынчсыздануу менен жашашат. Алардын арасында өз өмүрүнө кол салуу жогору жана жынтыстык бузукулук кеңири жайылган. Булардын артындагы себеб – алардын рухий абалы шайкеш эмес. Рухий шайкештик инсан ыйман келтирип, ошол ыйман келтирген нерсесинин таълимдерин аткарганда бекем болот. Маселен киши өз жубайына караганда ага ырахат менен карайт жана кадыржамдыкты сезет. Себеби, анын рухий абалы шайкеш болот. Ал эми, жубайы болбогон аялга караганда, айланасына алаңдап карайт... Аны карап тургандар жок бекен, аны кимдир бирөө көрүп калбады бекен деп текшерет... Кимдир бирөө анын ошол аялды карап жатканын көрүп калса, ал коркууга түшөт.

Ошондуктан, Хак Субханаху ва Таала муминдерди муминдерден башкаларды дос-сырдаш тутпагыла, анткени алар силерге кыйынчылык туудуруу үчүн болгон күчүн жумшашат, деп эскертүүдө. Ушундай бир машакат дейсиң, кафир муминге достугунан жана жакындыгынан файдаланып, аны туура жолдон чыгара турган жана рухий жактан экилене турган, шайкештиги сына турган тарапка тартып, адаштырууга урунат. Ал муминден динге тескери болгон нерсеге ыраазы болууну талаб кылат. Ал эми, мумин дин талаб кылып жаткан нерсе менен кафир талаб кылып жаткан нерсени бириктире албайт. Ошондуктан, муминде ички бөлүүнү пайда болот жана

тынчсызданат. Кафирлер муминдерди бузуу үчүн ыңгайлуу учурду колдон чыгарышпайт жана ыңгайлуу учур жаралары менен андан файдаланышат.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَاطِلَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِّنْ أَفْوَهِهِمْ﴾

«Эй, момундар, өзүңөрдү коюп, (мунафыктарды) дос тутпагыла! Алар силерге зыян жеткирүүдө күчтөрүн аяшпайт жана жаман абалга түшүүңөрдү арзуу кылышат. Алардын силерди жаман көрүүлөрү ооздорунан ашкере болду». Алардын жаман көрүүсү ооздорунан ашкере болуп турган соң, кантип аларды дос тутушубуз мүмкүн?! Силер мумин болбогондордон топ түзсөңөр, анын ичине мунафыктар да киришет. Мунафыктын жүрөгүндөгү нерсенин тескерисин көрсөтө турган тили бар. Мунафык кафирлердин алдына барганда, анын тили муминдин сөздөрүн маскаралайт. Мунафыктардын оозунда жек көрүү мына ушундай пайда болот. Алар ыйманга да, куфрга да таандык эмес. Алардын силерди жаман көрүшү туурасында ооздорунан чыккан нерселери анчейин жаман болбошу мүмкүн. Бирок, жүрөктөрүндөгү душмандыгы баарынан жаман. Кафирлердин оозунда жек көрүү пайда болсо, аны мунафыктардын алдында айтышат же бир-бирине айтышат жана муминди маскаралап мыскылдашат. Бул сөздөр ким жөнүндө айтылганын Аллах билүүчү.

Ошондуктан, кафирлер өз ара сүйлөшкөндө Аллах Таала алардын сөздөрүн ачыктайт, биз, муминдерге, ачып берет. Аллах Таала Өзүнүн чексиз илими менен, бардык сырларды ачып берет. Кафирлер жана мунафыктар муминди эң туура нерселерден эскертүү үчүн анын ыйман жараянын күзөтүп турган Роббиси бар экенин билиши керек эле. Бирок, алар куфр жана капарсыздык ээлери болушкандыктан ахмак боюнча калышты. Хак Тааланын:

﴿قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِّنْ أَفْوَهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾

«Алардын силерди жаман көрүүлөрү ооздорунан ашкере болду. Дилдериндеги душмандыктары болсо андан да чоңураак» деген аяты назил болушунун өзү алар үчүн алтын учур болду... Эгер, жүрөктөрүндө мына ушул душмандык болбогондо, өздөрүн коргошу лазым эле... Бирок, алар Аллах алардын жүрөгүндөгү нерседен хабардар экенин билишти. Бул шүкүрсүз жана жүрөгү душмандыкка толгон кимселердин кыжыры алардын ооздорунан чыгып кетти. Ал эми, кафирлердин жүрөгүндөгү нерселер мындан да чоңураак экенин Расуллаллах ﷺ га жана сахабаларга ким жеткирди? Кудурети улуу Аллах Таала:

﴿وَمَا تُحْنِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾

«Дилдериндеги душмандыктары болсо андан да чоңураак» каламы аркылуу алардын бетин ачты. Демек, ушундан кийин ыйман келтирген киши үчүн хужжат калбады. Себеби, Аллах Таала ага ушул ыйманды сактап калуу үчүн күчтүү иммунитет берди. Хак Таала муминдерге алардын душмандары муминдердин бул динге таандык экенин бузуу үчүн эч кандай күчтү аябастыктарын ачык баяндап берди. Ошондуктан, муминдер сергек болушу لازым. Эгер, биз аяттын акырына терең көңүл бурсак, Хак Таала мындай дегенин көрөбүз:

﴿قَدْ يَبَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

«Эгер, акыл жүргүзүп көрсөңөр, силерге белгилерди ачык-айкын кылып бердик». Демек, Аллах Тааладан назил болгон аяттар муну баяндоодо. Биз жогоруда аят-белгилер Куръанда да, ааламда да бар деген элек, себеби Куръандын да өз аят-далилдери бар, ааламдын да өз аят-далдери бар. Келгиле, Аллах Тааланын Куръан аяттары жөнүндөгү ушул каламдарын угалы:

﴿وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Эгер, Биз бир аяттын ордуна башка бир аятты алмаштырсак – акыйкатта болсо, Аллах Өзү назил кылган аяттарды абдан жакшы билүүчү – алар (пайгамбарга): «Шек-күмөнсүз, сен өзүң ойлоп чыгарып алгансың», дешет! Жок! Алардын көбү билбейт!»

[Нахл 101]

О.э. Аллах Тааланын аалам аяттары жөнүндөгү ушул каламдарына да кулак салалы:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾

«Түн жана күндүз, күн менен ай – Анын аят-белгилеринен. Эгер, силер (Аллахка) ибадат кылуучу болсоңор, күнгө да, айга да сажда кылбагыла, алардын (баарын) жараткан Затка – Аллахка сажда кылгыла!»

[Фуссилат 37]

Ошентип, аят-белги – биз маани беришибиз жана жашообузга дастур кылышыбыз керек болгон ажайып нерсе. Ошондуктан, Куръан жөнүндөгү аяттар бизге манхаж берет, аалам жөнүндөгү аяттар болсо ошол манхаж аяттарынын тууралыгын тасдыктайт. Эй, муминдер, биз бүгүн талкуу кылган ушул аяттарга көңүл бургула. Муминдерде акыл жана фарасат бар экенине далалат кылган нерсе ушул – биринчи аят

аларга алардан башкаларды т.а. кафирлерди дос кылуу тыюу салынганына ишара кылса, кийинки аят мындай деп жатат:

﴿هَآأَنْتُمْ أَوْلَآءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لِقَاكُمْ ءَاَمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾

«Эй, (момундар), силер аларды жакшы көрөсүңөр, алар силерди жактырышпайт. Силер бардык китебдерге ыйман келтиресиңер, (бирок, алар силердин Китебиңерге ыйман келтиришпейт). Силерге жолугушканда: «Ыйман келтирдик», - дешет. Өздөрүнчө ээн калышканда болсо, силерди катуу жаман көргөндүктөрү себептүү бармактарын тиштешет. (Эй, Мухаммад, аларга): «Ушул душмандыгыңар менен өлүп кеткиле!», - деп айткын! Албетте, Аллах дилдерди ээлеген сырларды билип турат. Албетте, Аллах көкүрөктөгү (жашыруун) сырларды билүүчү!» [Али Имрон 119] □

БЕЙИШ БАКТАРЫ

قال رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِیَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا»
Расулүлла ﷺ айтты: «Эгер бейиш бактарынан
өтсөңөр, (анын мол-көл мөмөлөрүнөн)

БЕЙИШ БАКТАРЫ

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«МЕН ПЕНДЕМДИН МЕН ТУУРАЛУУ КҮМӨНҮНДӨМҮН»

Имам ал-Бухарий жана Муслимдер Абу Хурайра رضي الله عنه дан риваят кылышкан кудсий хадисте Аллах Таала мындай деген:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذُكِرَنِي، فَإِنْ ذُكِرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذُكِرَنِي فِي مَلِكٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلِكٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِيرٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرَوَلَةً»

«Мен пендемдин Мен тууралуу күмөнүндөмүн. Ал Мени эстесе, Мен аны менен чогуумун. Ал Мени ичинен эстесе, Мен да аны ичимден эстеймин. Эгер Мени көпчүлүктүн алдында эскерсе, Мен аны андан да жакшыраак топтун алдында эскеремин. Ал Мага бир карыч жакындаса, Мен ага бир чыканак жакындаймын. Ал Мага бир чыканак жакындаса, Мен ага бир кулач жакындаймын. Ал Мага басып келсе, Мен ага жүгүрүп барамын».

Аллах Тааланы эстөө пендени Роббисине жакындатуучу ибадаттардын эң улуусу. Аллахты эстөө Аны улуулоо, Ага мактоо айтуу, жүрөк менен, тил менен жана дене мүчөлөр менен Ага сыйынуу сыяктуу ибадаттардын бардык түрлөрүн камтып алат. Аллах Таала пенделерине Аны эстеп, зикир кылууну буйруду жана бул үчүн үлкөн сооп-сыйлыктарды убада кылды.

Бул хадиси кудсийде Расулүлла ﷺ өз Роббисинин мындай дегенин риваят кылды:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен пендемдин Мен тууралуу күмөнүндөмүн». Т.а. эгер пенде Аллах тууралуу жакшы күмөндө болсо, ал күмөнүнө жараша жооп алат. Эгер Аллах тууралуу башка күмөндө болсо, анда ошого жараша жооп алат. Аллах Таала тууралуу жакшы күмөндө болуу Ал буйруган жана каалаган иштерди аткаруу менен болот. Аллах Тууралуу жакшы күмөндө болгон пенде солих амалдарды кылат жана Аллах Таала ал амалдарды кабыл кылат деп үмүт кылат. Аллах Таала пенденин үмүтүнө, ыйман-

ишенимине жараша болот. Аллах Тааланын сооп-сыйлык же жаза бериши дагы пенденин күмөнүнө ылайык жакшылык же жамандык болот. Кимде-ким Аллах тууралуу улуу ойдо болсо, ал издегенин табат, Аллах анын күткөнүн берет. Акыйкатта, улуулук Аллахка таандык жана Андан эч ким озо албайт. Бирок пенде жакшы күмөн кылып, бирок амалы ага төп келбесе, бул Аллахтын курук эле жакшылыкты үмүт кылуу болот. Өз нафсинин каалоосуна кул кылган инсан Аллахтан жакшылыкты үмүт кылса, демек ал өтө алсыз пенде. Хадистин уландысында Аллах Субханаху ва Таала айтты:

«وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي»

«Ал Мени эстесе, Мен аны менен чогуумун». Т.а. эгер пендем тасбих айтуу, мактоо жана башка амалдар менен Мени эстесе, Мен аны менен чогуумун.

«فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي»

«Ал Мени ичинен эстесе, Мен аны ичимден эстеймин». Т.а. пенде адамдар жок, жалгыз абалында Роббисин эстесе, Аллах дагы аны жалгыз эстейт.

«وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ»

«Эгер Мени көпчүлүктүн алдында эскерсе, Мен аны андан да жакшыраак топтун алдында эскеремин». Т.а. эгер пенде көпчүлүк адамдар менен чогуу болгон кезде Аллахты эскерсе, Аллах ал пендени ал адамдардан көрө жакшыраак болгон топтун, тагыраагы, периштелердин алдында эскерет.

Андан соң, Аллах Азза ва Жалла мындай деди:

«وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً»

«Ал Мага бир карыч жакындаса, Мен ага бир чыканак жакындаймын. Ал Мага бир чыканак жакындаса, Мен ага бир кулач жакындаймын. Ал Мага басып келсе, Мен ага жүгүрүп барамын». Т.а. эгер пенде Аллахка карай жүздөнө турган болсо, Аллах Субханаху ва Тааланын пендеге карай жүздөнүүсү андан да жакшыраак болот. Бул үч сүйлөмдө ар кандай айып-кемчиликтен аруу болгон Аллах Азза ва Жалланын фазилети тууралуу, пенденин Ал үчүн кылган ар бир ишине

ашыра жооп кайтарары тууралуу баяндалган. Ошондой эле, бул хадисте Аллахты купуя жана ашкере зикр кылуунун фазилеттүүлүгү тууралуу дагы айтылган. Аллах Азза ва Жалла пенденин амалына жараша сыйлык берет. Сыйлык же жаза пенденин кылган амалына байланыштуу болот. Момун адам ар качан Аллах туурасында ак күмөн кылуусу жана солих амалдарга шашылуусу зарыл. Анткени, амалы бузуктун күмөнү бузук. Күмөндү жакшыртуунун жалгыз жолу амалды жакшыртуу, Аллахка жана Анын Расулу ﷺ га итаат кылууда жарышуу, жан үрөп мээнет кылуу. Акыйкатта, Аллах жакшылык кылуучуларга аруу акыбетти, сыймыктуу сыйлыктарды убада кылган. Иши жамандын ичи жаман, мүнөзү бузуктун күмөнү бузук. Ошондуктан, имам Муслим Жабир رضي الله عنه дан риваят кылган хадисте Расуллаллах ﷺ айткан:

«لَا يَمُوتَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ ظَنَّهُ بِاللَّهِ»

«Силердин эч биринер Аллах тууралуу жакшы күмөн кылбай туруп өлбөсүн». Ошондой эле, жогорудагы хадиси кудсийде Аллах Таала Аны эстөөчүлөр менен чогуу болору айтылган. Андыктан, Аллахты эстөөнү көбөйтүүбүз зарыл. Аллахтын чогуу болуусу пенделеринин муктаждыктарын чечүүсү, колдоосу, сактоосу жана коргоосу дегенди түшүндүрөт. Бул тууралуу Аллах Таала Курандын бир нече аяттарында мындай деген:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾

«Албетте Алла биз менен бирге»

[9:40]

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

«Албетте, Алла сабыр кылуучулар менен бирге»

[2:153]

﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى﴾

«Коркпогула. Күдүксүз, Мен силер менен биргемин, угуп-көрүп турамын»

[20:46]

Бул аяттарда айтылган Аллах Тааланын бирге болуусу бир гана Анын досторуна жана Ага итаат кылуучуларга таандык. Ошолор менен бирге Аллахты эстөөчүлөргө да Аллах Тааланын колдоосу, коргоосу, жардамы жана камкордугу болот. Ошондуктан, момун адам Аллахты унутуучулардан эмес, Аны

эстөөчүлөрдөн болууга умтулуусу зарыл. Акыйкатта, Аллахты аз эстөө мунаафыктын сифаттарынан. Аллах Азза ва Жалла бул туурасында мындай деген:

﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

«Албетте мунаафыктар Алланы алдамакчы болушат. Акыйкатта болсо, Алла аларды «алдап» коюучу. Алар намазга турган кезде да жалкоолук менен эл көрсүн үчүн турушат жана Алланы кемден-кем зикир кылышат.» [4:142]

Ал эми момундар туурасында Аллах Таала мындай деген:

﴿وَالَّذِينَ اللَّهُ كَثِيرًا وَالَّذِينَ كَثِيرًا أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

«Алланы көп зикр кылуучу – эстөөчү эркектер жана Алланы көп эстөөчү аялдар – алар(дын бардыгы) үчүн Алла кечирим жана улуу сыйлык (бейиш) даярдап койгон» [33:35]

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا، وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾

«Эй момундар, Алланы көп эстегиле! Анан дагы, эртели-кеч Ал Затты аруулап тасбих айткыла!» [33:41-42]

﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾

«Силер Мени эстегиле, Мен да силерди эстеймин. Мага шүгүр кылгыла жана Мага каапырдык кылбагыла!» [2:152]

﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنَاتِينَ وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّامِينَ وَالصَّامَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

«Албетте мусулман эркек жана мусулман аялдар, момун эркек жана момун аялдар, моюн сунуучу эркектер жана моюн сунуучу аялдар, чынчыл эркектер жана чынчыл аялдар, сабыр-канаат кылуучу эркектер жана сабыр-канаат кылуучу аялдар, баш ийүүчү эркектер жана баш ийүүчү аялдар, кайыр-садака кылуучу эркектер жана кайыр-садака кылуучу аялдар, орозо кармоочу эркектер жана орозо кармоочу аялдар, абийирдүү жерлерин (арамдан) сактоочу

эркектер жана абийирдүү жерлерин (арам-зынаадан) сактоочу аялдар, Алланы көп зикр кылуучу – эстөөчү эркектер жана Алланы көп эстөөчү аялдар – алар(дын бардыгы) үчүн Алла кечирим жана улуу сыйлык (бейиш) даярдап койгон» [33:35]

Ошондуктан, момун эркек дагы, момун аял дагы Аллахты зикир кылуудан капилетте калбашы керек. Момун мусулман ар качан жүрөгү менен, тили менен жана дене мүчөлөрү менен мүмкүнчүлүгү жетишинче Аллахты эстеп, Ага итаат, ибадат кылып жүрүүсү зарыл. Аллах Таала бизге жакшылык кылууда ар качан алдыда. Эгер биз жакшы иш кылууга умтулсак, Ал Субханаху ва Таала бизге жакшылык кылууда алдыраакта болот. Анткени, Аллах баарынан улуу, баарынын кудуреттүү жана баардык артык. Кимде-ким жакшылык кылууга шашылса, Аллах аны колдоодо, туура жолду көрсөтүүдө жана жардам берүүдө пендеден ылдамыраак болот. Ошондуктан, Ал айтты:

«وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْسِي أَتَيْتُهُ هَرُولَةً»

«Ал Мага бир карыч жакындаса, Мен ага бир чыканак жакындаймын. Ал Мага бир чыканак жакындаса, Мен ага бир кулач жакындаймын. Ал Мага басып келсе, Мен ага жүгүрүп барамын».

Бул сүйлөмдөр Аллах Тааланын пендеге жакшылык кылууда алдыда экендигине ишарат кылат. Ал эми «бир чыканак» жана «бир кулач» деген сөздөрдүн кайфияты болсо бир Аллахтын Өзүнө маалым. Бул хадисте айтылган Аллахтын пендеген карай шашылуусу кандай гана улуу фазилет. Бул чексиз неъматка жетүү үчүн мусулман адам Аллах тууралуу жакшы күмөндө болуусу, Анын буйруктарына моюн сунуусу зарыл жана Ага ар дайым жалбарып дуа кылуусу зарыл. Акыйкатта, Аллах Таала дуа кылгандарды жакшы көрөт жана алар менен бирге болот.

Имам ан-Нававий Аллах Тааланын:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен пендемдин Мен тууралуу күмөндөмүн» деген сөздөрүн шархтап мындай деген: «Аалымдар айтышкан: «Аллах Таала тууралуу жакшы күмөндө болуунун мааниси – Аллах аны

Өз ырайымына алат жана кечирет деп күмөн кылуу». Момун адам ден соолугу чың кезде коркуу менен үмүттүн ортосунда болот т.а. момундун коркуусу менен үмүтү тең болот. Айрым аалымдар «коркуу күчтүүрөөк болот», деп да айтышкан. Ал эми өлүм жакындашкан кезде момунда коркуудан көрө үмүт күчтүүрөөк болот. Анткени, коркуунун мааниси жаман, күнөө иштерден тыйылуу жана итаат, ибаадат амалдарын көбөйтүүгө умтулуу. Өлүмү жакындашкан адам болсо андай кыла албайт, өмүрү аяктап калгандыгы үчүн. Мына ошондуктан ал Аллах Таала тууралуу жакшы күмөн кылып, Анын алдында өзүн кор тутуудан жана Андан жакшылыкты гана үмүт кылуудан башка айласы калбайт».

Имам ал-Хафиз ибн Хажар ал-Аскаланий «Фатх ул-Барий» китебинде мындай дейт: Аллах Тааланын

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен пендемдин Мен тууралуу күмөнүндөмүн» деген сөзүнүн мааниси «Мен пендеге анын Мен тууралуу күмөнүнө жараша жооп кыламын. Эгер Менин ырайымымды үмүт кылып, анын күнөөлөрүн кечиришимди күмөн кылса, ага ошону беремин. Анткени, Роббисинин татыктуу сооп-сыйлык берерине ишенген момун гана ушундай күмөн кылат. А эгер пенде Менин ырайыымдан үмүтүн үзүп, аны жазалашыды жана азапташымды күмөн кылса, ага ошону беремин. Анткени, Роббисинин ырайымынан кафир адам гана үмүтүн үзөт».

Ф«Файд ул-Кодийр» китебинде мындай деп келет: «Ибн Абу Жамра айтты:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен пендемдин Мен тууралуу күмөнүндөмүн» дегендин мааниси дуа жана тавба кылган учурда аны кабыл болот деп күмөндөнүү, истигфар айткан кезде күнөөлөр кечирилет деп күмөндүү, ошондой эле, бардык шарттарын аткаруу менен ибаадат кылган учурда ал үчүн сооп-сыйлык берилет деп үмүт кылуу. Күнөөң канчалык үлкөн болбосун, ал Аллахтын ырайымынан үмүтүңдү үзүп койбосун. Кимде-ким Роббисин тааный турган болсо, Анын берешендиги алдында бардык күнөөлөр кыпынга да тең келбесин түшүнөт. Эгер Аллахтын адилеттүүлүгүнө дуушар болсоң, эч бир күнөөң майда болбойт, а

эгер Аллахтын фазилетине дуушар болсоң, эч бир күнөөң чоң болбойт».

Ибн Абу ад-Дунья «Субул ус-Салам» китебинин «ал-Жанаиз» бөлүмүндө Ибрахимдын мындай дегенин риваят кылат:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен пендемдин Мен тууралуу күмөнүндөмүн». Мурунку өткөн мусулмандар өлүм төшөгүндө жаткан кишиге тирүү кезинде кылган жакшы амалдарын айтып турушар эле, Аллах тууралуу жакшы күмөндө болуусу үчүн. Айрым илим ээлери айтышкан: «Ооруп жаткан адамга үмүт тууралуу кырк хадисти окуп берүү керек. Ошондо анын Аллах Таала тууралуу жакшы күмөн кылуусу күчөйт. Акыйкатта, Аллах Таала пендесинин Ал тууралуу күмөнүндө».

Ибн Коййм (Аллах аны ырайымына алсын) айткан: «Жакшы күмөн жакшы иштерди кылуу менен пайда болот. Жакшы иштерди кылган пенде өзүнүн кылган амалдары үчүн сооп-сыйлык аларын, Роббиси берген убадасын аткарарын жана тавбаларын кабыл кыларын билет. Ошондуктан, ал Аллах тууралуу жакшы күмөндө болот. Ал эми күнөө иштерди, зулумдарды жана кылмыштарды кылып жүргөн адам өзүнүн кылган иштеринин жамандыгын билгендиктен, Роббиси тууралуу жакшы күмөн кыла албайт. Акыйкатта, өз кожоюнуна моюн сунбай, анын колунан качып чыгып кеткен кул эч качан кожоюну тууралуу жакшы күмөн кылбайт. Жаман иштер менен жакшы күмөн эч качан бир жүрөктө чогулбайт. Акыйкатта, адамдардын эң артыгы итаатта алдыңкысы».

Хасан ал-Басрий айткан: «Момун адам Роббиси тууралуу жакшы күмөн кылат жана анын амалдары да жакшырат. Ал эми күнөөкөр адам Роббиси тууралуу жаман күмөн кылат жана анын амалдары да жамандашат. Аллах Таала адашууда жүргөн пендесинин тавба кылганын көргөндө кубанат. Адашуу – чөлдө бара жатып, кербенден калып, жолун таппай адашып калуу. Ал эми тавба болсо пенденин кылган күнөөсүн мойнуна алуусу, ага өкүнүүсү жана аны кайталбоого бел байлоосу. Аллах Таала Өз пенделерине боорукер. Эгер инсан Аллахка бир карыч жакындаса, Аллах Таала ага бир чыканак жакындайт. Эгер пенде бир чыканак жакындаса, Аллах ага бир кулач жакындайт. Эгер адам Аллахка карай басып барса, Аллах Азза ва Жалла пендени көздөй жүгүрөт. Аллах мээримдүүлүктө да, пенделерине камкордук кылууда да теңдешсиз! □

САУД АРАБИЯДА ХЭЛЛОУИН... ТЫЮУ САЛЫНГАН ИШЧАРАДАН КӨПТӨН КҮТҮЛГӨН МААРАКЕГЕ КАРАЙ

The New York Times гезити журналист Вивиан Неримдин баяндамасын жарыялады. Автор өз баяндамасында буларды жазган: «Мындан бир нече жыл мурун консервативдүү Ислам королдугунда (Сауд Арабияда) Валентин күнү, Рождество жана Хэллоуин сыяктуу исламий эмес майрамдарды белгилөө мүмкүн эмес эле. Жада калса, Хэллоуинди майрамдоо Сауд Арабияда темир торго түшүү дегенди билдирип турган. Анткени бул майрамдар жат жана бутпарастык катары кабыл алынган. Ал тургай, кечээ гана 2018-жылда полиция кызматкерлери Хэллоуин кечесине бастырып кирип, бир нече адамдарды колго алган жана майрамдык костюм кийген аялдар жүздөрүн жашырып, качууга жетишкен. Ал эми бүгүнкү күндө Сауд Аравиядагы Хеллоуин өкмөт тарабынан каржыланган көңүл ачуу күнү, соодасы кызыган костюм дүкөндөрү жана үрөй учурган кийимдеги клоундар менен чагылдырылып турат. Бул күн сыйкырчынын кейпин кийген, же жүзү-башын канга боёлгон марли менен ороп алган, же шайтандын мүйүзүн жана коёндун кулагын тагынган түрдүү адамдардын коштоосунда болуп өттү. Эр-Рияддын айрым көчөлөрү жүрөктүн үшүн алган арбактар басып алган коркунучтуу үйгө окшоп кетти. Желмогуздар, сыйкырчы бакшылар, банк тоноочулар, ал тургай сексуалдык француз кыз-келиндер костюмундагы саудиялыктар унаалардын терезелеринен баштарын чыгарып, сейилдеп, кафелерде эс алып жатышты. Жолго асылган кызыл чырактар өзгөчө сырдуу маанай жаратып, бадалдар өрмөктөр менен кооздолуп, огрлар менен гоблиндердин саптары созулуп жатты... Сауд Арабиядагы мындай өзгөрүүлөр 2015-жылда мураскор ханзада Мухаммад ибн Салмандын бийликке келиши менен башталды. Учурда ал тактынын мураскору жана өлкөнүн премьер-министри болуп турат. Ибн Салман коомдогу социалдык чектөөлөрдү бир-бирден жоюп барууда».

Дубайда Дубай полициясынын башчысынын орун басары генерал-лейтенант Дахи Халфан «мусулмандарга Хэллоуинди майрамдоого уруксат берүүнү» сынга алып, аны араб жана Ислам баалуулуктарынын өзөгүнө урулган моралдык сокку катары баалады. Ал өз сөзүндө буларды айтты: «Бул бардык маанилердеги шайтаний майрамдар. Белгилүү болгондой, «Хэллоуин кечи» деген сөз католик христиандарындагы Ыйыктар күнүнүн алдындагы түндү бурмалоо дегенди түшүндүрөт. Ошондуктан, бул майрам жыл сайын 31-октябрда белгиленет. Бул майрам түпкүлүгүндө бутпарастык майрам. Ошондуктан, бул майрам пайда болгон учурдан тартып христиандык ага тыюу салган. Бирок убакыттын өтүшү жана тарыхтын өзгөрүшү менен христиандарда диний жана бутпарастык майрамдар аралашып кетти».

Ал-Ваъй: Ибн Салмандын, ар качан ага ыраазылыгын айтып турган атасы король Салмандын жана Ислам мамлекети кулатылгандан бери мамлекетти башкарып келе жаткан жалпы сауд үй-бүлөсүнүн чыныгы жүзү мына ушул. Алар өзгөрүшкөн жок, болгону жашырып келген чыныгы жүздөрүн ашкере кылышууда. Биз алардын чыныгы жүзү ашкере болушун жамандык эмес, жакшылык деп эсептейбиз. Бул аянычтуу абал бизди мындай суроого түртүп турат: Аллах Таала Исламдан башка бардык диндерден жана жолдордон таза сактоого буйруган Хижаз жергесиндеги акыйкатты ачык айтуучу, жакшылыкты жайылтуучу кутман аалымдар кайда калышты? □